

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА
КАФЕДРА СХІДНИХ МОВ І ПЕРЕКЛАДУ

Borys Grinchenko Kyiv University
Department of Oriental Languages and Translating

DMYTRO MOSKALYOV

**Functional features of modal set
grammatical constructions in modern
Japanese**

KYIV • 2017

Д. П. МОСКАЛЬОВ

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МОДАЛЬНИХ УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ
КОНСТРУКЦІЙ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ**

КИЇВ • 2017

УДК: 811.521(043.3)

Рецензенти:

д-р. філол. наук, проф. І. П. Бондаренко
к.філол.наук, доц. К. Ю. Комісаров

*Рекомендовано до друку кафедрою східних мов і перекладу
Інституту філології Київського університету
імені Бориса Грінченка
(протокол №1 від 28 серпня 2017 р.)*

Москальов Д. П.

Особливості функціонування модальних усталених граматичних конструкцій сучасної японської мови. Монографія / Д. П. Москальов. – Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 194 с.

ISBN 978-966-489-362-3

Монографія присвячена усталеним граматичним конструкціям (УГК) із модальним значенням в сучасній японській мові. В результаті аналізу УГК з синтаксичної, граматичної та морфологічної точки зору, можливим стає стати на позицію, що УГК представляють собою утворення із різним компонентним складом, рівнями граматиалізації та способами приєднання до повнозначних частин мови, які функціонують як службова частина складеного присудку. З семантичної точки зору УГК об'єднуються, визначаючи модальність висловлювання. УГК входять до субкатегорії необхідності, можливості, опативності, епістемічної необхідності та можливості, ймовірності та евіденційності. На периферії модальності знаходиться сфера емоційної оцінки. Ми вивчаємо такі особливості УГК як здатність переходити із однієї модальної категорії в іншу; функціонування в різних сферах мовлення; обмеження щодо використання стосовно особи; засоби віднесення висловлювання в часові плани; утворення заперечення; засоби утворення протилежних модальних значень

Адресується студентам сходознавчих кафедр вищих навчальних закладів України, аспірантам, викладачам, а також усім, хто цікавиться японською мовою.

ISBN 978-966-489-362-3

© Д. П. Москальов, 2017
© КУБГ, 2017

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	12
1.1 Аналіз підходів до вивчення модальності.....	12
1.2 Вивчення модальності японської мови у японському та західному мовознавстві.....	25
1.3 Вивчення модальності японської мови у вітчизняній японістиці.....	37
РОЗДІЛ 2. УСТАЛЕНІ ГРАМАТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В ЯПОНІСТИЦІ	43
2.1 Усталені граматичні конструкції у роботах японських лінгвістів	43
2.2 Усталені граматичні конструкції японської мови у роботах вітчизняних японістів	53
РОЗДІЛ 3. СТРУКТУРА УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (УГК)	59
3.1. Критерії визначення УГК та відокремлення їх від інших мовних явищ	59
3.2. Компонентний склад УГК	71
3.3. Сполучуваність УГК з повнозначними частинами мови та рівні граматикизації.....	74
РОЗДІЛ 4. МОДАЛЬНІ ФУНКЦІЇ УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ.....	83
Загальні зауваження.....	83
4.1. Сфера реальності	84
4.2. Сфера ірреальності	88
4.2.1. Субкатегорія необхідності	89
4.2.2. Субкатегорія опативності	108
4.2.3. Субкатегорія можливості	118
4.3. Субкатегорія ймовірності	126

4.3.1. Епістемічна необхідність	127
4.3.2. Епістемічна можливість	133
4.3.3. Вірогідність	138
4.3.4. Евіденційність	145
4.4. Емоційність.....	155
4.5. Функціональні особливості УГК.....	162
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	177

ВСТУП

Актуальність дослідження

Робота присвячена проблемі функціонування усталених граматичних конструкцій з модальним значенням в сучасній японській мові.

Усталені граматичні конструкції в сучасній японській мові є поширеним засобом, за допомогою якого встановлюється відношення висловлювання до дійсності, тобто визначається модальність висловлювання, а також відношення того, хто говорить, до висловлювання з емоційної точки зору. Комплекс проблем, пов'язаних з функціонуванням модальних усталених граматичних конструкцій в сучасній японській мові, дотепер залишається однією з маловивчених та недостатньо описаних у наукових роботах проблем лінгвістики. Разом з тим, враховуючи пригаданий таким конструкціям широкий комплекс різноманітних смислових відтінків, саме такого роду конструкції викликають труднощі в перекладацькій практиці та у процесі оволодіння японською мовою при вивченні її як іноземної. Актуальність обраної тематики пов'язана зокрема з необхідністю комплексного опису модальних усталених граматичних конструкцій з метою вдосконалення змісту вузівських курсів по різноманітним аспектам японської мови.

Під усталеними граматичними конструкціями ми розуміємо граматичні утворення різного компонентного складу, які не можуть використовуватись окремо від смислового слова з ряду повнозначних частин мови, разом з яким вони утворюють службову частину складеного присудку. За синтаксичною та морфологічною ознаками ці конструкції відрізняються від усталених словосполучень та інших граматичних одиниць, що можуть мати таке ж синтаксичне положення в реченні. Визначальна особливість усталених граматичних конструкцій – синтаксична позиція та здатність виступати як частина предикативного цілого, а також визначати модальність та емотивність висловлювання.

Дотепер тему усталених граматичних конструкцій тією чи іншою мірою розглядали в різноманітних теоретичних роботах з японського мовознавства, а також практично в усіх учбових посібниках з японської мови. Модальні усталені конструкції зазвичай розглядаються в рамках дієслівних способів в роботах вітчизняних японістів, а японські дослідники головним чином звертають увагу на їхню семантичну складову в межах досліджень з модальності, що є причиною наявності лише незначної кількості робіт, присвячених безпосередньо модальним конструкціям. І, таким чином, єдиного підходу до комплексного розгляду, а також структурної та семантичної класифікації модальних усталених граматичних конструкцій, на наш погляд, вироблено не було.

Об'єкт дослідження

Об'єктом дослідження є усталені граматичні конструкції, які, виступаючи в реченні у функції службової частини складеного присудку, мають різноманітні модальні та інші оцінні функції. Такі конструкції характеризуються надзвичайною різноманітністю як зі структурної, так і зі смислової точки зору.

Єдина формальна ознака, за якою усталені граматичні конструкції об'єднуються, це чітко визначена синтаксична позиція. За семантичною ознакою конструкції об'єднуються функціонально і визначають модальність висловлювання та вказують на те чи інше суб'єктивне відношення до висловлювання.

Ми дотримуємося погляду на модальність як на функціонально-семантичну категорію, що визначає відношення висловлювання до дійсності в плані реальності та ірреальності, і з цих позицій розглядаємо модальність усталених граматичних конструкцій.

Предмет дослідження

Предметом дослідження є структура усталених граматичних конструкцій та модальні й оцінні функції, які вони мають.

Мета дослідження

Метою дослідження є виявлення структури, компонентного складу та особливостей функціонування усталених граматичних конструкцій японської мови, а також способів поєднання їх з повнозначними словами. Мета дослідження полягає також в

описанні, уточненні та класифікації конструкцій із модальним та оцінним значенням за модальними категоріями.

Мета дослідження визначає необхідність вирішення таких **конкретних завдань**:

- 1) виокремлення усталених граматичних конструкцій в групу мовних явищ із службовим значенням;
- 2) розмежування усталених граматичних конструкцій та усталених словосполучень і інших мовних одиниць, які займають таке саме положення;
- 3) дослідження компонентного складу, особливостей поєднання усталених граматичних конструкцій з повнозначними частинами мови та класифікація їх за рівнем граматикалізації;
- 4) виявлення особливостей щодо здатності усталених граматичних конструкцій приймати різні часові форми та форми заперечення;
- 5) класифікація усталених граматичних конструкцій за модальними функціями;
- 6) виявлення особливостей щодо здатності усталених граматичних конструкцій відносити висловлювання в різні часові плани, стосуватися тієї чи іншої особи, функціонувати в різних сферах мовлення;
- 7) дослідження особливостей у вираженні протилежних модальних значень;

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що на основі широкого мовного матеріалу вперше у вітчизняному японознавстві робиться спроба комплексно описати усталені граматичні конструкції японської мови, класифікувати їх за ознакою модальних та оцінних значень, показати особливості їх функціонування та відтінки значень, які вони мають.

З огляду на різноманітність структури усталених граматичних конструкцій та широкого комплексу притаманних їм функцій дослідження цієї проблеми залишалось дотепер поза увагою у вітчизняному японознавстві, хоча це важливо як з теоретичної, так і з практичної точки зору.

Матеріал дослідження

Матеріалом дослідження є твори сучасної японської художньої літератури, здебільшого популярних японських письменників кінця 20-го початку 21-го сторіччя. Матеріалом дослідження були також публіцистичні статті з газет та журналів, а також статті усіх інформаційних розділів національної телерадіомовної компанії NHK у текстовому форматі. Частина матеріалу, яка стала предметом аналізу, взята з мережі Інтернет. Необхідність звертатися до різних мовних джерел пояснюється різноманітністю сфери використання модальних усталених конструкцій, певна частина яких може використовуватися лише в межах одного стилю мовлення.

У ході роботи над монографією аналізується численна спеціальна наукова література українською, російською, англійською та японською мовами, яка присвячена питанням модальності та різноманітним засобам вираження модальності в японській мові.

При написанні роботи враховувалися результати фундаментальних досліджень визначних російських японістів М. Й. Конрада, Н. І. Фельдман, А. А. Холодовича, О.А. Пашковського, І. В. Головніна, В. М. Алпатова, Б. П. Лаврентьєва; відомих японських філологів М. Токієда, С. Хасімото, М. Кієда, Х. Терамура, Й. Нігта, Т. Масуока, Х. Наррог та ін.

Методи дослідження

Методи дослідження випливають з теоретичних принципів російського та українського мовознавства і ґрунтуються на положеннях та висновках основних граматичних теорій, зокрема, на аналізі синтаксичної структури речення, вчення про предикативність речення, викладених у працях О. М. Пешковського, В. В. Виноградова, Н. Ю. Шведової. В підході до дослідження категорії модальності ми спираємось на дослідження як радянських, російських та українських вчених, зокрема на вчення про модальність В. В. Виноградова, на підхід Г. А. Золотової, Н. Ю. Шведової, та інших лінгвістів, за яким модальність поділяється на об'єктивну та суб'єктивну, а також на

положення представників функціональної граматики (О. В. Бондарко), що вивчає в єдиній системі різнорівневі мовні засоби, які об'єднані на основі спільності семантичної функції, яку вони виконують, та організовані за принципом поля. З точки зору функціонального підходу модальність сприймається як широка семантична категорія, структурно-змістовний об'єм та функціональна ієрархія якої визначаються змістовою двоаспектністю речення (висловлювання), а саме його номінативним (пропозитивним) та комунікативним (прагматичним) аспектами. Пропозиція розуміється як одиниця, що являє собою актуальний факт і має певну синтаксичну будову, ізоморфну структурі дійсного факту, яка спроможна виражати істиннісне значення і корелює з дієсловами пропозиційного відношення.

Методика дослідження має комплексний характер, в основі якого – використання різних методів та прийомів, що зумовлено загальною метою і конкретними завданнями роботи. Так, аналіз усталених граматичних конструкцій проводився із застосуванням описового (у синхронному зрізі), компонентного, дистрибутивного аналізу. Модальні функції УГК досліджуються за допомогою функціонально-семантичного опису та контекстуального аналізу.

Практична цінність

Практична цінність роботи полягає у систематизації усталених граматичних конструкцій японської мови, що мають модальну функцію. Це дає можливість використовувати отримані результати як в теоретичних розробках з японського мовознавства, так і при укладанні посібників з японської мови для початкового та підвищених рівнів вивчення, а також для підготовки практичних посібників з перекладу і у самій перекладацькій практиці.

РОЗДІЛ 1

МОДАЛЬНІСТЬ ЯК ОБ'ЄКТ ЛІНГВІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Аналіз підходів до вивчення категорії модальності

Категорія модальності та засоби її вираження є важливою та актуальною проблемою у сучасній лінгвістиці. Про це свідчить значна кількість робіт, присвячених проблемам, пов'язаним із визначенням об'єму та змісту мовної модальності. В той же час у світовій лінгвістиці на сьогодні не існує однозначного розуміння категорії модальності, що пов'язано насамперед з багатоаспектністю цього явища.

У лінгвістичній літературі термін «модальність» застосовується для позначення широкого кола явищ, неоднорідних за смисловим об'ємом, граматичними властивостями та ступенем оформленості на різних рівнях мовної структури.

Незважаючи на значні розбіжності у підходах до різновидів модальної семантики та структури модальних засобів, більшість дослідників об'єднує положення, що під категорією модальності розуміється вираження відношення висловлювання до дійсності. У лінгвістичному енциклопедичному словнику вказується, що модальність – це функціонально-семантична категорія, яка виражає різні види відношення висловлювання до дійсності, а також різні види суб'єктивної кваліфікації того, що повідомляється. «Під функціонально-семантичною категорією розуміється система різнорідних мовних засобів, що здатні взаємодіяти для здійснення певних семантичних функцій» [75, с. 303].

Виділення модальності як основної складової речення в західноєвропейській лінгвістиці пов'язується з іменем Ш. Баллі, який вважав, що модальність визначається суб'єктивним відношенням того, хто говорить, до дійсності. Основним положенням в роботі Ш. Баллі є поділ речення на дві частини: модус і диктум. На думку вченого, у будь-якому висловлюванні можна виділити основний зміст (диктум) та модальну частину

(модус), в якій виражається інтелектуальне, емоційне чи вольове судження того, хто говорить, по відношенню до диктума. Модус – головна частина речення «без якого взагалі не може бути речення» [34, с. 4]. Модальність у розумінні Ш. Баллі – синтаксична категорія, у вираженні якої головну роль відіграють модальні дієслова.

Основоположником найбільш розповсюдженої концепції модальності в радянському мовознавстві є академік В. В. Виноградов, який окреслив коло засобів вираження модальності, виявив її об'єм та конкретний зміст. «Кожне речення включає в себе, як суттєву конструктивну ознаку, модальне значення, тобто містить у собі вказування на відношення до дійсності. Будь-яке цілісне вираження думки, почуття, спонукання, відображаючи дійсність в тій чи іншій формі висловлювання, наділяється однією з існуючих інтонаційних схем речення і виражає одне з тих синтаксичних значень, які в сукупності утворюють категорію модальності [49, с. 49]. Розглядаючи модальність як синтактико-семантичну категорію, В. В. Виноградов відносить до неї модальні типи речень (окличні, питальні, описові, наказові), модальність яких найяскравіше та найрізноманітніше виражається в інтонації; значення реальності та ірреальності в дієслівних реченнях, яке реалізується в рамках дієслівних способів; поєднання інфінітива з дієсловом, за допомогою чого виражаються модальні значення можливості, необхідності, бажання, наміру, прагнення виконати дію, вияву волі щодо виконання якої-небудь дії, прохання, наказу; модально-вставні члени речення, за допомогою яких виражається достовірність, експресивність мовлення, його джерело, переживання, оцінка факту з точки зору щастя, нещастя і т.п.; велика кількість модальних значень виражається модальними словами, частками, сполучниками [49].

Положення Ш. Баллі про те, що «не можна надавати значення речення висловлюванню, в якому не виявлено хоч якийсь вираження модальності» адже вона є «душею речення» [34, с. 44], а також вчення В. В. Виноградова про безсуперечну значущість категорії модальності в побудові висловлювання стало поштовхом

для активного її дослідження та появи різноманітних точок зору на цю категорію. (Огляд робіт, присвячених категорії модальності, див., наприклад: Ваулина С.С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (11-17вв.) Л. 1988.; Трунова О.В. Природа и языковой статус категории модальности. Барнаул — Новосибирск, 1991; Хрычиков Б.В. Категория модальности, ее объем и средства выражения в современном русском языке: Дис. доктора ... филол. наук. Днепропетровск, 1986; Matthews R. Words and worlds: on the linguistic analysis of modality. Frankfurt am Main; Bern; New York; Paris: Lang, 1991; Болотина М.А. Виды модальности и их реализация в высказываниях с модальными глаголами: (На материале современного английского языка): Дис. канд. ... филол. наук. Минск, 1993; Эслон П.А. Опыт семантической типологии модальности // Типология. Грамматика. Семантика. СПб., 1998. С. 330 — 337; Скрипникова Н.Н. О термине «модальность» в современной лингвистике // Филологические записки. Воронеж, 2001. Вып. 15. С. 194 - 200).

Відмінності в розумінні модальності, а подекуди й прямо протилежні підходи до неї свідчать про те, що модальність – обширне й складне явище, це «цілий клас, система систем граматичних значень, що проявляються на різних рівнях мови» [94, с. 13]. Незважаючи на те, що об'єм цього поняття та охоплення ним мовних явищ не співпадають у різних авторів, більша частина концепцій не виходять за межі певного, хоча й досить широкого кола мовних явищ, що стосуються модальності [109, с. 67].

Л. А. Бірюлін та Е. Е. Корді виділяють шість типів значень, що мають різноманітні (граматичні, лексичні, інтонаційні) засоби вираження [109, с. 67-68].

1. Оцінка тим, хто говорить, змісту висловлювання з точки зору реальності/ірреальності, яка виражається за допомогою форм способу та часу дієслова, а також деяких сполучників, часток та інших елементів структури речення.

2. Оцінка ситуації з точки зору її можливості, необхідності чи бажаності, яка реалізується за допомогою модальних дієслів та інших модальних слів.

3. Оцінка тим, хто говорить, ступеню його впевненості у вірогідності того, що повідомляється, яка може виражатися модальними прислівниками, вставними словами, а також складносурядними реченнями з підрядним з'ясувальним, де головне речення містить модальну оцінку того, що виражено в підрядному.

4. Цільова настанова того, хто говорить, чи комунікативна функція висловлювання. За цією ознакою всі речення поділяються на розповідні, питальні, спонукальні та опативні (виражають бажання). Засоби вираження значень повідомлення, питання, спонукування, бажання різноманітні: морфологічні, синтаксичні, просодичні.

5. Значення ствердження/заперечення, які відображають наявність/відсутність об'єктивних зв'язків між предметами, ознаками, подіями, про які йдеться в реченні.

6. Емоційна та якісна оцінка змісту висловлювання, що виражається лексично, просодично, а також за допомогою вигуків.

У сфері вивчення модальності простежуються два напрямки, що розрізняються за ступенем широти підходів. Так, існує підхід, згідно з яким, модальність сприймається як аналогія модальності судження (Г. В. Колшанський, В. З. Панфілов, В. Н. Бондаренко, М. К. Сабанєєва, Т. Н. Дешерієва).

Ряд вчених вважають цей підхід занадто вузьким (наприклад, М. Є. Петров), оскільки така модальність зводиться до категорій можливості, необхідності та дійсності, прийнятих у формальній логіці.

Згідно з іншим, ширшим підходом, мовна модальність включає цілий комплекс явищ, однак «важко знайти двох авторів, які б розуміли модальність однаково» [109, с. 67]. Об'єднав представників широкого підходу те, що здебільшого за основне модальне значення береться значення реальності/ірреальності, яке вважається головним компонентом об'єктивної модальності і протиставляється суб'єктивній модальності, в яку входять різноманітні значення суб'єктивного характеру (Н. Ю. Шведова, А. Б. Шапіро, Ю. С. Маслов, С. С. Вауліна та ін.). «Об'єктивна модальність – обов'язкова ознака будь-якого висловлювання, одна

з категорій, що формує предикативну одиницю – речення» [75, с. 303]. Об'єктивна модальність виражає відношення того, що повідомляється, до дійсності в плані реальності та ірреальності. Об'єктивна модальність представлена протиставленням форм синтаксичного дійсного способу формам ірреальних способів (умовного, бажаного, спонукального). Натомість, суб'єктивна модальність, тобто відношення того, хто говорить, до того, що повідомляється, вважається факультативною ознакою висловлювання [75, с. 303].

Н.Ю. Шведова вказує, що об'єктивно-модальне значення – це значення відношення того, що повідомляється, до дійсності. Поряд з об'єктивною модальністю існують суб'єктивно-модальні значення, які містять характеристику відношення до того, що повідомляється [120, с. 214-215].

Однак існують значні розбіжності серед дослідників щодо диференціації модальності за ознакою об'єктивності/суб'єктивності. Д. О. Парамонов вказує, що поділ на об'єктивну та суб'єктивну модальність є цілком правомірним, однак вважає, що оскільки ці два типи модальності дуже відрізняються, їх необхідно розмежувати, і модальністю називати лише те, що відноситься до об'єктивної модальності, а поняття суб'єктивна модальність замінити на «емотивність» [90]. З іншого боку М. Є. Петров, виступаючи за широкий підхід до модальності, вважає, що «основа модальності лежить у суб'єктивному відношенні того, хто говорить, до свого висловлювання» [94, с. 16], і тому автор відмовляється включати поняття об'єктивність, так само, як реальність/ірреальність, до категорії модальності. М. Є. Петров сприймає категорії «істинність» та «хибність», тобто те, що відповідає дійсності (реальність) і те, що не відповідає дійсності (ірреальність) з точки зору логіки, і висуває аргумент, що висловлювання минулого чи майбутнього часу, які відносять зазвичай до «реальних», не можуть відповідати дійсності, адже те, що було вже не реально, а те, що буде ще не реально [94, с. 26]. І дійсно, продовжуючи думку автора, можна сказати, що й висловлювання теперішнього часу є лише суб'єктивним поглядом і не відповідають дійсності. Наприклад, «Люди щасливі», або «Небо

сине» не можна безумовно вважати такими, що відповідають дійсному стану речей. Однак, як зазначає О. В. Падучева, «не входить в компетенцію лінгвістики питання про те, чи існує реально те, що є об'єктом референції того, хто говорить, та чи істинно в дійсності те, що він стверджує» [88, с. 9]. Для лінгвістики, як справедливо зазначає автор, «істотним параметром є істинність (речення чи його компонента), до якої зобов'язує себе той, хто говорить» [88, с. 10].

Г. О. Золотова, спираючись на поділ модальності на об'єктивну та суб'єктивну, виділяє три плани модальності: основну, предикативну та внутрішньосинтаксичну, в яких виявляються три аспекти модальних відношень. 1) «Суб'єктивно-об'єктивне відношення змісту висловлювання до дійсності з точки зору його реальності, відповідності чи невідповідності дійсності» [64, с. 142]. Інваріант категорії модальності, «основне модальне значення речення – реальності/ірреальності – є його необхідною конструктивною ознакою [64, с. 147]. Цей тип модальності співвідноситься з об'єктивною модальністю. 2) Відношення того, хто говорить, до змісту висловлювання, яке складає суб'єктивну модальність [64, с. 147]. 3) Відношення суб'єкта до дії (ознаки). «Третій аспект модальних відношень – відношень між дією і її суб'єктом – виражається за допомогою модальних слів, які включаються у склад предиката...» [64, с. 151]. У цей тип модальності, який автор називає «внутрішньосинтаксичним», входять значення можливості, бажаності, необхідності, обов'язковості.

Підхід Г. О. Золотової до модальності не можна назвати широким в тому сенсі, що такі явища, як емоційне забарвлення та типи речень (розповідні, питальні та спонукальні), автор не включає у сферу категорії модальності. З іншого боку ряд авторів (Т. Б. Алісова, І. П. Распоров, М. Грепл, І. В. Головнін) саме комунікативну настанову вважають основним модальним значенням. На думку Е. Бенвеніста, стверджувальні, питальні та спонукальні речення «відображають три основні позиції того, хто говорить, який впливає на співрозмовника своїм мовленням: той, хто говорить, або хоче передати співрозмовнику елемент знання,

або – отримати від нього інформацію, або – наказати щось зробити» [39, с. 140]. Е. Бенвеніст вказує, що саме ці функції мовлення відображаються в трьох формах модальності речення [там же].

О. І. Беляєва зазначає, що «різні визначення модальності не виключають, а доповнюють одне одного, відображаючи складність, багатоплановість самого поняття «модальність»», і тому «необхідно говорити не про різні категорії модальності, а про різні сторони єдиної категорії і, відповідно, про різні аспекти її опису» [38, с. 54].

Надзвичайна широта в підході до розуміння семантичного об'єму модальності обумовлює прагнення дослідників упорядкувати комплекс значень, що входять до її складу, встановити структурно-функціональну ієрархію окремих семантичних пластів. Значною мірою цьому сприяють положення функціональної граматики згідно з якими аналіз мовних явищ здійснюється «як від семантики до засобів, так і від форми до функцій» [45, с. 4].

Функціональна граMATика вивчає в єдиній системі різнорівневі мовні засоби, які об'єднані на основі спільності семантичної функції, яку вони виконують, та організовані за принципом поля. Функціонально-семантичне поле – це «угруповання різнорівневих засобів даної мови, які взаємодіють на основі спільності їх семантичних функцій та виражають варіанти певної семантичної категорії» [46, с. 17]. Серед робіт, посвячених проблемам функціонально-семантичного поля необхідно виділити дослідження О. В. Бондарко [45], [44], Г. С. Щура [123], Є.В Гулиги та Є. І. Шендельс [59], С. А. Петровської [95], Б. Ю. Нормана [87].

Основними принципами функціональної граматики є вивчення значень мовних явищ та формальних засобів їх вираження «від змісту до форми»; аналіз всіх елементів мови у їх взаємозв'язку; вивчення категорій мови з точки зору їх реального функціонування.

Функціональний підхід, «з точки зору якого внутрішня побудова систем відходить на другий план, а в центрі уваги

опиняються відношення і зв'язки об'єкта як цілого з оточуючим середовищем» [77, с. 148], в повній мірі відображає природу мови, яка осмислюється не як скупчення окремих звуків, слів та структур, а як внутрішньо пов'язане, організоване ціле. Згідно з положеннями функціональної граматики, кожне явище в мовній системі має не тільки власні значення та якості, але також і ті, які обумовлені його взаємозв'язком з іншими структурами.

З огляду на багаторівневість категорії модальності, принцип «від функцій до засобів» дає можливість комплексно підійти до модальності та охопити якомога більший діапазон функцій, оскільки при вивченні модальності, як зазначає О. В. Бондарко, «ми маємо справу з угрупованням об'єктів (а в окремих випадках мова повинна йти і про угруповання комплексів об'єктів)» [109, с. 62]. О. В. Бондарко виділяє декілька рівнів модальності, кожен з яких може утворювати функціонально-семантичне поле і, таким чином, модальність як така стає «комплексом функціонально-семантичних полів з вказаним змістом», вивчення якого відбувається за умов урахування поступових переходів в рамках кожної окремої модальної категорії [109, с. 62]. Основні критерії, за якими відбувається аналіз різнорівневих засобів, що об'єднуються за типом «центр – периферія», наступні: скупчення, максимальна концентрація специфічних ознак, що характеризують дане угруповання, найбільше функціональне навантаження відноситься до центру; розрідженість цих ознак – до периферії; найбільше функціональне навантаження (центр) – зменшення навантаження (периферія); найбільша спеціалізація даного мовного засобу чи системи таких засобів для реалізації певної семантичної функції (центр) – менший ступінь спеціалізації, другорядна роль у реалізації даної функції (периферія); регулярність, висока частота використання даного мовного елемента (центр) – нерегулярність чи менша регулярність, менший ступінь використання (периферія) [44].

З точки зору функціонального підходу модальність сприймається як широка семантична категорія, структурно-змістовний об'єм та функціональна ієрархія якої визначаються змістовою двоаспектністю речення (висловлювання), а саме його

номінативним (пропозитивним) та комунікативним (прагматичним) аспектами. Пропозиція, розуміється як одиниця, що являє собою актуальний факт, який має певну синтаксичну будову, ізоморфну структурі дійсного факту, яка спроможна виражати істиннісне значення і яка корелює з дієсловами пропозиційного відношення [75, 401].

В рамках пропозитивного аспекту (який співвідноситься з диктумом за Ш. Баллі), що відображає якісь факти чи події позамовної дійсності і її основні якості, виділяється пропозиційна чи онтологічна модальність, а в рамках прагматичного аспекту (модус, за Ш. Баллі), який пов'язаний з сприйняттям цих фактів, подій тим, хто говорить, виділяється прагматична чи гносеологічна модальність.

Пропозиційна (за іншою термінологією – об'єктивна) модальність складається з двох рівнів. З одного боку її формує об'єктивна модальність, яка за допомогою дієслівних способів (дійсного та умовного) фіксує спосіб існування події за ознаками реальності/ірреальності, в межах яких встановлюється, була подія, є чи буде. Це ядро даного типу модальності. З іншого боку, в пропозиційну модальність на правах периферійного елемента входить модальність, яка вказує на спосіб існування події «з точки зору того, що саме подається як існуюче в рамках наявної дійсності (чи за її межами) – безпосередньо сама подія (пор.: Холодно, Хлопчик читає, Він буде читати) або ж певні передумови цієї події – наприклад, факт її можливості (Він може читати), необхідності (Він повинен читати) чи бажаності (Він хоче читати)» [48, с. 16]. Щодо цього типу немає термінологічної єдності серед дослідників. Її називають «предметною», «лексичною», «ситуативною», «суб'єктною», «внутрішньосинтаксичною», «внутрішньою» та ін. (Критичний огляд концепцій здійснено в роботі С. С. Вауліної [48]).

С. С. Вауліна в рамках предметної (за термінологією автора) модальності виділяє значення дійсності, можливості, необхідності, бажаності, при цьому зазначає, що існує два основні її різновиди: «безпосередня (нульова) модальність, яка фіксує прямий, безпосередній зв'язок предмета і предикативної ознаки незалежно від часу встановлення цього зв'язку (пор.: Він читав книгу, Він

читає книгу, Він прочитає книгу), та опосередкована модальність, яка «передбачає наявність певної семантичної ланки, що координує зв'язок предмета та ознаки», тобто містить передумови іменованої події: факт його можливості (Він може прочитати книгу), необхідності (Він повинен прочитати книгу) чи бажаності (Він хоче прочитати книгу)» [48, с. 22].

Таким чином, пропозиційна (об'єктивна) модальність встановлює характер співвідношення змісту речень з позамовною дійсністю: подія є реальною за даних умов чи нереальною. Периферію пропозиційної модальності утворює модальність предметна, яка конкретизує значення об'єктивної модальності з точки зору способу дії, однак, в той же час, предметна модальність також організована за польовим принципом: її окремі складові значення (які в першу чергу реалізуються за допомогою лексичних модифікаторів) «утворюють функціонально-семантичні мікрополя, структура кожного з яких виступає як система різнорівневих засобів, що групуються за принципом «центр - перифірія» [48, с. 24-25]. Друга складова змістового значення речення – прагматична (або суб'єктивна) модальність виражає відношення того, хто говорить, до повідомлення і «присутня не в кожному висловлюванні: той, хто говорить, може ніяк не виражати свого відношення до повідомлення. Однак дуже часто таке відношення присутнє» [120, с. 215] «Суб'єктивна модальність накладається на об'єктивну модальність, в результаті чого виникає значне різноманіття основних та другорядних модальних значень в рамках кожної окремої репрезентації» [100, с. 32].

Однією з особливостей аналізу модальної семантики в рамках функціонального методу є виявлення базисних значень та відношень, визначення найбільш істотних ознак при якому відбувається «орієнтація на центр», а наступною фазою є розгляд та пояснення певних відхилень від прототипу.

О. В. Бондарко, вивчаючи проблему модальності, спирається на значення відношення висловлювання до дійсності з точки зору того, хто говорить, і слідом за багатьма лінгвістами вводить категорії реальності/ірреальності як домінуючу ознаку, яка дає уявлення, яке саме відношення до дійсності повинно розглядатись

як основне для модальності [109, с. 62]. Логіка функціонального аналізу передбачає, що в межах кожної з цих категорій утворюється окреме функціонально-семантичне поле. Так, в центрі реальності виявляється актуальність, тобто значення реальності «в вузькому значенні», в рамках якого з точки зору того, хто говорить, встановлюється уявлення про таке існування в дійсності, в якому немає елементів пов'язаних з потенційністю чи недостовірністю, тобто будь-якими проявами ірреальності [109, с. 72]. Актуальність також в свою чергу має ядро «в якому специфіка реальності знаходить максимально чітке та безпосереднє вираження» [109, с. 72]. Йдеться про ситуацію, яка безпосередньо пов'язана з ситуацією мовлення, «ситуацію теперішнього актуального», в якій реалізується схема «я – тепер – тут – це», в рамках якої дійсність, яка так чи інакше сприймається, є конкретною та очевидною. Далі в ієрархії різновидів актуальності розташована актуальність, що віднесена до минулого, тобто те що було актуальним, те що спостерігалось в минулому.

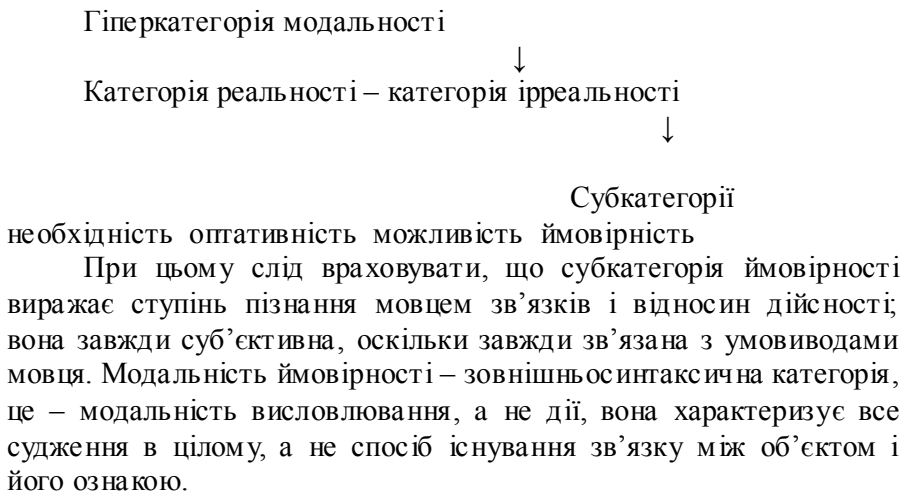
Наступний ступінь поля реальності – реальність в широкому значенні, яка представлена майбутнім часом. У висловлюваннях, в яких ситуація відноситься до майбутнього часу, «завжди присутній той чи інший ступінь потенційності» [109, с. 73]. Окрім цього, до реальності в широкому розумінні відносяться ситуації, які включають елементи ірреальності, але не виходять за межі дійсного способу. Сюди відноситься індикативне значення можливості, необхідності, бажання, а також ситуації, реальність в яких ускладнена оцінкою достовірності [109, с. 73].

Таким чином, хоча й простежується чітке розмежування значень реальності/ірреальності, однак опозиція між ними виходить за рамки звичного розуміння реальності та ірреальності. Динаміка зв'язків між реальністю/ірреальністю проявляється в понятті потенційності, яке протиставлено актуальності у значенні, про яке говорилося вище. Для вивчення основного рівня модальності важливим є співвідношення актуальності/потенційності та реальності/ірреальності, як його подає О. В. Бондарко. В той час як актуальність включається в поняття реальності як її центральний, найбільш специфічний прояв

(«реальність в вузькому значенні»), але потенційність не може бути однозначно сполучена з ірреальністю [109, с. 76]. «Потенційність треба трактувати як поняття, яке поєднує ірреальне з реальним» [109, с. 76], вона вказує на динаміку переходу від ірреального до реального. Оскільки потенційність розуміється як те, чого немає, те, що приховане, але готове з'явитися, це поняття охоплює модальні значення можливості, необхідності, оптативності, наказовості та гіпотетичності. В рамках ірреальності «утворюється велике коло модальних значень, смисл яких полягає у вказуванні на поворот події від ірреальності до реальності – здійсненню події» [122, с. 86].

Виходячи з багаторівневості та складності модальності, підхід до вивчення цієї категорії на засадах функціональної граматики здається нам найбільш перспективним.

Враховуючи розгалуженість системи модальності, видається доцільним ввести термін гіпермодальність, з подальшим поділом на категорії та субкатегорії. Загалом функціонально-семантичне поле модальності можна подати у вигляді наступної схеми:

Модальність ймовірності перебуває у складних відносинах зі структурно-семантичною основою речення. Семантика ймовірності являє собою “модальну рамку”, усередині якої міститься пропозиція, оцінювана в аспекті “модусу знання” мовця,

(мислячого) суб'єкта. На відміну від модальності події, зображеної у пропозиції, модальність ймовірності відбиває ступінь повноти і характер знань мовця про подію [109, с. 157].

Кожна із субкатегорій являє собою окреме мікрополе.

Необхідність включає такі функції: обов'язок, вимушеність; заперечення необхідності; дозвіл; запрошення до дії; заборона; спонукання (порада, пропозиція, прохання);

До оптативності входять: намір, бажання;

Можливість включає: можливість, зумовлену соціальними нормами / волею мовця; можливість, що залежить від ситуації; можливість, продиктована об'єктивними законами чи станом справ; можливість, пов'язана з психічними властивостями суб'єкта чи його фізичними характеристиками; здобута можливість, зумовлена навичками й уміннями суб'єкта;

До субкатегорії ймовірності входять епістемічна необхідність, епістемічна можливість; вірогідність (імпліцитна-категорична-проблематична); евіденційність;

1.2. Визначення категорії модальності в японському та західному мовознавстві

Термін «модальність» з'явився в японській лінгвістиці в 1971 році в роботі Уено [150], однак проблеми, пов'язані з модальністю привертати увагу японських лінгвістів і раніше, а саме, починаючи з праць Токієда Мотокі, який вважається засновником основного напрямку вивчення модальності в японській лінгвістиці. В роботі 1941 року «国語学言論» *кокугогакугенрон* («Основи японського мовознавства») автор, спираючись на японську традицію поділу граматичних одиниць на значущі (*тайген* і *йоген*) та службові (*теніоха*), виділяє понятійні та абстрактні 語 *го* (слова) та називає їх *сі* (詞) та *дзі* (辭) [125, с. 104]. Поняття *теніоха* або *дзьосі* та *дзьодосі* охоплює такі різноманітні мовні явища як суфікси часу, відмінку, стану, виду, а також зв'язки, відмінкові показники та обмежуючі, підкреслюючі і емоційні частки. За Токієда Мотокі, до *дзі* відносяться «мовні одиниці, що безпосередньо виражають абстрактний зміст, який не включає яке-небудь поняття і за яким не скривається яка-небудь об'єктивність» [125, с. 103-104]. Поділивши мовні одиниці на понятійні та релятивні (об'єктивні та суб'єктивні), Токієда переносить цей поділ і на речення, виділяючи в ньому об'єктивну (*сі*) та суб'єктивну (*дзі*) частини. «...*дзі* виражають лише суб'єктивний світ. Тому вони здатні вказати лише на сферу суб'єкта (його оцінки, почуття, бажання і т.п.)» [125, с. 106]. За Токієда «*дзі* виражає судження того, хто говорить, а *сі* виражає об'єктивний понятійний зміст та стан речей. Для нього саме *дзі* несе предикативну функцію, а не дієслова чи предикативи, які представляють об'єктивний матеріал» [143, с. 23]. Поділ мовних одиниць на значущі та службові був введений в японському мовознавстві ще в 18 сторіччі, але Токієда був перший, хто переніс ці поняття на структуру речення та виділив в ньому об'єктивний та суб'єктивний зміст. Однак на розвиток вивчення модальності в японському мовознавстві вплинула не тільки концепція Токієда Мотокі про дихотомію об'єктивного/суб'єктивного в реченні, а й сам підхід, за яким суб'єктивне в реченні пов'язується з релятивними одиницями мови

(*дзі* або *дзьосі* та *дзьодосі*). Необхідно зазначити, що ще Судзукі Акіра (1764 - 1837) розглядав *теніоха* як явища, що позбавлені речового значення і самостійного використання, які служать засобом зміни слів і встановлення синтаксичних зв'язків. Повноцінні слова «подібні до глечика», елементи *теніоха* – «до руки, що приводить в дію глечик» [113, с. 243]. Судзукі Акіра назвав явища, що входять до *теніоха* «голосом душі» [125, с. 105].

Виділення Токієда суб'єктивної та об'єктивної частини в реченні, а також концепція Ш. Баллі стосовно диктуму та модусу сприяли поглибленню дослідження дихотомічної природи речення, що знайшло вираження в роботах Ясусі Хага, Акіра Мікамі, Кіндайті Харухіко, хоча поняття модальності ці автори не торкались і розглядали проблеми з нею пов'язані в тій мірі, в якій це стосувалося предикативного ядра речення. Як зазначають дослідники, докладне вивчення модальності як граматичної категорії почалось лише з восьмидесятих років, після знайомства з роботами Дж. Лайонза [135] та Ф. Палмера [144] (огляд історії вивчення модальності в японському мовознавстві: [161], [143]).

Відносно пізніє визнання модальності як лінгвістичної категорії в японській лінгвістиці пов'язують з тим, що саме поняття граматичної категорії не було чітко визначено, а існування таких категорій як час, вид, стан тощо до вісімдесятих років зазвичай заперечувалось [143, с. 26]. Починаючи з робіт спеціалістів з англійської мови Накау Мінору [189] та Терамура Хідео [173], які безпосередньо вивчали модальність, в японській лінгвістиці затвердився підхід, за яким модальність охоплює суб'єктивне відношення того, хто говорить. Незважаючи на відмінності в визначеннях, переважна більшість японських дослідників, розрізняючи суб'єктивну та об'єктивну частину в реченні, відносять до модальності все, що знаходиться за межами пропозиції, хоча й об'єм модальності серед дослідників відрізняється.

Терамура Хідео виділяє в реченні *кото* та *мудо*, які корелюють з пропозицією та модальністю відповідно. *Мудо* поділяється на змістовно орієнтовану частину (對事的 *тайдзітекі*) та частину, орієнтовану на слухача (對人的 *тайдзінтекі*). До

першої належить «пояснення ситуації»; елементи, що вказують на індикатив та елементи, що несуть значення припущення, впевненості, наказу, бажання; елементи зі значенням судження та оцінки; до другої групи відносяться вигуки та емоційні частки [173, с. 61].

Незважаючи на досить помітний вплив концепції Терамури Хідео, як зазначає Наррог Хейко, категорія модальності отримала широку популярність в японській лінгвістиці лише в дев'яностих та двохтисячних роках, після появи робіт Нігта Йосію та Масуока Такасі. Їх підхід до модальності став взірцем для численних публікацій, пов'язаних з проблемами модальності, і сучасне вивчення модальності в Японії в першу чергу пов'язують саме з цими іменами [143, с. 27]. Ці автори, так само, як Накау Мінору, є основними представниками «рівневого підходу» до модальності, згідно з яким речення ділиться на пропозицію та модальність; пропозиція співвідноситься з об'єктивним в реченні, а модальність – із суб'єктивним. Речення за такого підходу має наступну структуру: *たぶん [あの人 が 若社長] よ* *табун [анохіто-га вакасятьо:] йо*, де модальність знаходиться за дужками, пропозиція – всередині.

Нігта Йосію будує дворівневу структуру речення, яка складається з «[вираженої] ситуації» (言表事態 *генъю:дзітай*) та «[вираженого] відношення» (言表態度 *генъю:тайдо*). Перший, внутрішній, рівень включає ситуативне ядро, вид, стан та час. До другого, зовнішнього, рівня входить модальність та форми ввічливості [191, с. 18]. На думку Нігта, речення може бути побудовано лише за умов, що модальність (зовнішній рівень) буде охоплювати внутрішній рівень, тобто пропозицію. Таким чином, модальність розглядається як невід'ємний семантичний елемент структури речення. Модальність для Нігта Йосію ґрунтується на принципі суб'єктивності: «модальність – це мовний вираз психологічного відношення того, хто говорить, до вербалізованого стану речей або до висловлювання та комунікації як такої у момент мовлення» [192, с. 81].

Модальність за Нігта Йосію, яка разом з ввічливістю, входить до зовнішнього рівня, поділяється на дві великі групи: «змістовна

(ситуативна) модальність» (言表事態めあてのモダリティ *げんぽ:дзітай.меате-но модаріті*) та «модальність висловлювання/комунікації» (発話・伝達のモダリティ *хацува/дентацу-но модаріті*). До першої відносяться, з одного боку, категорії бажання і волі, а з іншого – категорії можливості, неможливості, необхідності, впевненості, невпевненості та евіденційності. До другої групи відносяться різні типи речень: наказові, спонукальні, окличні, питальні, розповідні, речення, що виражають оцінку, бажання, волю та заклик до дії в формі питання.

Інший поділ модальності базується за принципом «справжня модальність» (真正モダリティ *сінсеймодаріті*), яка може не мати форм минулого часу та заперечення і повинна завжди пов'язуватись із першою особою (тим, хто говорить) та «псевдомодальність» (擬似モダリティ *гідзімодаріті*), до якої відносяться категорії обов'язковості, дозволу та бажання. Як зазначає Наррог Хейко, наявність в системі цих категорій є наслідком ототожнення модальності з суб'єктивністю, адже минулий час, заперечення і не перша особа «сигналізують про дистанціювання від того, хто говорить, а отже, і про не-суб'єктивність» [143, с. 29].

Масуока Такасі дає наступне визначення модальності: «Пропозиція та модальність – два значних елементи, що формують речення. Я вважаю їх елементами, що виражають об'єктивні факти, та, відповідно, елементами, що виражають суб'єктивне судження та відношення» [178, с. 6]. Оскільки досить складно провести межу між чітко об'єктивними та чітко суб'єктивними висловлюваннями, Масуока Такасі ввів поняття «первинна модальність» (відповідає «справжній модальності» Нігта Йосію), куди входять суто суб'єктивні висловлювання та «вторинну модальність» (псевдомодальність за Нігта), яка включає висловлювання, які можуть бути як суб'єктивними, так і об'єктивними [178, с. 36]. Масуока також ділить речення на пропозицію та модальність, і виділяє дев'ять основних типів модальності [178, с. 47 -59]:

1. модальність комунікативного відношення
2. модальність ввічливості

3. модальність в реченнях, що діляться за цілеустановкою
4. модальність судження
5. модальність оцінки
6. модальність пояснення
7. модальність часу
8. модальність ствердження/заперечення
9. модальність теми

Як видно, модальність за Масуока Такасі постає як надзвичайно широка категорія, куди включені, наприклад, категорії часу та ствердження/заперечення, які зазвичай знаходяться поза межами модальності, і, натомість, така категорія, як можливість, не введена автором у сферу модальності.

Рівневий підхід до структури речення (і зокрема до модальності), представлений в роботах Нітта Йосію та Масуока Такасі, застосовувався в японській лінгвістиці протягом більш ніж сорок років (його представники Хаясі (1960), Сакакура (1966), Садзі (1977), Кігахара (1981), Мінамі (1993) та ін. (огляд робіт стосовно рівневого підходу див. [143, с. 37–45]). Подібний підхід до модальності, спираючись зокрема на рівневі системи Нітта Йосію та Масуока Такасі, застосовує і Сугімура Ясусі [164], на прикладі концепції якого видно, наскільки міцно японські мовознавці тримаються в межах формального підходу до синтаксичної структури речення. Сугімура виділяє в реченні пропозицію та модальність двох типів: «пропозиційну» (命題態度のモダリティ *мейдайтайдо-но модаріті*), тобто модальність, яка показує відношення того, хто говорить, до об'єктивного світу та «модальність відношення до висловлювання» (発話態度のモダリティ *хацуватайдо-но модаріті*), тобто та, яка орієнтована на слухача [164, с. 4].

Автор виходить з того, що речення в японській мові має достатньо чітку синтаксичну структуру, в якій предикативне ядро знаходиться завжди в кінці речення, а модальні елементи – за предикатом, а у випадку з прислівниками – на початку речення. В реченні *かわいい猫だよ* *кавайі неко да йо* – «яке миле кошеня»

пропозиція – かわいい猫 *кавайі неко*, «пропозиційна модальність» – だ *да*, а «модальність висловлювання» – よ *йо* [164, с. 5]

А структура речення おや、きっと明日はかなり雨が降るにちがいないぞ *оя, кітто асіта-ва канарі аме-та фуру-ні тігаінай дзо* – «Я тобі кажу, завтра точно буде сильний дощ» виглядає наступним чином:

[модальність висловлювання [[пропозиційна модальність [[[пропозиція]]] пропозиційна модальність]] модальність висловлювання]

[おや[[きっと[[[[明日はかなり雨が降る]]]]にちがいない]]ぞ]
[*оя, [[кітто [[[[асіта-ва канарі аме-та фуру]]]]-ні тігаінай]] дзо*]

Пропозиція тут - 明日はかなり雨が降る *асіта-ва канарі аме-та фуру*, «пропозиційна модальність» – きっと *кітто* – にちがいない *ні тігаінай*, а «модальність висловлювання» – おや *оя* – ぞ *дзо* [164, с. 6]. Тобто, на думку автора, пропозиція зажди (хоча й є винятки) буде знаходитись всередині структури, а модальність охоплюватиме пропозиційну основу. Для того, щоб відрізнити пропозицію від модальності, необхідно перевірити, чи можна підставити, а скоріше, додати до даного речення форму заперечення, питання, форму минулого часу, спробувати номіналізувати речення або додати зв'язку чи атрибут. Наприклад, речення かわいい猫だよ *кавайі неко да йо* не може мати форми заперечення: かわいい猫だよではない *кавайі неко да йо дева най* чи у вигляді без частки かわいい猫だではない *кавайі неко да дева най*, до нього не можна додати питальну форму: かわいい猫だよですか *кавайі неко да йо дес-ка*, かわいい猫だですか *кавайі неко да дес-ка*, не можна додати форму минулого часу: かわいい猫だよでした *кавайі неко да йо десіта*, かわいい猫だでした *кавайі неко да десіта*, і так далі.

Таким чином, до пропозиції автор уналежнює такі елементи як слова, що вказують на «ситуацію» (事態 *дзітай*) (імена, дієслова, числівники, прикметники, прислівники, займенники); елементи, що вказують на «психологічний стан» (心的事態 *сінтекідзітай*) (たい *тай*, しそうだ *сисо: да*, ようだ *йо: да*, べきだ *бекі да*, つもり

だ *цуморі да*、はずだ *хадзу да*、うれしい *уресіі*); показники виду, стану та часу.

До «пропозитивної модальності» належить: «модальність правдивості» (たしか *тасіка*、もしかすると *мосікасуруто*、だ *да*、かもしれない *камо сіренай*、か *ка*、にちがいない *ні тігаінай та ін*); «модальність висловлювання» (するそうだ *суру со: да*、という *то ю:*、らしい *расіі*); «модальність бажання» (たい *тай*、たくない *такунай*); «модальність волі» (よ (う) *йо (у)*) [164, с. 17];

Отже, модальність в даному випадку хоча і розглядається як функціонально-семантична категорія, і автор не включає в неї, наприклад, категорію часу, однак підхід, що ґрунтується лише на формально-структурних критеріях змушує автора вилучити з модальності, притаманні їй значення, лише на тій підставі, що форми їх вираження структурно знаходяться в межах пропозиції.

Структурний підхід застосовує й Кудо Хіросі [160], який, зважаючи на аглютинативний характер будови речення японської мови, керується формальними ознаками для побудови системи предикативної модальності в японській мові. Критерій класифікації за Кудо полягає в здатності модальних показників приймати форму минулого часу (た *та*) та заперечення (ない *най*). Ті елементи, які можуть стояти в реченні після цих форм, відносяться до «основної модальності». Ті, що не можуть – до «об'єктивної модальності». За цією формальною ознакою, на думку автора, діляться й семантичні типи модальності. Так, до «основної модальності» відносяться показники, що виражають «твердження» (だ *да*、だろう *даро:*), «впененість» (にちがいない *ні тігаінай*), «евіденційність» (らしい *расіі*、ようだ *йо: да*), «пояснення» (のだ *но да*、わけだ *ваке да*). До «об'єктивної модальності» відносяться такі явища, як «можливість» (られる *рареру*、ことができる *кото-га декіру*), «необхідність» (なければならぬ *накереба наранай*), «вірогідність» (そうだ *со: да*、かねない *каненай*、がちだ *гачі да*), «дозвіл» (てもいい *темо іі*), «заборона» (てはいけない *тева ікенай*), «доцільність» (といい *то іі*), «небезпека» (といけない *то ікенай*), «обов'язок» (なければならぬ *накереба наранай*),

«природність» (べきだ *беки да*), «бажання» (たい *тай*, てほしい *те хосіі*), «намір» (つもりだ *цуморі да*), «спроба» (てみる *те міру*).

В реченні поділенні таким чином (на ті, що можуть перед собою мати форму минулого часу та заперечення, чи не можуть) різноманітні (за морфологічною структурою та синтаксичною функцією) модальні показники займають чітке положення, а структура предиката виглядає наступним чином:

стан – вид – «об’єктивна модальність»/заперечення – час – «основна модальність» - емотивні частки [160, с. 24]

読ま *йома* (основа дієслова «читати») — せ *се* (спонукальний стан) — られ *раре* (пасивний стан) — てい *теі* (тривалий вид) — たく *таку* (об’єктивна модальність бажання) (は *ва*) — なかつ *накат* (заперечення) — た *та* (минулий час) — のだ *нода* (основна модальність «пояснення») — ね *не* (емотивна частка).

Таким чином, Кудо Хіросі розглядає модальність через призму предиката, і згідно з його підходом, очевидно, що формальна сторона переважає над смисловою, адже модальність визначається положенням її показників у структурі предиката.

У той час як Кудо розрізняє два види модальності на основі критерію часу та заперечення, деякі лінгвісти [187, с. 17] проводять межу між модальними та немодальними категоріями виключно за ознакою їх здатності приймати часові форми.

Зокрема західний японіст Ларс Ларм, у комплексному дослідженні, присвяченому модальним показникам у японській мові, класифікує їх за модальними значеннями та ступенем суб’єктивності, причому керується методологією японських лінгвістів, тобто застосовує рівневий підхід, за яким, ступінь суб’єктивності визначається за формальними критеріями. Так, неможливість приймати форми часу та заперечення, відсутність здатності номіналізуватися вказує на найвищий рівень суб’єктивності. За рівневим підходом виходить, що чим далі від початку речення знаходиться модальний показник, тим вищий ступінь суб’єктивності він містить [134].

Хибність подібних підходів та, зокрема, поділу на модальні та немодальні явища, демонструє Наррог Хейко, наводячи

статистичні дані, за якими показники різноманітних типів модальності можуть взаємодіяти з формою минулого часу [143, 202].

Серед західних досліджень з модальності японської мови існує й інший підхід до модальності. Так, наприклад, Трент Нобуко, керуючись підходом «від функції до заосбів», вивчає семантичну сторону модальності і приходиться до висновків, що саме модальні показники є найбільш специфічним проявом мови, опанування всіх тонкощів їх функціонування є найбільш складною задачею для носіїв мови, особливо, якщо це стосується японської мови, в якій надзвичайно важливим явищем є поділ на сферу внутрішнього та зовнішнього (свого та чужого). Автор показує, що всередині групи японці користуються більш прямими способами вираження думок, в той час як за межами своєї групи намагаються створювати неоднозначні висловлювання, застосовуючи показники, що пом'якшують ствердження та надають висловлюванню нечіткості.

Необхідно зазначити, що вивчення модальності в Японії зазнало значного впливу від західних концепцій, і досить часто визначення об'єму та змісту модальності в японській мові відбувається на основі запозичених категорій, які вже міцно закріпилися в японській лінгвістиці. Поділяючи модальність на деонтичну, динамічну, епістемічну та евіденційну, японські мовознавці спираються, перш за все, на роботи Ф. Палмера, тому доцільним видається дати короткий огляд класифікації основних типів модальності цього автора. Ф. Палмер виділяє пропозиційну модальність – відношення того, хто говорить, до істиннісно-оцінного або фактичного стану, вираженого в пропозиції [145, с. 24] та модальність події (event modality), яка стосується не актуалізованих, а лише потенційних подій [145, с. 70]. До пропозиційної модальності входить епістемічна, в межах якої виражається оцінка щодо пропозиційної основи та евіденційна модальність, засобами якої той, хто говорить, свідчить про фактичний стан, виражений в пропозиції [145, с. 24].

Епістемічна модальність може бути трьох типів: спекулятивна (дубіативна) (виражає невпевненість: John may be in the office – можливий висновок), дедуктивна (вказує на висновок,

що робиться, виходячи з певних даних: John must be in the office – єдиний можливий висновок (впевненість)) та гіпотетична (вказує на висновок, що робиться, виходячи з загальновідомих даних: John will be in the office – логічний висновок) [145, с. 25].

Евіденційна модальність ділиться на непряму евіденційність, тобто коли інформація здобута не безпосередньо, а через когось (he is said to be rich), та сенсорна евіденційність, тобто, коли інформація здобута шляхом сенсорного сприйняття: слух, зір. Інакше кажучи, евіденційність може бути прямою та непрямою: пряма реалізується, коли той, хто говорить, був свідком того, про що говорить, а непряма – коли той, хто говорить, не був свідком того, про що говорить.

Модальність події (event modality) включає деонтичну та динамічну модальності. До деонтичної модальності належать категорії дозволу (you may go), обов'язку (you must go) [145, с. 71] та зобов'язання, коли той, хто говорить, гарантує (обіцяє), що подія буде мати місце (John shall have the book) або погрожує (You shall do as you are told) [145, с. 72].

Динамічна модальність складається з модальності можливості (здатності) та бажання [145, с. 76].

Ряд японських мовознавців розрізняє модальність за класифікацією Ф. Палмера, користуючись або англійською термінологією, або ж аналогічними поняттями японської мови: деонтична модальність – 評価のモダリティ *хьо:ка-но модаріті*, 為拘束的モダリティ *тамеко:соку-но модаріті* або *ディオンティック・モダリティ* *деонтіку модаріті*; динамічна – 能願語気 *но:тангокі* з поділом на модальність здатності: 能力判断語気 *но:рьокухандангокі*, та бажаності: 意思・願望語気 *ісі/танбо:токі*; евіденційність: 証拠性 *сьо:косей* епістемічна модальність: 認識的モダリティ *нінсікітекі модаріті* (Хоко Такаюкі, Тамадзі Мідзуо, Тецуо Кояно, Наррог Хейко та ін).

Так, Тамадзі Мідзуо для порівняння модальності в японській та китайській мові використовує класифікацію Мідзакі Кадзухіто, співвідносячи її з категоріями Ф. Палмера [170].

Окрім підходу до модальності, за яким до даної категорії належить комплекс явищ, що знаходяться за межами пропозиції, а сама модальність сприймається як вираження суб'єктивності того, хто говорить, і в структурному плані знаходиться в ієрархічних відношеннях з іншими категоріями речення, в японському мовознавстві можна виділити й інший напрямок, представники якого розуміють модальність в категоріях реальності/ірреальності. Для Наррог Хейко, наприклад, модальність – це граматична категорія, що стоїть на одному рівні з категоріями часу та виду, а основний критерій віднесення того, чи іншого явища до модальності є критерій «фактивності» (factuality) тобто реальності чи «нефактивності» (non-factuality) тобто нереальності [143, с. 8-20]. Ті елементи в реченні, які так чи інакше вказують на «нефактивність», відносяться до модальності. Таким чином, заперечення не можна вважати частиною модальності, на підставі того, що заперечення не відносить висловлювання до плану ірреальності, а лише заперечує сам факт, «заперечення маркує не «не-факт», а негативний факт» [143, с. 9]. Згідно з підходом Наррог, не можна модальними вважати розповідні речення, ті лексичні одиниці, які прийнято називати «модальними словами», а також заключні частки японської мови, оскільки всі ці явища не впливають на фактичність висловлювання, не відносять його до плану нереальності [143, с. 15-19]. Автор застосовує функціональний підхід, за яким до основної модальності відносяться мовні явища, що виражають значення епістемічної, евіденційної, деонтичної та динамічної модальності. На периферії поля знаходяться значення, що виражаються дієслівними способами, типи речень, іллукутивні показники (кінцеві частки *ね*, *よ* та ін.), «модальність пояснення» (*のだ no da*, *わけだ wake da*) [143, с. 133-161]. Автор протиставляє свій підхід найбільш розповсюдженій концепції в японському мовознавстві, за якою модальність – це відношення суб'єкта до того, що міститься в пропозиції, і натомість висуває основний критерій – ірреальність, однак, при цьому, по-перше, речення, в яких немає вираженого суб'єктивного відношення (припущення чого є досить проблематичним) чи речення, де немає показників обов'язку,

можливості і т.п, модальними вважати не можна; по-друге, речення типу «あの人は歌います *анохіто-ва утаімас*», яке за певних умов може виражати і здатність – «він вміє співати», також в рамках підходу Наррог, не є модальним.

Ми дотримуємося точки зору тих дослідників, які розглядають модальність як мовну універсалію, тобто категорію, яка, поряд із предикативністю, присутня в усіх висловлюваннях. Перспективним представляється підхід, згідно з яким модальність розцінюється як відношення того, хто говорить, до дійсності, причому відношення це реалізується за ознакою реальності/ірреальності. Таким чином, модальними вважаються не тільки такі висловлювання, які містять елемент необхідності, можливості, оптативності, вірогідності, тобто ті, що вважаються ірреальними, нефактичними, однак й ті, які представляють ситуацію як актуальну, а також не містять ніяких показників впевненості суб'єкта, які можна вважати імпліцитно достовірними.

1.3. Вивчення модальності японської мови у вітчизняній японістиці

Ряд відчизняних японістів так чи інакше торкався проблеми модальності, досліджуючи системи дієслівних способів (І. Головнін), [106], [58], (Б. Лаврентьев) [73]; типи речень (М. Конрад) [71], О. Плетнер, Е. Поливанов [97]; частки (В. Алпатов) [29], (А. Прасол) [98]; модальні слова (Л. Часовігіна) [118]; модальні конструкції та службові слова з модальним значенням (І. Головнін) [51], [56], (М. Сиромятников) [107], (О. Данилов) [61]. Серед робіт останніх років відзначимо дисертації, які так чи інакше стосуються проблеми модальності в японській мові: [76], [117], [65]. Втім, комплексне дослідження модальності японської мови було зроблене лише І.В. Головніним. Система модальності японської мови та основні шляхи її реалізації подані в його роботі «Введение в синтаксис современного японского языка» [57] та статтях різних років [56], [55]. Досліджуючи типи японських речень, автор будує систему аспектів (пучків), які складаються з конструктивних та комунікативних властивостей речення. Систематизуючи речення, І.В. Головнін наводить десять аспектів, в які входять різні типи і підтипи речень [57, с. 203-353]:

1. Аспект базисних конструктивних ознак речення. Сюди входять типи елементарного речення, простого речення та складного речення.

2. Аспект категоріально-семантичний, в який входять наступні типи: дієслівне, ад'єктивне, субстантивне елементарне речення. В цей аспект входять речення, категоріально-семантична ознака яких може видозмінюватись і входити в нове функціонально-семантичне поле. Вони поділяються на ті, що отримують додаткову характеристику дії (речення з видовою характеристикою та з уточненою направленістю дії) та ті, в яких є особливе відношення діяча до дії (речення з субмодальністю та каузативністю).

3. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструкції в зв'язку з співвідношенням її з пізнавально-відображальною установкою суб'єкта мовлення. Сюди входять

узуально-тематизовані та спеціально-тематизовані речення, а також речення активної та пасивної будови.

4. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструкції у зв'язку з співвідношенням її з констигацією. Сюди входять повні та неповні речення.

5. Аспект комунікативної актуалізації базисної конструкції у зв'язку з співвідношення її з соціально-особистісними відношеннями.

6. Аспект комунікативної мети речення, в який входять розповідні, питальні, спонукальні, окличні речення та речення, що обслуговують спілкування (використовуються для встановлення контакту, завершення розмови, підтримання розмови).

7. Аспект предикації речення, предикативної реалізації цілі спілкування. Типи, що входять в цей аспект: стверджувальне та заперечне речення, речення теперішнього-майбутнього часу та речення минулого часу, речення нейтральної, проблематичної та категоричної вірогідності.

8. Аспект експресії речення. Сюди входять речення з нейтральною та підвищеною експресією.

9. Аспект матеріальної форми мовлення: усна, письмова та нейтральна (по відношенню до форми мовлення) мова.

10. Аспект стилю.

Класифікація аспектів та типів речення І. В. Головніна демонструє, що модальність проявляється на різних її рівнях, і всі аспекти з комунікативною складовою залучають на свою орбіту категорію модальності. Безпосередньо категорія модальності розглядається автором в рамках сьомого аспекту, який разом з шостим утворюють єдине ціле [57, с. 304]. В аспект предикації входять три підаспекти: синтаксичного ствердження/заперечення; синтаксичного часу; синтаксичної модальності [57, с. 305]. Під модальністю І. В. Головнін розуміє «вираження суб'єктом мовлення (чи модальним суб'єктом) ступеню його впевненості в достовірності повідомлення, а також вираження суб'єктом мовлення інтенсивності, сили (ступеню) спонування, з якою задається питання чи реалізується спонування» [55, 20]. Таким чином, модальність згідно з підходом І. В. Головніна, реалізується в

трьох комунікативних типах речень: розповідних, питальних та спонукальних. Розповідні речення діляться на речення з нейтральною (немаркованою, оптимальною) вірогідністю (впевненістю) повідомлення, речення з проблематичною вірогідністю та речення з категоричною вірогідністю повідомлення [57, с. 307-310].

Серед засобів вираження значень проблематичної вірогідності повідомлення автором називаються й численні усталені граматичні конструкції: *かもしれない* *ка мо сіренай*, *ともかぎらない* *то мо кагіранай* [57, с. 309]. Лексикограматичні засоби вираження категоричної вірогідності: *にちがいない* *ні тігайнай*, *にそういない* *ні сойнай*, *にまちがいない* *ні матігайнай*, *にうたがいない* *ні утагайнай*, *にほかならない* *ні хоканаранай* [57, с. 310].

Питальні речення діляться на речення з нейтральним питанням та речення з ослабленим спонукуванням до відповіді і протилежні їм речення з підкресленим спонукуванням до відповіді [57, с. 311-313]. Спонукальні речення можуть містити нейтральний наказ, а також посилений та ослаблений наказ [57, с. 313-314]. Автор не класифікує окличні речення, зазначаючи, що вони можуть співпадати по своїм модальним (в термінології автора) та іншим функціям з розповідними реченнями. Однак в рамках наступного аспекту – аспекту ступеню експресивності – І.В. Головнін поділяє речення на «неекспресивні» та експресивні, відносячи до експресивності все те, що робить мовлення більш виразним, однак ця категорія залишається на периферії модальності, оскільки виражає особисте емоційне відношення суб'єкта до змісту речення. «Експресивність у широкому значенні дотикається до різновидів модальності в тому сенсі, що ці категорії виражають різні суб'єктивні відношення до змісту речення. Деякі засоби вираження модальності, які одночасно є й експресивними засобами, утворюють перехідну модально-експресивну ступінь. Однак категорія модальності речення приймає участь у вираженні завершеності комунікативної мікросистеми речення. А експресивність є щось зовнішнє й максимально варіативне в реченні» [57, с. 316-317]. До засобів вираження експресії

І. В. Головнін уналежнює такі конструкції: にすぎない (およばない) *ні сугінай (ойобанай)*, ほどです *ходо дес*, て/でたまらない (しかたがない) *те/де тамаранай (сиката-га най)*, た/だことがある (ない) *та/да кото-га ару (най)*, わけです *ваке дес*; [57, с. 318].

Ми вважаємо, що навряд чи доцільно відносити утворення типу *た/だことがある (ない) та/да кото-га ару (най)* до засобів вираження експресії. Сам автор в іншій своїй роботі наводить приклади з цією конструкцією, які не дають підстав вважати її експресивною.

それを見ることがあります *соре-о міру кото-га арімас* Буває, що бачиш і таке [56, с. 80].

І. В. Головнін розрізняє категорію модальності речення і категорію субмодальності дії (присудка). «Категорія модальності – категорія, що стосується речення в цілому, а категорія субмодальності – це категорія дієслівної дії, категорія внутрішніх відношень діяча та дії. Вона притаманна лише дієслівним реченням, а категорія модальності речення характеризує й ад'єктивні та субстантивні речення. Модальність та субмодальність – різні категорії, хоча в них є дещо спільне. Це спільне в тому, що і та, й інша категорія виражають оцінки події, але ці оцінки виконуються під різним кутом зору, з різних позицій. В реченнях із субмодальністю виражається якась думка про дію, про відношення до неї діяча, а не сама дія. Зв'язок діяча та дії тут опосередкований, а не прямий, як це спостерігається в реченнях без субмодальності» [57, с. 273].

Таким чином аналіз запропонованої І.В. Головніним системи аспектів і типів японського речення, дає змогу виділити три кола явищ, що стосуються вираження модальності. Основна модальність – це модальність речення, яка наявна у всіх реченнях, вона реалізується в комунікативних типах речення. В модальності речення реалізується основна конструктивна ознака речення – предикативність.

Далі йде субмодальність – факультативна ознака, яка вказує на зв'язок діяча та дії, на характер цього зв'язку. Субмодальність може реалізуватися тільки в дієслівних реченнях.

Третє коло модальності включає категорію експресивності, яка визнається як модальна, але з поправкою на суб'єктивність. Вона реалізується лише як відношення суб'єкта до висловлювання.

Модальності як категорії торкається в своїй роботі, присвяченій практичному синтаксису, І. Шкловський. Автор сприймає модальність як суб'єктивне відношення того, хто говорить, до висловлювання. «Граматичні елементи модальності (часто дієслівні форми) виступають в якості засобу, за допомогою якого, той, хто говорить, виражає свою точку зору на ступінь вірогідності здійснення дії чи стану, який позначений присудком, на відношення висловлювання до дійсності, даючи оцінку цьому відношенню» [121, с. 694]. Автор торкається наступних модальних категорій: обов'язковість (фізичний та моральний обов'язок, необхідність); можливість (логічна модальність, ймовірна та реальна можливість, фактична та розумова здатність, уміння, дозвіл, заборона); вірогідність (впевненість, сумнів, припущення); бажаність та ін. [121, с. 694].

Підсумовуючи результати першого розділу, вкажемо, що систематизація засобів модальності в японській мові як проблема рідко ставала предметом дослідження в радянській, російській та українській японістиці, чого не можна сказати про роботи західних та японських дослідників. Однак аналіз робіт показує, що серед японських лінгвістів поширена точка зору, за якою модальність – це суб'єктивна складова висловлювання, а отже сюди входять всі мовні явища, які так чи інакше відповідають цьому критерію. Представники менш розповсюдженого підходу відносять до модальності лише засоби, які здатні відносити висловлювання в план ірреальності (нефактичності) і, таким чином, поза межами їх поля зору залишається цілий комплекс явищ, які ми, слідом за рядом вчених (В. В. Виноградов, Н. Ю. Шведова, О. В. Бондарко), відносимо до модальності, оскільки вважаємо цю категорію мовною універсалією. Таким чином, можна сказати, що роботи японських дослідників залишають широке поле для поглиблення

теми модальних засобів в японській мові, куди відносяться й усталені граматичні конструкції, які поряд з іншими граматичними та лексичними засобами являють собою багатий арсенал значень та відтінків. Проблемі модальності в японській мові присвячена наша стаття [80].

РОЗДІЛ 2

УСТАЛЕНІ ГРАМАТИЧНІ КОНСТРУКЦІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ВИВЧЕННЯ В ЯПОНІСТИЦІ

2.1. Усталені граматичні конструкції в роботах японських лінгвістів

Серед засобів вираження модальності японські лінгвісти виділяють наступні: афікси та дієслівні закінчення, що вказують на спосіб; конструкції різної морфологічної будови, які функціонують у складі складеного присудку; прислівники, які посилюють модальне значення виражене в присудку; кінцеві частки, що виражають різні емоції; речення як ціле, що вказує на мету висловлювання та інтонацію. Модальність в японському реченні виражається в першу чергу в предикативній частині, яка знаходиться в кінці речення. Модальні показники розташовуються або на початку речення (модальні слова), або після присудку. Найважливішими з них є флексії дієслова, ряд суфіксів та конструкції різної будови. Останні ми вважаємо усталеними граматичними конструкціями (УГК). Наррог Хейко вважає, що УГК (описові конструкції) – центральний спосіб вираження модальності [143, с. 73]. Однак однозначного підходу до цього явища серед японських лінгвістів немає. Це пов'язано в першу чергу з тим, що модальні конструкції характеризуються різною будовою, компонентною структурою, а також сполучуваністю з лексемами, за якими вони стоять.

Зазвичай японські лінгвісти аналізують модальні конструкції зокрема і загалом модальні показники, спираючись не на морфологічний критерій, а на модальні функції і обмежуються лише перерахуванням компонентів, з яких та чи інша конструкція складається, та зосереджуються на їх значеннях. Поширеним є традиційний підхід, за яким все, що відноситься до модальності слід вважати службовими елементами, які здавна в японській лінгвістиці носять назву 助動詞 *дзьодо:сі* тобто «службові, допоміжні дієслова», хоча здебільшого в цей клас входить цілий

комплекс різноманітних мовних явищ: службові іменники, дієслова, прикметники (якщо вважати *らしい* *расіі*、*にくい* *нікуй* та ін. прикметниками, а думки на цей рахунок сильно розходяться), а також суфікси, закінчення (форми часу, стану, способу), частки, граматичні конструкції. Терамура Хідео, наприклад, до *дзьодо:сі* відносить *そうだ* *со: да*、*らしい* *расіі*、*だろう* *даро:*、а також номінативні конструкції *ことだ* *кото да*、*わけだ* *ваке да* [174, с. 67]. Цим терміном користуються і тепер, наприклад, в роботі 2002 року Сенко Ман'ярд також користується поняттям «модальне дієслово» по відношенню до *дзьодо:сі* [138, с. 219].

Масуока Такасі застосовує поняття *дзьодо:сі*, аналізуючи модальні показники, хоча зазначає, що використання терміну *дзьодо:сі* пов'язано з традиційним визначенням лінгвістичних термінів [179, с. 29]. Автор розділяє модальні *дзьодо:сі* на ті, що мають в своєму складі формальні іменники й на ті – що не мають [179, с. 29-30].

До першої групи належать *дзьодо:сі*, що «приєднуються до всієї фрази» (*のだ* *но да*、*わけだ* *ваке да*、*はずだ* *хадзу да*、*ようだ* *йо: да*), ті, що приєднуються лише до дієслова (*ことだ* *кото да*、*つもりだ* *цуморі да*) та ті, що приєднуються до дієслова та прикметника (*ものだ* *моно да*).

Друга група – яка не містить формальних іменників – складається з показників *だろう* (*であろう* *де аро:*、*でしょう* *десьо:*)、*らしい* *расіі*、*みたいだ* *мітай да* (*みたいである* *мітай де ару*、*みたいです* *мітай дес*、*そうだ* *со: да* (*そうである* *со: де ару*、*そうです* *со: дес*)、*べきだ* *бекі да* (*べきである* *бекі де ару*、*べきです* *бекі дес*)、*まい* *май*; сюди також відноситься зв'язка (*です* *дес*)、та елементи, що «приєднуються до заперечної форми дієслова *ません* *масен*», мається на увазі минула форма зв'язки *でした* *десіта*.

Модальні конструкції об'єднують також під назвою *複合述語* *фукуго:дзюцуго* [157], тобто складений присудок, виходячи з того, що за допомогою конструкцій утворюється складений присудок. Втім, структуру складеного присудку розуміють по-різному. Ніва Сабуро, наприклад, серед іншого, сюди відносить дієслівні форми -

ру, -мас [195]. Оскільки значна кількість модальних конструкцій має структуру «формальний іменник-відмінковий показник-дієслово», то деякі лінгвісти вважають, що формальний іменник субстантивує попередню частину речення (Мікамі Акіра, С. Мартін).

お父さんが何日も帰ってこないことがあります *отосан-га нанніті-мо каеттеконай кото-га арімас* – Батько, буває, не приходиться по декілька днів.

Присудок тут *арімас*, підмет – *кото*, а вся попередня частина – підрядне речення [185, с. 70].

Ми вважаємо, що УГК – нерозкладне граматичне утворення, яке кожний раз відтворюється в мовленні, а не моделюється заново, як це відбувається у випадку з субстантиваторами.

Проблема субстантивації не входить в рамки даної роботи, однак оскільки формальні іменники входять у склад УГК, необхідно внести пояснення щодо розмежування різних функцій формальних іменників в реченні. Так, формальні іменники у складі УГК ми відрізняємо від повнозначного іменника:

他人のことにちよっかいをだすな *танін-но кото-ні тьокай-о дасуна* Не суй свій ній у чужі справи [76, с. 20]

Субстантиватора:

試験のことは忘れなさい *сікен-на кото-о васуренасай*
Забудь про екзамен [2, с. 192]

Вигукової частки:

まあ、きれいな花ですこと *ма, кірей-на хана дес кото* Які гарні квіти! [155, с. 364]

Ми розрізняємо також УГК як складову складеного присудку та структуру із субстантиватором, яка має такий же вигляд, що і УГК та розміщується в кінці речення.

話の腰を折るようで申し訳ないですが、さっきから気になっていることがあるんです *ханасі-но косі-о ору йо:де мо:сівакенайдес-га, саккі-кара кі-ні наттеіру кото-га ару н дес*
Вибачте, що, можливо, перебиваю вас, але мене вже давно турбує одна річ [13, с. 163].

В японській лінгвістичній літературі трапляється також визначення УГК як 文末複合表現 *бунмацу фукуго*: *хьоген* – «складний вираз, що завершує речення (Могі Госінобу), або 文末形式 *бунмацу кейсікі* – «завершальна форма» (Оно Масакі), *モダル形式* *модару кейсікі* – «модальна форма» (Сатіко Кавагути, Таканасі Сіно), *モダルマーカ* *модару мека* – модальний показник (Мідзуо Тамадзі). Найчастіше трапляється визначення 表現 *хьоген* «вираз», напр., [178]. Цим терміном зазвичай користуються і автори англомовних робіт Макіно, Цуцуй [1-3], Наоко Тіно [140]. Іноді УГК називають УГК «ідіоматичними струкутурами» [126] та «усталеними словосполученнями» [105].

Як видно, серед дослідників немає термінологічної єдності щодо УГК. *Дзьодо:сі* як і *хьо:ген*, нам видаються надто широкими поняттями, ними можна позначати різноманітні і часом несумісні зі структурної точки зору мовні явища. 複合述語 *фукуго:дзюцуюто* не відповідають сутності УГК оскільки складений присудок може формуватися і не за допомогою УГК. 文末複合表現 *бунмацу фукуго: хьоген* – «складний вираз, що завершує речення, 文末形式 *бунмацу кейсікі* – «завершальна форма», *モダル形式* *модару кейсікі* – «модальна форма», *モダルマーカ* *модару ме:ка*: – модальний показник також може відсилати до різних явищ. Найменш прийнятними ми вважаємо терміни «ідіоматична структура» та «усталене словосполучення», оскільки ідіоми відносяться до розділу фразеології і, ширше до, семантики, а УГК – не називають в об'єктивному світі чогось відмінного від того, що позначено смисловим словом, тобто не мають номінативної функції. УГК, в першу чергу несуть граматичні значення, вони мають незмінний граматичний зв'язок з повнозначним словом, до якого приєднуються, та чітке синтаксичне положення. Ці критерії відрізняють УГК і від словосполучень, в яких, до того ж, має бути хоча б один повнозначний елемент, який і відграє стрижневу роль в словосполученні.

В англомовній літературі застосовують також поняття «описові конструкції» (*periphrastic constructions*) (Івасакі, Наторі).

Цей термін можна вважати прийнятним, враховуючи роз'яснення, яке робить Наррог Хейко, користуючись цим терміном при аналізі УГК. Автор вказує, що *periphrastic constructions* – це утворення, що виходять за межі одного слова. Однак нам видається, що «усталена граматична конструкція» є найбільш точним і адекватним терміном тим явищам, які прийнято позначати в радянській, російській та українській японістиці.

Незважаючи на термінологічні розбіжності, всі лінгвісти говорять про одне й те саме явище – про сталі утворення або конструкції, що складаються з різних елементів, які щонайменше перевищують рівень одного слова та приєднуються до присудку. Однак не завжди йдеться про конструкції з модальним значенням. Вищенаведеними термінами (і в першу чергу *дзьодо:сі* та *хьо:тен*) називають конструкції виду, способу, форми пасиву, директиву, ввічливості, а також фразеологізми, словосполучення з фазовими дієсловами (始める *хадзімеру*、終わる *овару*、出す *дасу*), конструкції, що вказують на зміну, вигуки – тобто всі елементи, які зазвичай стоять в кінці речення [1-3]. Змішування різних явищ, вочевидь, пов'язано з впливом класичного японського мовознавства, в якому не існувало чіткої диференціації багатьох службових слів.

Наррог Хейко вважає, що класифікувати модальні показники взагалі, та модальні конструкції зокрема, неможливо, спираючись на морфосинтаксичний критерій, тому автор, як і більшість японських дослідників, вводить термін «описові конструкції» як такий і аналізує особливості їх використання.

Однак Наррог все таки застосовує морфологічний критерій класифікації модальних показників і ділить їх на афікси, «описові конструкції» (*periphrastic constructions*) та закінчення дієслівних способів.

До афіксів належать: *べき* *бекі*、*たい* *тай*、*だろう* *даро:*、*える* *еру*、*らしい* *расіі*、(し) *そう* (*сі*) *со:*、(する) *そう* (*суру*) *со:*、*みたい* *мітай*、*られる* *рареру*、*れる* *перу*、*かねる* *канеру*、*かねない* *каненай*。

Слід зазначити, що автор не дотримується чіткої морфологічної єдності, уналежнюючи до однієї морфологічної групи дієслівну флексію *られる rareru* та ад'єктивний суфікс *べき беки*, допоміжне дієслово *える eru* та *かねる канеру* і його заперечний варіант *かねない каненай*.

До «описових конструкцій» належать:

накеліба наранай *なければならぬ накероба наранай*, *ざるをえばい dzaru-oenai*, *しかなない сіка най*, *ほうがいい хо:-га ii*, *がいい га ii*, *た/たらればいい та/тара/реба ii*, *てもいい те мо ii*, *てはいけない те ва ікенай*, *わけにはいかない ваке-ніва іканай*, *ものだ моно да*, *ことだ кото да*, *てほしい те хосіі*, *てもらいたい те мораітай*, *つもり цуморі*, *かもしれない камо сіренай*, *にちがない ні тігаінай*, *かのせいがある кано:сей-га ару*, *はず хадзу*, *よう йо:*, *ことができる кото-га декіру*.

Щодо цього переліку, видається, він далеко не повний (автор вважає його вичерпним) і, крім того, включає різноманітні за структурою та об'ємом компонентів конструкції. Більше того, ці явища не видається за можливе об'єднати й за синтаксичною ознакою. Список таких конструкцій можна значно розширити, адже, наприклад, конструкція *кано:сей-га ару* не може вважатись граматикалізованою (дослівний переклад: «мати можливість»), вона стоїть поряд з численними виразами, які утворюються за допомогою додавання дієслова *ару*.

Форми дієслівних способів включають: *る ру*, *れば реба*, *よう йо:*, *え/よ/ろ е/йо/ру*, *ず дзу*, *まい май*, *て те*, *た та*, *たり тарі*, *たら (ба) тара(ба)*, *たろう таро:*, *たまえ тамае* [143, с. 74].

Далі слідує пояснення, що ці форми можуть належать до способів «з семантичної точки зору» [143, с. 75], тобто автор наводить класифікацію формальних показників однієї з дієслівних категорій, і при цьому сприймає її з точки зору прагматики. Спираючись на систему класифікації модальності, зокрема – Ф. Палмера, Наррог наводить семантичний поділ модальних показників в японській мові. Слід зазначити, що представлені в

системі Наррог показники здебільшого збігаються з тими, які зазвичай наводять японські лінгвісти (зокрема і в роботах англійською мовою, наприклад, Івасакі Сьоїгі [129]). Винятком є показники, що виражають значення, які Наррог відносить до периферії модальності, а саме дієслівні закінчення та аналігічні форми, що вказують на індикатив та умовний спосіб, а також емотивні частки. Оскільки в роботі Наррог зведені дані попередників щодо основних модальних категорій, то її можна вважати репрезентативною (автор вказує, що її аналіз модальних показників є найповнішим з існуючих в роботах англійською мовою), до того ж, це останнє з відомих нам комплексне дослідження в сфері модальності японської мови.

Наррог Хейко вважає, що оскільки модальні показники японської мови не можна класифікувати на основі морфосинтаксичного критерію, тому найкращим критерієм може бути частотність. «Ряд досліджень показує, що показники та конструкції з високою частотністю глибше укорінені (*entrenched*) в граматику, аніж показники та конструкції з низьким рівнем частотності» [143, с. 168]. На основі широкого емпіричного матеріалу (більше 600 романів та оповідань з 1889 по 2004 рік, а також річного випуску щоденної газети «Майніті Сінбун» - в цілому 206 Мб чистого тексту), автор наводить статистичні дані частотності різних модальних показників японської мови. Спираючись на ці дані та аналіз модальних категорій, проведений Наррог, який можна вважати репрезентативним, зробимо загальний огляд основних модальних типів та їх склад, не вдаючись в прагматичні деталі кожного окремого елемента.

До модальності необхідності, обов'язку, дозволу, заборони, рекомендації тобто до категорій, які об'єднуються поняттям деонтичної модальності відносяться:

Необхідність, обов'язок: *なければならぬ* *накереба наранай*、*べき* *беки*、*ことだ* *кото да*、*ものだ* *моно да*;

Заборона, заперечення можливості: *てはいけない* *тева ікенай*、*わけにはいかない* *ваке-ніва іканай*;

Дозвіл: *てもいい* *темо ii*、*ていい* *те ii*; Заперечення необхідності: *なくてもいい* *накутемо ii*;

Рекомендація: *ばいい* *ба ii*、*たらいい* *тара ii*、*ほうがいい* *хо:-га ii*;

Неминучість, обов'язок: *ざるをえない* *дзару-о енай*、*しかない* *сіка най*、*わけにはいかない* *ваке-ніва іканай*;

На основі значень деонтичних показників Моріяма Такуро побудував шкалу «свободи вибору», тобто шкалу ступенів модальної сили від необхідності до можливості [143, с. 90] :

Неминучість: *ざるをえない* *дзару-о енай* – загальний обов'язок: *なければならぬ* *накереба наранай* – моральний обов'язок: *べき* *бекі* – рекомендація: *ほうがいい* *хо:-га ii* – дозвіл: *てもいい* *темо ii*;

За статистикою Наррог, найбільш частотною є конструкція загальної необхідності/обов'язку *なければならぬ* *накереба наранай* (21252), за нею йде конструкція морального обов'язку *べき* *бекі* (17186), а потім – конструкція *ばいい* *ба ii* (5719) [143, с. 167]. Надалі, показники частотності за Наррог ми будемо вказувати в дужках поруч з модальними елементами.

До модальності можливості, здатності (динамічної модальності) Наррог уналежнює: *ことができる* *кото-га декіру* (21072)、*られる* *рареру* (20746)、*うる* (える) *еру* (*уру*) (5856)、*かねない* *каненай* (1827)、*かねる* *канеру* (1072).

Бажання: *てほしい* *те хосіі* (5927)、*てもらいたい* *те морайтай* (1577)、*ばいい* *ба ii* (623)、*たらいい* *тара ii* (264)、*といい* *то ii* (188)

Намір: *たい* *тай* (49124)、*つもり* *цуморі* (4762) [143, с. 168].

Епістемічна модальність включає такі показники (Наррог поділяє її на епістемічну необхідність, епістемічну можливість та спекулятивну [143, с. 99-108]):

Спекулятивна (епістемічна необхідність): *はずだ* *хадзу да* (10547)、*にちがいない* *ні тігаінай* (3376)、*にそういない* *ні соінай* (373)

Дедуктивна (епістемічна можливість): *かもしれない* *камо сіренай* (17843)

Гіпотетична (спекулятивна): *だろう* *даро:*(45643) [143, с. 169].

До евіденційної модальності за Палмером належать два типи: непряма та сенсорна евіденційність. До непрямої, Тамадзі Мідзуо, користуючись класифікацією Ф. Палмера та спираючись на систему модальності Міядзакі Кадзухіго, уналежнює *ようだ* *йо: да*、*みたいだ* *мітай да*、*らしい* *расії*、(する) *そうだ* (*суру*) *со: да*、(し) *そうだ* (*сі*) *со: да*. До сенсорної – *ようだ* *йо: да*、*みたいだ* *мітай да*、*らしい* *расії*、(し) *そうだ* (*сі*) *со: да* [170, с. 30].

Наррог, слідом за Нігта, ділить евіденційність на два типи [143, с. 113-125]. Непряму (*reportive, non-inferential*) (тобто в межах якої той, хто говорить, отримує інформацію від третьої особи, і передає її слухачеві, при цьому він не несе відповідальності за її правдивість), до якої належить *らしい* *расії* (10392)、(する) *そうだ* (*суру*) *со: да* (6035). До другого типу належить дедуктивна евіденційність (*inferential, non-reportive*). Її показники виражають умовивід на основі якихось ознак, даних, фактів (*evidence*): *ようだ* *йо: да*(18388)、*みたい* *мітай* (2004)、*らしい* *расії* (10392)、(し) *そうだ* (*сі*) *со: да* (21222).

Взявши за нижню межу частотності вживання модальних показників 5000, Наррог наводить зведену таблицю найбільш вживаних показників [143, с. 171].

たい *тай*– 49124, *だろう* *даро:* – 45643, *なければならぬ* *накереба наранай* – 21252, (し) *そうだ* (*сі*) *со: да* – 21222, *ことができる* *кото-га декіру* – 21072, *られる* *раперу* – 20746, *よう* *йо:* – 18388, *かもしれない* *камо сіренай* – 17843, *べき* *бекі* – 17186, *たまえ/なさい* *тамае/насай* ; *てくれ/てください* *те куре/те кудасай* – 16111, *よ* (う) *йо* (*у*) – 14799, *え/い/ろ* *е/і/ру* – 14540, *はず* *хадзу* – 10547, *らしい* *расії* – 10392, (する) *そうだ* (*суру*) *со: да* – 6035, *てほしい* *те хосії* – 5927, *える* *еру* – 5856, *ばい* *ба іі* – 5719.

Наведений перелік модальних показників потребує деяких пояснень. По-перше, форма дієслівного способу よ (う) *yo (y)* є поліфункціональною, і вказані цифри стосуються лише значення запрошення до дії (hortative). Окрім цього значення, Наррог вказує ще на 59200 відповідників, з них 14000 із значенням епістемічним, тобто наміру, а також 2300 – з допустовим (concessive) значенням [143, с. 168]. Загалом форму よ (う) *yo (y)* зафіксовано в корпусі Наррог 73999 разів, тобто якщо взяти всі значення, то цей показник виявиться найбільш частотним. Дані для конструкції *なければならぬ* *накереба наранай* та *てはならない* *тева наранай* включають й похідні від них форми (*ならない* *наранай*、*いけない* *ікенай*、*いかん* *ікан*、*だめ* *даме*). Значення рекомендації та бажання конструкцій *ばい* *ба іі*、*たらい* *тара іі*、*と* *то іі* представлені в різних групах. Загалом дані по цим показникам – 6342, 2200, 665 відповідно. До модальності можливості автор відносить показник *える* *еру* однак не вказує частотність його варіанту *うる* *уру*. Показник *だるう* *даро*: береться окремо від ввічливого варіанта *でしよう* *десьо*.; питальне значення цього показника, яке відповідає 16398 випадкам, також не включено в статистику [143, с. 169]. Немодальні значення показників *よう* *йо*、*らしい* *расіі* (наприклад, порівняння) також в статистику не входять. За цих умов дані Наррог слід вважати скоріше статистикою частотності модальних значень, аніж показників, адже деякі з них є багатозначними в рамках модальності.

Попри те, що в дослідження Наррог Хейко входить лише незначна кількість описових конструкцій, однак вона дає уявлення, що описові конструкції, активно використовуються поряд з іншими модальними показниками, а деякі з них виявляють досить високу частотність. Таким чином, очевидно, що це одна з основних складових у системі засобів вираження модальності японської мови.

2.2. Усталені граматичні конструкції японської мови у роботах вітчизняних японістів.

Поняття УГК з'явилося в радянській японістиці в другій половині 20 сторіччя, і дотепер широко використовується, проте однозначного розуміння об'єму та змісту УГК немає. Деякі вчені не виділяють УГК як окреме граматичне явище, а трьохчленну структуру УГК вважають частиною складного речення [116, с. 748-752]. Подібним чином трактував і М. Й. Конрад конструкції типу *ことができる* *кото-га декіру*, вказуючи, що «дієслово в таких випадках ставиться в якості присудку при слові, що позначає саму дію як таку». Підметом за таких умов стає «складне слово» - тобто субстантивоване повнозначне дієслово [71, с. 350]. Однак, як вказує І.В. Головнін «немає необхідності в подібних випадках говорити про складні речення, адже слова, які використовуються в даних конструкціях в модальній функції, не виступають в ролі членів речення, а відіграють лише службову роль... Крім того, такі службові слова утворюють разом зі словами, до яких вони відносяться, усталені структури з міцним внутрішнім зчепленням» [52, с. 64].

В. М. Алпатов також зазначає, що конструкції типу *ことができる* *кото-га декіру*, *はずだ* *хадзу да* при формальному членуванні являють собою єдине ціле, і тому вважає їх єдиними грамами. Автор включає їх у клас під назвою «постпредикативні модифікатори». Ми вважаємо, що навряд чи можна безапеляційно називати ці конструкції постпредикативними, оскільки, наприклад, конструкція *ことができる* *кото-га декіру* як раз визначає предикативність всього висловлювання, адже вказує на час та модальність висловлювання.

М. О. Сиром'ятников поряд із модальними суфіксами, кінцевим елементами речення, дає характеристику ряду конструкцій, зокрема тим, що з'явилися в період до XVIII ст. «Поряд з формантами відмінювання та дієвідмінювання японська мова має певну кількість суфіксів та службових слів, які

утворюють особливі граматичні конструкції та кінцівки, що надають реченню значення видимості, схожості, можливості, необхідності, okazіональності, становлення дії, намір його виконати і т.п. Від сполучень повнозначних слів (наприклад іменника з дієсловом) такі конструкції (якщо вони складаються з двох морфем) відрізняються тим, що обидва основних слова є службовими, не можуть бути замінені синонімами (окрім стилістичних), володіють спільним значенням переважно модального характеру» [107, с. 219].

Відомо, що УГК в тому обсязі, який вони мають в сучасній японській мові, сформувалися не одразу, а з'являлися поступово, причому кількість їх дедалі зростала, що пояснюється тенденцією до уточнення граматичних значень [107, с. 6]. Порівняння оригінального тексту антології Х ст. «Kokinshū» з текстом її перекладу на мову західної вітки XVIII ст., свідчить про те, що поява і велике поширення модальних конструкцій – порівняно пізні явище [107, с. 244]. «Порівняння модальних суфіксів, кінцівок та усталених граматичних конструкцій, що існували в XVIII ст. з сучасними показує, що в цілому це сторона граматичного складу японської мови, яка розвивається. Вживаність та сполучуваність більшості кінцівок з плином часу росте.» [107, с. 244]. Такі досить розповсюджені конструкції як *koto ga dekiru*, *koto ni suru*, *koto ni natte iru* в XVIII ст. майже не зустрічаються [107, с. 244]. Завдяки процесу збільшення кількості УГК, розширювалось коло засобів для вираження відношення суб'єкта мовлення до дійсності. Однією з причин зростання кількості модальних конструкцій може бути той факт, що вони стали з'являтися на місці втрачених дієслівних способів, адже з 10 способів новояпонської мови в сучасній японській вчені нараховують 5-7 способів. Причому, як зазначає М. О. Сиром'ятников кінцеві елементи, зокрема усталені граматичні конструкції, не входячи до системи дієслівних способів, знаходяться на її периферії. [107, с. 219].

І. В. Головнін вказує, що УГК можуть виражати модальні, субмодальні, експресивні, видові та інші граматичні значення. Оскільки ми аналізуємо модальні УГК, то нас цікавитиме лише три перших типа УГК за І.В. Головніним, а отже ми не будемо

торкатися видових конструкцій, а також конструкцій спрямованості дії чи вираження ступеню ввічливості.

Для І.В. Головніна УГК складається з двох компонентів: повнозначного слова та службової частини, які разом утворюють складений присудок. Вчений відмежовує УГК від аналітичної форми дієслів (для І.В. Головніна повнозначним словом в УГК виступає дієслово) за наступними ознаками: «1) певні елементи другого компонента даних структур можуть використовуватися самостійно в ролі члена речення (пор. この傘はもういけない *коно кас-ва мо: ікенай* «ця парасоля вже нікуди не годиться»); 2) другі компоненти таких конструкцій можуть виражатися синонімічними, а отже взаємозамінними службовими словами (пор.: いけない *ікенай*, ならない *наранай*, だめ *даме* і т.п.); 3) службові слова при використанні в цих конструкціях не втрачають повністю свого лексичного значення, чого не можна сказати, наприклад, про дієслово *іру* в аналітичній формі тривалого виду (пор. 風が吹いている *кадзе-га фуйте іру* «дує вітер» і т.п.) [52, с. 63].

Ми вважаємо, що позиція автора щодо цього розмежування цілком слушна, однак слід зазначити, що деяким конструкціям пригаманний дуже високий рівень граматикизації, в яких жодний елемент не вказує на значення УГК в цілому (ことにする *кото-ні суру* із значенням рішучості).

І. В. Головнін цілком слушно вказує, що елементи УГК не виступають в ролі членів речення, відіграючи лише службову роль, тому речення з УГК не можна вважати складнопідрядними [52, с. 64-65]. А також наводить аргументи, за якими УГК не можна вважати словосполученнями [52, с. 66]. В цілому автор дає досить повну характеристику структури усталених граматичних конструкцій японської мови, однак, нам здається, що тут необхідно зробити деякі зауваження. Справа в тому, що як вже вказувалось, І.В. Головнін розділяє модальність першого та другого рівня (модальність та субмодальність). До модальних УГК І. В. Головнін відносить ті конструкції, які перебувають в рамках реалізації трьох типів речень за цілеустановкою. Однак, зазначає автор, головну роль УГК відіграють в субмодальних реченнях. Позиція автора

полягає в тому, що в субмодальних реченнях повідомляється не стільки про реальне втілення дії суб'єктом, скільки про особливу позицію суб'єкта щодо виконання дії. «Це відношення до виконання дії може бути декількох видів. Наприклад, суб'єкт дії повинен (повинен був), може (мав можливість, не може і т.п.) виконати дію, бажає (бажав, не бажає і т.п.), має намір (мав намір, не має наміру і т.п.) виконати дію, вирішив (рішається, не вирішив) діяти (вирішив не діяти), йому дозволено чи заборонено (було дозволено чи було заборонено) діяти і т.д.» [57, с. 272]. Автор поділяє речення з субмодальністю на декілька видів: речення обов'язку, можливості, наміру, бажання, рішучості, дозволу, заборони, поради чи побажання [57, с. 273-276]. Говорячи про УГК неохідності І.В. Головніні вказує, що ці конструкції функціонують лише в дієслівних реченнях, з чим не можна погодитися, оскільки існують конструкції, які приєднуються і до іменників та прикметників, а також й ті, які приєднуються лише до іменників. Таким чином, якщо стати на позицію І.В. Головніні і обмежити сферу використання УГК лише дієслівними реченнями, то, думається, такий підхід обмежить сферу використання УГК, і взагалі не дасть підстав зробити жодного узагальнення щодо функціонування УГК.

Така позиція, на нашу думку, зумовлена тим фактом, що в російськомовних граматиках японської мови УГК прийнято розглядати поряд з дієслівними способами. Так, Б. П. Лаврент'єв вказує, що до способу обов'язковості примикають конструкції *ざるをない (なかつた) дзару-о енай (накатта), ないではいられない/ ずにはいられない най-дева іраренай/ дзу-ніва іраренай*, а також конструкції з формальними іменниками [73, с. 167]. Що стосується конструкції *なければならぬ* *накереба наранай*, то для автора вона є основним засобом вираження дієслівного способу обов'язковості [73, с. 163]. Ми, слідом за І. В. Головніним, керуючись морфологічними ознаками, уналежнюємо *なければならぬ* *накереба наранай* до усталених граматичних конструкцій. Слід зазначити також, що уналежнення тих чи інших конструкцій до певних модальних категорій має досить вільний характер як в

І. В. Головніна, так і в Б. П. Лаврентьєва. Так, І.В. Головніна належне до категорії обов'язку конструкцію *はずだ хадзу да*, в тих випадках, коли вона безперечно вказує на вірогідність, а саме на епістемічну необхідність: *商品である以上買い手の注文も強いはずだ сьо:хін-де ару ідзьо: кайте-но тю:мон мо цуйой хадзу да* Оскільки це товар, то і попит має бути високим [52, с. 84]. Жодного спонукання чи обов'язковості тут не спостерігається. До речі, сам автор, як видно, наводить приклад, в якому УГК приєднується не до дієслова.

Б. П. Лаврентьєв, також кваліфікує *はずだ хадзу да* як конструкцію обов'язковості *今日は来ないはずです кьо:-ва конай хадзу дес*. Сьогодні він не має прийти [73, с. 173]. Звичайно, в цьому реченні йдеться про ступінь вірогідності того, хто говорить.

Ми вважаємо, що УГК у більшості своїй – поліфункціональні структури і, як показує аналіз текстів, можуть мати різні сфери використання та різні значення і входити в різні модальні категорії, тому вважаємо неправомірним однозначне віднесення тієї чи іншої УГК до певної модальної категорії, спираючись лише на одне її значення. Це стосується, зокрема й конструкції *ないではいられない/ずにはいられない най-дева іраренай/ дзу-ніва іраренай*, яку обидва автори відносять до категорії обов'язку, наводячи, при цьому приклади, в яких ця УГК має значення сильного бажання: *けれどもすぐまた横目で事務のテーブルの方を見ないではいられません Кередомо сугу мата йокоме-де дзиму-но те:буру-но хо:-о минайдева іраремасен десіта* Але згодом знову не зміг втриматися, щоб не подивитись скося на робочий стіл [52, с. 76], а також високий ступінь вірогідності (впевненості): *そのことを感じないではいられなかった соно кото-о кандзінайдева іраренакатта* Я не міг не відчути цього [73, с. 168]. В останньому прикладі суб'єкт мовлення вказує, що «він, безперечно, відчував це», і не має ніякого відношення до обов'язку.

Проблема складу та структури УГК, їх функціональних особливостей і навіть їх значень вирішуються дослідниками порівнювано. Однак інколи під поняття УГК підводиться надто

різномірні граматичні явища. Так, в «Очерках практической грамматики японского языка» авторів Л. В. Пряхіної та А. А. Колесникової [99, с. 5-16] дається визначення УГК, і при цьому зазначається, що в японській мові основним формоутворюючим компонентом УГК є дієслово, а також, що УГК містять якийсь компонент значення, характеристику дії, що виражена смисловим дієсловом. І, серед інших, дається характеристика наступних УГК: *kamo shirena i, koto mo aru, tari dari, mo ireba (areba) mo iru, sureba suruhodo, temo demo, te kara*. Однак залишається незрозумілим, яким чином, наприклад, *tari/dari, temo/demo* чи *te kara* можуть бути усталеними граматичними конструкціями, оскільки *tari (dari)*, як відомо, суфікс, який приєднується до дієслова, і з його допомогою утворюється багатократний вид (за Б. П. Лаврентьевим). Не можна назвати УГК й до *temo/demo*, які є формами допустового способу і приєднуються до смислового дієслова.

Таким чином, незважаючи на те, що УГК японської мови досить часто ставали предметом уваги і, подекуди, – детального вивчення (І. В. Головнін), слід визнати, що проблема структури, синтаксичного функціонування та модальних значень УГК залишається не достатньо вивченою і являє собою широке поле для дослідження.

РОЗДІЛ 3 СТРУКТУРА УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ (УГК)

3.1. Критерії визначення УГК та відокремлення їх від інших мовних явищ

Окрім вираження УГК широкого спектру різноманітних значень, на чому здебільшого і зосереджуються дослідники японської мови, вони ще характеризуються надзвичайно різноманітною структурою. Вони можуть складатися як з цілого речення (формально), так і з одного повнозначного слова у службовій функції зі зв'язкою. Під поняття УГК не можна підвести якийсь єдиний клас мовних явищ, оскільки цього не дозволяє зробити їх структурна будова, хоча їх об'єднують певні ознаки синтаксичного характеру.

Будемо керуватися такими критеріями. Перш з все, до УГК належать конструкції, тобто структури, в які входять принаймні два елементи (включаючи зв'язку), один з яких, як правило, має відповідник серед повнозначних частин мови, однак в УГК функціонує як службовий елемент. Таким чином, спираючись на морфологічну ознаку, ми не можемо віднести до конструкцій складені слова із службовим елементом типу 終わる *овару* (読み終わる *йоміовару*), 上がる *агару* (飛び上がる *тобіагару*), а також える *еру* / うる *уру*, かねる *канеру* / かねない *каненай*, がたい *гатай*, にくい *нікуй* / やすい *ясуй* та інші, оскільки службові слова приєднуються до серединної основи дієслова, тобто зв'язок між цими елементами синтетичний (読みにくい – *йомінікуй* – такий, що складно прочитати).

За таких умов, навряд чи можна віднести до УГК таке явище, як формат らしい *расії*, оскільки він приєднується до основи дієслова, однак його статус дотепер залишається не до кінця визначеним. І.В. Головнін називає *расії* службовим словом [56, с. 197], Б. П. Лаврент'єв – модальною кінцівкою або зв'язкою [73, с.

246]. Спираючись на те, що *расіі* має ознаки прикметника, часто його вважають допоміжним прикметником [2, с. 373]. Сиромятников вважає, що «навіть у сучасній мові не можна вважати *расіі* словом, хоча б і службовим» [107, с. 224], тобто вочевидь є підстави вважати його афіксом, що й роблять японські лінгвісти [143, с. 72]. Таким чином, якщо слово приєднується не до основи дієслова, а до певного афікса, таке явище слід вважати конструкцією.

В той же час, службові елементи типу *いい ii* у модальних виразах *たらしい tara ii*, *ばいい ba ii*, зазвичай розглядають як єдине ціле разом із попереднім афіксом, керуючись, вочевидь, тим фактом, що афікси в цих випадках втрачають своє службове значення, так само, як і саме допоміжне слово. Таким чином, оскільки службове слово та афікси функціонують як єдине ціле, перестановки чи заміна одного афікса іншим або неможливі, або ж спричиняють зміну значення, тобто значення таких структур завжди фіксоване, тому ми схилиємося до того, щоб вважати подібні явища також усталеними граматичними конструкціями. В зв'язку з цим необхідно зробити деякі зауваження щодо традиції наведення форм конструкцій. В лінгвістичній літературі одні конструкції – ті, що починаються з іменника чи відмінкового показника, – наводяться без форм попереднього слова (*ことができる, にすぎない*), а інші – ті, що приєднуються до заперечної форми дієслова чи умовної форми, – з цими формами (*なければならぬ* *накереба наранай*, *てもいい* *темо ii*). В конструкції *なければならぬ* *накереба наранай* *なければ* *накереба* умовна форма заперечення дієслова, *ならぬ* *наранай* – дієслово *なる* *нару* в заперечній формі. Для зручності викладення, будемо слідувати традиції і наводити УГК, що починаються з іменника, чи показника відмінків без форм попереднього слова, за винятком випадків, коли це буде необхідно.

Наступна визначальна ознака УГК в тому, що вони, складаючись з декількох елементів, виступають як єдине ціле і в реченні займають положення після основної частини складеного присудку, відіграючи допоміжну роль як службовий складник

предикативного цілого. Це їх основна функція в реченні, однак, слід зазначити, що ряд конструкцій може вживатись й в атрибутивній позиції.

Третій критерій – УГК приєднуються до певної форми повнозначного слова (іноді декількох). І останнє, УГК повинні мати предикативні ознаки, завдяки яким виражається актуалізована віднесеність до дійсності, тобто відносити висловлювання в один з часових планів та модифікувати його в аспекті реальність/ірреальність.

В першу чергу, УГК ми відрізняємо від омонімічних синтаксичних структур на тих підставах, що останні не являють собою частину складеного присудку, а їх елементи функціонують на правах окремих частин мови.

乱暴な動作、だらしなかつこう、そういうことができない *бо:рьокуна до:саку, дарасінай какко:, со: ю: кото-га декінай* Я не здатен на бешкетування чи якісь не гідні дії [19, с. 67].

そんなことができるのはすみれだけだ *сонна кото-га декіру-нова суміре даке да* Це могла зробити тільки Суміре [13, с. 92].

В цих прикладах *ことができる* *кото-га декіру* представляють собою підмет і присудок, і таким чином відрізняються від тих випадків, коли *ことができる* *кото-га декіру* займає положення за повнозначною частиною присудку.

ぼくはどこにでも行くことができる *боку-ва доко-ні демо іку* *кото-га декіру* Я можу піти куди завгодно [13, с. 317].

Слід зазначити, що значна кількість конструкцій, зокрема конструкції зі структурою «іменник - відмінковий показник - дієслово», можуть використовуватися й в атрибутивній позиції, однак при цьому вони не втрачають спаяності своїх елементів.

あなたは、それがどんな話であっても、深いところでそのまま受け入れることができる人だって *аната-ва, соре-га донна ханасі-деатте-мо, фукай токоро-де соно мама укеіреру* *кото-га декіру хіто датте* Вона сказала, що ви та людина, з якою можна говорити про що завгодно, і ви сприймаєте все як є [13, с. 164].

恩を受ければかえさんければならぬ義務がある *он-о укереба каесанкереба нарану тіму-га ару* Обов'язок в тому, що отримавши добро, слід відплачувати тим самим [5, с. 40].

Оскільки УГК відрізняються різним ступенем граматикалізації, а деякі з них мають формальний синтаксичний зв'язок, видається необхідним провести межу між УГК та різного типу словосполученнями та фразеологізмами. Як вже було зазначено, до УГК в японській мові відноситься не будь-яке сполучення двох та більше повнозначних та службових слів, а тільки таке, яке в реченні виступає як частина складеного присудку.

たかしは朝にご飯を食わずに学校へ行くことがある *такасі-ва аса-ні тохан-о табедзу-ні такко:-е іку кото-га ару* Такасі, буває, йде до школи, не поснідавши [2, с. 99].

Складений присудок в цьому реченні *行くことがある іку кото-га ару*.

Конструкція *ことがある кото-га ару* відрізняється від таких словосполучень як *気がする кі-га суру*, які мають схожу з наведеною конструкцією структуру: «іменник – відмінковий показник – дієслово».

Однак за синтаксичною ознакою словосполучення типу *気がする кі-га суру* відрізняються від конструкції *ことがある кото-га ару*, оскільки в реченні, вони по-перше, не можуть бути частиною складеного присудку, адже самі вони являють собою складений присудок:

彼は私に気がする *каре-ва ватасі-ні кі-га ару* Він до мене не байдужий (він цікавиться мною) [126, с. 223].

Ми виходимо з того, що УГК не мають предикативних відношень всередині своєї структури. Це відрізняє УГК від окремого речення, але з другого боку, високий рівень спаяності зближує їх з усталеними словосполученнями. Від останніх УГК відрізняє неможливість функціонувати самостійно без повнозначного слова, вони завжди виступають як допоміжна частина складеного присудку. За цією ознакою не можна віднести до УГК такі вирази, як *やむを得ない яму-о енай* із значенням необхідності, *差し支えない сасіцукаенай* із значенням дозволу.

Такі вирази відносяться до лексичного кола засобів вираження модальності.

По-друге, усталені вирази можуть розриватися, тобто між ними можна вставити якісь інші члени речення.

彼は失敗するのではないかという気が私はした *каре-ва сінпайсуру-но дева-най-ка то-ю: кі-га ватасі-ва сіта* В мене було передчуття, що він провалиться [159, 気がする].

УГК не мають такої властивості, оскільки вони завжди виступають як єдине ціле. Однак деякі уточнення в зв'язку з цим все-таки необхідні. В структурі УГК можуть відбуватися зміни та перестановки, однак вони пов'язані лише зі стилістичними варіантами певного елемента (в *なければ ならない* *накереба наранай* може змінити свій останній елемент *ならない* *наранай* на *だめ* *даме*). Варіанти також мають функцію більшої чи меншої категоричності того чи іншого модального значення. Ці причини обумовлюють і зміну відмінкових показників, якщо вони є в УГК. Так, відмінкові показники у *ないことは (も) ない* *най кото-ва (мо) най* відрізняються тим, що в разі використання *も* *мо*, ствердження стає менш категоричним (слабкішим), аніж при використанні *は* *ва* [3, с. 205]. Однак УГК не може приймати в свою структуру інших членів речення. Якщо це відбувається, як наприклад з *なければ ならない* *накереба наранай*, яка має значення необхідності, обов'язку, то перед нами вже не усталена граматична конструкція, а складне речення, в якому присудок підрядного речення виражений дієсловом в заперечній умовній формі і підпорядкований присудку головного речення.

体がしょうぶでなければこの仕事はつとまらない *карада-га дзьо:бунакереба коно сіто-ва цутомаранай* Якщо фізично недостатньо розвинутий, то цю роботу виконувати не зможеш [16, с. 383].

І різниця не лише формальна, адже, як видно, притаманне значення необхідності в даному випадку втрачається, що є ще одним підтвердженням того, що семантична структура УГК є визначеною, значення зберігається за умов фіксованого положення в реченні.

Додатковим критерієм для відрізнення УГК від усталених словосполучень можна вважати те, що форми зчеплення УГК і повнозначного слова чітко визначені. Це очевидно, коли йдеться про конструкції, які являють собою певну форму смислового дієслова (умовну, допустову, вірогідну) та інші елементи, наприклад *ても (なくても) いい /かまわない* *темо (накутемо) ii/камаванай*; *ばいい* *ба-ii*; *たらいい* *тара ii*; *といい* *то ii*. Однак не так очевидна ситуація з конструкціями, які мають структуру «іменник-відмінковий показник-дієслово» та із іншим компонентним складом. Треба сказати, що такі УГК можуть приєднуватися до декількох форм повнозначного слова. Наприклад, до дієслова в минулому та теперішньо-майбутньому часі приєднується УГК *はずは (が) ない* *хадзу-ва(та)най*, причому зміна часової форми на модальному значенні вірогідності не відображається. Втім переважна більшість конструкцій може приєднуватися лише до однієї форми повнозначного слова. Існують випадки, коли, зміна часової форми спричиняє зміну смислу конструкції (висловлювання). Так, конструкція *までだ/までのことだ* *маде да/маде-но кото да*, приєднуючись до теперішньо-майбутньої форми дієслова, означає рішучість виконати дію з відділком вимушеності, а приєднуючись до форми минулого часу, вже входить до категорії емоційної кваліфікації висловлювання.

もし入学試験に失敗しても、私はあきらめない。もう一年頑張るまでのことだ *мосі ню:гакусікен-ні сінпайсітемо, ватасі-ва акіраменай. Мо: ітінен ганбару маде-но кото да* Навіть якщо провалю вступний екзаме́н, я не здамся. Буду ще один рік готуватися [16, с. 548].

日本語は面白そうだったので、取ったまでのことだ *ніхонго-ва омосіросо: датта ноде, тотта маде-но кото да* Обрав японську лише тому, що вона мені видалася цікавою [1, с. 244].

Ми відокремили від УГК усталені словосполучення, які частково формально схожі із УГК, але не можуть бути такими, оскільки їх структура дозволяє приймати інші елементи, при цьому їх значення не змінюється, і (або) вони можуть виступати

повноцінним присудком. УГК відрізняються від словосполучень ще й здатністю змінювати своє значення, залежно від форм слова до якого вони приєднуються.

Звернімося тепер до численної групи усталених конструкцій зі структурою «іменник – відмінковий показник – дієслово» типу *恐れがある osore-ga aru*, *可能性がある кано:сей-га ару*, *危険性がある кікенсей-га ару*, *心配がある сінпай-га ару*, *嫌いがある кірай-га ару*, *傾向がある кейко:-га ару*, *予定がある йотей-га ару*, які деякі дослідники ставлять в ряд з тими конструкціями, які ми називаємо УГК [143, с. 73]. Від УГК типу *ことがある кото-га ару* їх відрізняє декілька особливостей. УГК характеризуються високим ступенем граматикалізації, як правило із значень їх складових не витікає значення цілого, і головне – між елементами УГК не існує синтаксичних відношень.

私は肉を食べないことにしている *ватакусі-ва ніку-о табенай кото-ні сітеіру* Я взяв за правило (вирішив) не їсти м'яса [2, с. 205].

Як і в наведеному прикладі, в УГК входять хоча й повнозначні слова, але з максимальним ступенем абстракції: іменник *кото* – «річ», «справа» та дієслово *суру* – «робити». Натомість в виразах типу *恐れがある osore-ga aru* – «існує небезпека» слово *恐れ osore* передає притаманне йому значення небезпеки, ризику, а дієслово *ある aru* вказує на властиве йому значення наявності:

この崖は崩れる恐れがある *коно таке-ва кудзуреру осоре-га ару* Є небезпека, що ця скеля обвалиться [126, с. 130].

Використовуючи *-га/ва/ні/де ару*, можна побудувати будь-яке речення наявності:

部屋に机がある *хея-ні цукуе-га ару* В кімнаті знаходиться стіл [126, с. 30].

辞書はありますか *дзісьо-ва арімаска* Словник є? [126, с. 30].

Звичайно, не всі УГК граматикалізовані настільки, що повністю втратили вмотивованість. Наприклад, опорне дієслово *できる декіру* «могти» в конструкції можливості *ことができる кото-*

га декіру безпосередньо вказує на значення всієї УГК. Менш вмотивовану конструкцію *ことになる кото-ні нару* можна зрозуміти як «стало так, настав такий стан речей», що більш-менш відповідає дійсному значенню цієї УГК.

こんど大阪支社に行くことになった кондо осака сіся-ні іку кото-ні натта – дослівно: стало так (обставини складаються таким чином), що тепер я працюватиму в офісі в Осаці [16, с. 121].

Більше того, різниця між таким фразеологізмом як *ものがない моно-га най* – «неживий» та УГК з подібною структурою (*ことがない кото-га най*, *はずがない хадзу-га най*) в тому, що у фразеологізмах формальний іменник повністю десемантизований, а в УГК залишаються «реліктові та ремінісцентні значення» [76, с. 25].

Тим не менше, головна відмінність УГК від виразів типу *恐れがある осоре-га ару*, *可能性がある кано:сей-га ару* в тому, що подібні вирази характеризуються низьким рівнем граматикизації, незважаючи на спаяність, вони розкладаються на елементи субстанції та її ознаки: *可能性がある кано:сей-га ару* – «мати можливість», *予定がある йотей-га ару* – «мати намір». Не тільки опорні слова, але й вирази цілком, зберігаючи своє значення, використовуються і в інших синтаксичних положеннях. Тому ми схилиємось до того, щоб виключити подібні вирази зі складу УГК.

Далі, УГК також відрізняються від інших елементів, що займають положення в кінці речення, тобто після повнозначного слова в ролі присудка, наприклад, різного роду заключних часток: емотивних, та тих, що обмежують та підкреслюють.

По-перше, частки належать до окремої частини мови, і вважаються не аналітичними утвореннями, а окремими словами, тому їх навряд чи можна називати конструкціями. Частки можуть приєднуватися до різних форм присудка, включаючи і допустову форму дієслова, залишаючи при цьому свій загальний смисл.

今日店は開いているかしら кьо: місе-ва айтеіру касіра
Цікаво, а відкритий сьогодні магазин? [133, с. 67].

この本を買ったの、いつだったかしら *коно хон-о катта-но, цу датта касира* Я оце думаю, коли ж я купив цю книжку? [133, с. 67].

今晚映画に行こうかしら *конбан ейга-ні іко: касира* Я оце думаю, йти чи не йти в кіно сьогодні? [133, с. 67].

На відміну від часток, УГК змінюють свій смисл в залежності від форми повнозначного слова, до якого вони приєднуються. Хоча існують випадки, коли конструкція, приєднуючись до однієї й тої самої форми, має інше значення.

その日山下は会社が終わると、バーに寄ることもなく、まっすぐ帰宅しようとした *соно хі Ямасіта-ва кайся-га оварру-то, ба:-ні йору кото-мо нау, массуу кітакусійо:-то сіта* Того дня Ямасіта вирішив після роботи, не заходячи й в бар, одразу йти додому [19, с. 157].

日は地平線の彼方に沈もうとしている *хі-ва тіхейсен-но каната-ні сідзумо:-то сітеіру* Сонце ось-ось сховається за горизонтом [16, с. 614].

あと百日に命だと言われたとする *ато хякуніті-ні іноті да то іварета-то суру* Припустимо, тобі сказали, що ти житимеш ще лише 100 днів [3, с. 519].

専門家は、今回の地震の断層は、過去にも繰り返し地震を起こした活断層だったとみられるとしています *сенмонка-ва, конкай-но дзісін-но дансо:-ва, како-німо курікаесі дзісін-о окосіта кацудансо: датта то мірареру-то сітеімас* Вчені вважають, що останній землетрус, який спричинив зсув, повторювався декілька разів в минулому, внаслідок чого тут виявляється активний розлом [17, 5.07].

В перших двох прикладах УГК *то суру* приєднується до допустової форми дієслова і означає бажання, намір виконати дію (перший приклад) та передумання певній дії. В третьому – до форми минулого часу і означає вже припущення. В четвертому – конструкція приєднується до дієслова в пасивному стані і має значення передачі чужих слів. В останньому випадку конструкція може приєднуватися й до інших форм, зберігаючи це значення,

однак не може приєднуватися (в цьому значенні) зокрема до допустової форми дієслова.

Деякі частки є омонімічні формальним іменникам (こと *кото* та もの *моно*), однак це різні явища, оскільки частки не можуть приймати форму минулого часу та не мають формальних показників часу, отже за ними не може слідувати зв'язка.

まあ、かわいいあかちゃんだこと *ма:*; *каваїі акатян да кото* Який же милий малюк! [16, с. 112].

雪が降ったんだもの。行けるわけないでしょう *юкі-та футта н да моно. Ікеру вакенай десьо:* Йшов же сніг. Як же я міг прийти? [16, с. 592].

Слід зазначити, що ця різниця не завжди усвідомлюється авторами японських граматик. Так, в словнику граматики японської мови вказується, що もの *моно* приймає зв'язку, якщо перебуває в складі підрядного речення, як у прикладі:

金がないもので映画も見られないんだ *кане-та най моно-де ейга-мо міраренай н да* Оскільки не маю грошей, не можу й в кіно сходити [2, с. 260].

Те, що автори посібника приймають за зв'язку (で *де*) можна розцінювати як показник орудного відмінку, який схожий формально на серединну зв'язку, а もの *моно* – як емотивну частку, як її визначає словник Кодзіен. Або ж вважати もの(もん) *де моно(мон)де* окремою часткою [133, с. 99], однак більше всього підстав вважати це явище сполучником, як це робить Б. П. Лаврентьєв [73, с. 249].

Однак формальні іменники із зв'язками (ことだ *кото да* та ものだ *моно да*) можуть виражати значення подібні до тих, які виражають емотивні частки.

弟が K 大学に合格できた。本当にうれしいことだ *ото:то-га К-дайтаку-ні го:каку декіта. Хонто: ні уресі: кото да* Старший брат поступив в університет К. Оце так радість! [8, с. 219].

Більше того, емоційне забарвлення може мати й конструкція з формальним іменником.

卒業後はわたしだけ村に残って、友達はみんな都会に出て行ってしまふのだ。ちょっと寂しいものがある *soцyгbo:ato-va vataci даке мура-ні нокотте, томотаті-ва мінна токай-ні детеітте сімау но да. Тьотто сабісі: моно-га ару* Після закінчення школи тільки я залишилась в селі, всі друзі подалися в місто. Яюсь так сумно стало [8, с. 220].

Ми виходимо з того, що УГК виражають цілий комплекс конотацій, хоча й мають чіткі синтаксичні характеристики. Гадаємо, що за цими ознаками й слід розрізняти такі явища як частки та УГК, і не спиратись лише на семантичну ознаку «по аналогії».

Втім є один виняток, а саме формальний іменник *こと кото*, в тій його функції, коли він має значення імперативу. У таких випадках він вживається без зв'язки і функціонально відрізняється від *ことだ кото да*, хоча значення в них схожі. Ми вважаємо, що *こと кото* пов'язане з *ことだ кото да*. Перше відноситься до письмового мовлення, а саме до різновиду коротких формулювань в формі наказу, написах із значенням заборони чи застереження, які використовуються у різного роду табличках, плакатах тощо, а також у формулярах, анкетах та ін., а *ことだ кото да* з тим же значенням імперативу відноситься до іншої прагматичної сфери. Нам здається, що відсутність зв'язки продиктована особливостями офіційного стилю із пригаманними йому лаконічними рисами, тому ми вважаємо, що *こと кото* та *ことだ кото да* слід розглядати як явища одного порядку, різниця між якими стилістична.

Що стосується обмежувальних часток типу *ばかり бакарі, だけ даке, まで маде* та ін., які також можуть завершувати речення, та приймати зв'язку, як і формальні іменники, то відмінність їх від УГК в тому, що вони, займаючи положення після присудку, зберігають пригаманне їм значення обмежувальних часток, а отже не десемантизуються, як це відбувається з елементами УГК.

列車は出たばかりだ *ресся-ва дета бакарі да* Потяг щойно поїхав [126, с. 869].

Слід зазначити, що деякі з таких часток входять до складу УГК, відіграючи в них роль опорних елементів.

父があくまで反対するなら、家を出るまでのことだ *mimi-ra*
акумаде хантайсуру-нара, ie-o деру маде-но кото да Навіть якщо
батько нізащо не погодиться, тоді я просто піду з дому [16, с. 548].

3.2. Компонентний склад УГК

До компонентного складу УГК японської мови в різних комбінаціях можуть входити дієслова *いる iru*, *ある aru*, *する suru*, *なる naru*, *できる dekiru*, *おもう omou*; іменники *こと koto*, *もの mono*, *わけ wake*, *ところ tokoro*, *はず hadzu*; прикметники *いい ii*, *ほしい hosii*; частки *という to iu*; *まで made*, *だけ dake*; відмінкові показники, зв'язки.

Найбільш численна за компонентним складом група конструкцій, що складаються з трьох елементів і формально являють собою окреме речення. Сюди відносяться конструкції, побудовані за схемою «іменник – відмінковий показник - дієслово».

Відмінковий показник в таких конструкціях може бути *が ga*, *は wa*, *に ni*.

ことがある koto-ga aru, *ことができる koto-ga dekiru*, *わけがない wake-ga nai*, *はずがない hadzu-ga nai*;

ことにする koto-ni suru, *ことにしている koto-ni siteiru*, *ことになる koto-ni naru*;

ことはない koto-wa nai, *ものではない mono-dewa nai*, *わけはない wake-wa nai*, *わけではない wake-dewa nai*, *わけにはいかない wake-niwa ikanai*;

Подібну структуру мають УГК, де опорним словом є повнозначний іменник: *てしかたがない te sikata-ga nai*.

Окрему групу утворюють УГК з формальними іменниками, які мають форму подвійного заперечення.

ないことはない nai koto-wa nai, *ないものでもない nai mono-dewa nai*, *ないわけにはいかない nai wake-niwa ikanai*;

Однак службові іменники можуть функціонувати окремо від відмінкових показників та дієслів, приймаючи після себе зв'язку.

ことだ koto da, *ところだ tokoro da*, *ところだった tokoro datta*, *ものだ mono da*, *わけだ wake da*, *はずだ hadzu da*;

Постає питання, наскільки виправдано уналежнювати такі явища до УГК, враховуючи той факт, що іноді зв'язка може і не використовуватись, а отже, залишається лише один елемент. Ми виходимо з таких міркувань. Ці формальні іменники виступають у службовій функції як частина складеного присудку. Повнозначне слово, до якого вони приєднуються, стоїть в певній часовій формі. Приєднуючись до іншої форми, формальні іменники змінюють своє значення і значення всього речення. Зв'язки приєднуються до таких іменників як конструктивний елемент, який відносить все висловлювання до дійсності. Зв'язки можуть бути відсутні не тому, що вони не потрібні, а тому, що їх можуть не використовувати в певному різновиді мовлення. Формальні іменники із зв'язкою, яка може не використовуватися, принципово відрізняються від формальних іменників, після яких зв'язка ніколи не ставиться. Більше того, зв'язка необхідна навпаки як раз перед таким формальним іменником, що говорить, про те, що висловлювання віднесено до дійсності в певному часовому плані в тій частині, що розташована перед формальним іменником. Такий формальний іменник передає суб'єктивне відношення до висловлювання, і займає певне положення в парадигмі частин мови, а саме – положення кінцевої емотивної частки. Отже формальні іменники із зв'язкою також можна віднести до УГК, які ми будемо називати однокомпонентними, іменними УГК.

Звертає на себе увагу ще одна група конструкцій з формальними іменниками, в яких іменники стоять не на першому місці, як в конструкціях, елементи в яких вступають у формальний предикативний зв'язок, а такі, в яких простежується атрибутивний зв'язок. Іменники в таких УГК стоять в кінці перед зв'язкою, їм передують службові та повнозначні частини мови, утворюючи нібито визначення до іменника.

ということだ *то ю: кото да*、ということろだ *то ю: тогоро да*、までのことだ *маде-но кото да*、というものだ *то ю: моно да*、というものでは (も) ない *то ю: моно-дева най*、だけのことにはある *даке-но кото-ва ару*;

Усталені конструкції утворюються також за допомогою дієслова в заперечній формі, яке приєднується до повнозначного дієслова або прикметника в формі на て *те*.

てならない *те наранай*, てやまない *те яманай*, てたまらない *те тамаранай*;

Наступна група УГК має структуру «відмінковий показник に *ні*/ と (は) *то (ва)* – дієслово/ прикметник/іменник - заперечення»:

にすぎない *ні сугінай*, にそういない *ні соінай*, にちがいない *ні тігаінай*, にほかならない *ні хока наранай*, にかたくない *ні катакунай*, に (は) あたらない *ні (ва) атаранай*, と (は) かぎらない *то (ва) кагіранай*;

За компонентним складом окрему групу утворюють конструкції з подвійним запереченням, де опорним елементом виступає дієслово:

ないではいられない *най-дева іраренай*, ないではおかない *най-дева оканай*, ないではすまない *най-дева суманай*, なければならぬ *накереба наранай*, ざるをえない *дзару-о енай*;

До УГК з прикметником в якості основоутворюючого елемента відносяться:

ばいい *ба іі*, たらいい *тара іі*, といい *то іі*, がいい *га іі*, ほうがいい *хо:-га іі*, てほしい *те хосіі*, てもいい *темо іі*, なくてもいい *накуても іі*;

Як видно, зв'язок між компонентами УГК може бути різним. Ряд конструкцій може утворювати фіктивне речення, оскільки компоненти в них мають відношення підмета і присудку (ことがある *кото-га ару*, ことができる *кото-га декіру*). В конструкціях типу なければならぬ *накереба наранай* та ばいい *ба іі*, たらいい *тара іі*, といい *то іі* простежується квазі-атрибутивний (умовний) зв'язок, а конструкції типу ざるをえない *дзару-о енай* – квазі-додатковий зв'язок.

3.3. Сполучуваність УГК з повнозначними частинами мови та рівні граматикалізації

Всі УГК приєднуються до повнозначного слова і разом з ним формують складений присудок. Як службова складова вони не можуть використовуватися окремо від повнозначного слова. Зазвичай конструкції приєднуються лише до певної форми повнозначного слова, отже зв'язок між УГК та повнозначним словом чітко визначений, його зміна спричинить або спотворення змісту, або вихід за межі мовної норми. УГК приєднуються до дієслів (найбільш численна група), до іменників та прикметників. Одна з особливостей УГК японської мови полягає в тому, що одна й та сама УГК може мати різні значення, у залежності від форми повнозначного слова, до якого вона приєднується та форм, яких набуває дієслово в самих конструкціях. За цих умов у переліку за ознакою сполучуваності деякі УГК будуть повторюватися, оскільки ми вважаємо їх різними конструкціями.

Далі, для зручності ми користуємося латинськими позначеннями: V- дієслово, N - іменник, AdjNa - предикативний прикметник, AdjI - непередикативний прикметник. Латинцею також вказуються форми до яких приєднуються конструкції.

Конструкції, що приєднуються лише до дієслова:

[ru(nai)] ことだ *кото да*

[ru] ことができる/できない/できた *кото-га декіру/ декінай / декіта*

[ru/nai] (という) ことに(と)なる/なった *кото-ні(то)нару/натта*

[ru/nai] ことに(と)なっている *кото-ні(то)наттеіру*

[ru] ことはない *кото-ва най*

[ru/nai] ことにする *кото-ні суру*

[ru/nai] ことにしている *кото-ні сітеіру*

[ru/nai] ことにしています *кото-ні сітеімас*

[ru] ことにしよう *кото-ні сійо:*

[ru/nai] ことにした *кото-ні сіта*

[ru/nai] ようになる / なった / なっている *йо:-ні*
нару/натта/наттеіру

[ru/nai] ようにする / した / している *йо:ні суру/сіта/сітеіру*

[ru] までだ / までのことだ *маде-но кото да*

V-ta/te/teіru までだ / までのことだ *маде-но кото да*

[ru(nai)/ta] ことがある / ない *кото-га ару/най*

[ru/nai] ものだ *моно да*

[ta] ものだ *моно да*

[ru] ものではない *моно дева най*

[ru] にはあたらない *ніва-атаранай*

[ru(nai)/ta(nakatta)] ほうがいい *хо:-га іі*

[ru] ほかはない *хока-ва най*

[ru/ta] というほかはない *то ю: хока ва най*

[ru] つもりだ / だった *цуморі да/ датта*, つもりはない / なか
 った *цуморі-ва най/накатта*

[ta] つもりはない *цуморі-ва най*

V-ようとする *йо:-то суру*

V-ようがない *йо:-га най*

V-ざるをない / なかった *дзару-о енай / накатта*

V-ねばならない / なかった *небанаранай / накатта*

V-ないともしかぎらない / なかった *най томо*
кагіранай / накатта

V-ないわけにはいかない / なかった *най-ваке-ніва*
іканай / накатта

V-ないことはない / ないこともない *най кото-ва(мо) най*

V-ないではすまない / ずにはすまない *най-дева суманай / дзу-*
ніва суманай

ないではおかない / ずにはおかない *най-дева оканай / дзу-ніва*
оканай

ないではいられない / ずにはいられない *най-дева іраренай /*
дзу-ніва іраренай

Конструкції, які приєднуються до дієслова, предикативного та непередикативного прикметника, іменника:

[V-ru/ta] [Ndearu] [Adj I] [Adj Na] (nai) (という)ことになる
 る (も-ю) кото-ні на ру

[V-teiru/ta/reru] [Adj I i/ta] [AdjNa na/datta] [N /datta] だけのこ
 とはある даке-но кото-ва а ру

[V-ru/ta] [Adj I-i/ta] [Adj Na-na/datta] [N-dearu/datta] わけだ
 ваке да

[V-ru/ta] [Adj I-i/ta] [Adj Na-na/datta] [N-datta] わけでは(も)な
 い ваке-де ва(も)най

[V-ru] [Adj I-i] [N da] というものでは(も)ない то-ю моно
 де ва (も) най

V N AdjI/Na てはだめだ те ва да ме да

[V-ru/ta] [Adj I-i] [Adj Na-na/datta] [N] にすぎない/なかった
 ні-сугінай/накатта

[V-ru/ta (nai/nakatta)] [Adj I-i/katta] [Adj-Na (dearu)/datta] [N
 (dearu)/datta] にちがいない ні-мігайнай

[V-ru(nai)/ta] [Adj I i] [Adj Na na] [N no] ほうがました хо:-та
 масі да

[V-ru(nai)/ta] [Adj I i] [Adj Na na] [Nno] ほうがよかった хо:-та
 йокатта

[Vru(nai)] [AI] [ANa da] [Nda] とはかぎらない то ва-
 кагіранай

[V-ru/ta] [AdjI-i/katta] [AdjNa-na/datta] [N-no/datta] はずだ
 хадзу да

[V-ru /ta (nai)] /Pr (sonna) はずが/はない хадзу-та/ва най

[V-ru/ta] [AdjI-i/katta] [AdjNa-datta] [N-datta] かもしれない
 ка мо сі ренай

Конструкції, що приєднуються до дієслова та іменника:

[ru/nai] [Nno] こと кото;

[V-ru] [N-toiu] わけには(も)いかなй ваке-ні ва(も) і канай

[V-ru/teiru/ta/re] [Adj I - ku][N(da)]ということだ (とのこと
 だ)то-ю кото да (то-но кото да)

[V-ru/ta] [N] というものだ то-ю моно да

[V-tai] [N]ということだ то ю: кото да

- [V-ru/ta] [N] にそういない *ni-soīnai*
 [V-ru][N] にたえない *ni-taenai*
 [V+kara/tame] [N] にほかならない *ni хока наранай*
 [V-ru] [N] にはおよばない *ni-ва-ойобанай*
 Конструкції, що приєднуються до іменника:
 [N] ということだ / といったところだ *то-ю тогоро да/то-итта тогоро да*
 でなくてなんだろう *de-накуте нан даро:*
 Конструкції, що приєднуються до прикметників:
 AdjI • Na ことだ
 Adj I/Na ものがある *моно-га ару*
 Конструкція, що приєднується до іменника та прикметника:
 [N] [AdjI] といったらありやしない / といったらない *то-иттара арясінай / то-иттаранай*
 Конструкції, що приєднуються до дієприслівникової (серединної) форми дієслова.
 てやまない *те-яманай*; てはいけない *те-ва-ікенай*; てはだめだ *те-ва даме да*
 てほしい *те-хосіі те* てほしくない *хосікунай*
 До дієслова та іменника:
 V てはいられない N ではないられない *те-ва-іраренай*; *де-ва-іраренай*
 До дієслова та прикметника:
 V/AdjI/Na てしかたがない / なかった *те-сіката-ганай/накатта*
 V/AdjI/AdjNa てならない *те-наранай*
 V/Adj I てしようがない *те-сійо-ганай*
 AdjI/Na てたまらない / なかった *те-тамаранай/накатта*
 Конструкції, що приєднуються до умовних форм *to/temo/ba/tara*
 [V] [AdjI ku] [AdjNa de] [N de] なければ/なくてはならない / いけない/だめ
накереба/накутева наранай/ікенай/даме

[V] [AdjI ku] [AdjNa de] [N de] ないといけない/だめ *най-то ікенай/даме*

[V-ba][AdjI kere][AdjNa nara][N nara] ばいい/よかった *ба-іі/йокатта*

[V-temo/AdjNa N] てもしかたがない *темо-сіката-га най*

[V][AdjI] [AdjNa] [N] てもいい /かまわない *темо іі/камаванай*

[V][AdjI] [AdjNa] [N] たらいい *тара іі*

Наведений перелік демонструє, що УГК можуть приєднуватися як до певних частин мови (подекуди лише до однієї), так і до декількох, а іноді й до всіх повнозначних частин мови.

Основна більшість конструкцій приєднується до дієслова, що, вірогідно, дало підстави І.В. Головніну обмежити сферу УГК лише дієсловами [52]. Більшість конструкцій приєднується до простої (словникової) форми, значна кількість – до форм заперечення. Як видно, УГК мають здатність поєднуватися з дієприслівниковою, умовною, допустовою формами дієслова, однак при цьому за допомогою суфіксів цих форм конструкції можуть приєднуватися й до прикметників та іменників (サインでもいい *сайн-демо іі* «можна просто підпис»).

Як видно, конструкції можуть приєднуватися до різних часових форм повнозначного слова, однак час у висловлюванні не завжди визначається повнозначним словом. Останній компонент в ряді конструкцій (дієслово, зв'язка, заперечення) приймає часові форми, і в таких випадках час всього речення визначається саме конструкцією. Таким чином, всі УГК можна далі розділити на такі, що мають функцію трансформувати речення в часовому плані (ことができる/できた *кото-га декіру/декіта*), і на такі, що підпорядковуються часовій формі основного слова (はずだ *хадзу да*). Ці особливості ми показали в наведеному вище переліку.

Однак здатність приймати часові форми стосується не лише конструкцій, які поряд з формою теперішнього-майбутнього мають ще й форму минулого часу (ことができる/できた *кото-га декіру/декіта*). Час всього висловлювання змінюють і конструкції лише з однією формою ところだった *тогоро датта*. Ще одна

особливість в тому, що зміна часової форми в УГК не змінює час висловлювання, а повністю змінює значення. Такі конструкції в нас наведені окремо (ことにしています *кото-ні сітеімас* – мати звичку; ことにした *кото-ні сіта* – вирішити щось робити). Так само і зміна часової форми повнозначного слова може змінювати значення висловлювання.

Здатність приймати часові форми пов'язана із значенням, яке надає висловлюванню УГК, і ми звернемося до цього питання пізніше, однак слід зазначити, що в рамках однієї модальної категорії, одна конструкція може стосуватися лише майбутнього часу (ことだ *кото да*), а інша як майбутнього, так і минулого なければならない/ならなかった *накереба наранай/наранакатта*). Звичайно, значення висловлювання накладає певні часові обмеження, і конструкції із значенням підсилення категоричності (だけのことはある *даке-но кото-ва ару* – «ясна річ»; でなくてなんだろう *денакуте нан даро*: - «ніщо інше») не можуть мати форму минулого часу.

Ще одне специфічне часове обмеження стосується заперечної форми. А саме, заперечення, до якого приєднується (з якого починається) УГК не може стояти в формі минулого часу (ないことはな *най кото-ва най*). Хоча в конструкціях з подвійним запереченням заключна заперечна форма може мати як теперішньо-майбутній, так і минулий час (ないわけにはいかない/なかった *най-ваке-ніва іканай/накатта*).

Так само, як і з часовими формами, частина конструкцій може змінювати форму свого останнього елемента на заперечну (ことができる/できない *кото-га декіру/декінай*), частина – ні (ことにした *кото-ні сіта*). Утворення заперечення чітко визначено. Його форми приймає або попереднє повнозначне слово (ことだ *кото да*), або останній елемент конструкції (ものではない *моно дева най*), причому обидві конструкції належать до однієї модальної групи прохібгиву і означають «не можна». Ряд конструкцій містить заперечення як невід'ємний елемент і не може мати стверджувальної форми (てやまない *те-яманай*; てはいけな

い *te-va-ikenai*). Всі конструкції можна поділити на ті, що можуть мати заперечення в своїй структурі та ті, що можуть приєднуватися до заперечної форми основного слова з одного боку, а з іншого, на ті, що не можуть мати заперечення та ті, що не можуть мати форм ствердження (конструкції з подвійним запереченням). Зараз ми говоримо лише про форму, наявність заперечення далеко не завжди надає висловлюванню заперечного змісту. В цьому плані всі конструкції, що містять заперечення, можуть поділятися на ті, яким притаманний заперечений зміст *わけには(も)いかない ваке-ніва(も) іканай* – «не мати можливості»), і ті, які не мають відношення до заперечного змісту (*かもしれない камо сіренай* – «можливо»). Остання ознака може бути додатковим критерієм визначення ступеню граматиалізації різних УГК.

Однак основним показником слід визнати компонентний склад. Так всі конструкції поділяються на максимально граматиалізовані та ті, які ще мають зв'язок із основним значенням їх компонентів.

До конструкцій з низьким ступенем граматиалізації, очевидно, слід відносити такі УГК, в яких певний елемент не втратив повністю свого значення повнозначного слова, і значення якого як окремого елемента, може вказувати на значення конструкції в цілому. Так, словникове значення слова *ほしい хосіі* – «хотіти» повністю визначає значення всієї конструкції *てほしい те-хосіі*, слово *いけない ікенай* – «не можна» вказує на значення конструкції *てはいけない те-ва ікенай*. Так само значення слова *できる декіру* – «могти» допомагає зрозуміти значення всієї конструкції *ことができる кото-га декіру*. Значення конструкції виводиться також на основі всієї структури УГК. Так конструкція *ことがある кото-га ару* має вивідне значення, оскільки її дослівний переклад «є/буває таке» приблизно відповідає значенню цієї УГК. З іншого боку конструкція *ことにした кото-ні сіта* не вказує на значення, яке їй притаманне, ні якимось одним елементом, ані всією конструкцією. За ознакою вивідності значення всієї УГК на основі значення якогось одного її елемента, або всієї структури конструкції до слабо-граматиалізованих ми

відносимо (окрім вищеназваних) *てはだめだ* *те-ва даме да*, , *つもりだ* *цуморі да*, *つもりはない* *цуморі-ва най*, *にたえない* *ні таенай*. Однак більшості УГК притаманний високий рівень граматикалізації. Окрім неможливості вивести значення УГК в цілому на основі частин чи структури конструкції, на ступінь граматикалізації вказують ще й часові й заперечні форми, в тих конструкціях, які можуть їх приймати. Думається, що більш абстраговані від значення, яке вони несуть, можна вважати ті УГК, які, змінюючи свою часову форму, не змінюють час висловлювання, а змінюють його смисл. Те саме можна сказати й про УГК в яких наявність заперечення фактично вказує на стверджувальне значення.

Підсумовуючи результати даного розділу, які представлені у нашій статті [84], можемо сказати, що під усталеними граматичними конструкціями слід розуміти граматичні утворення різного компонентного складу, які не можуть використовуватись окремо від смислового слова з ряду повнозначних частин мови, разом з яким вони утворюють службову частину складеного присудку. За синтаксичною та морфологічною ознаками ці конструкції відрізняються від усталених словосполучень та інших граматичних одиниць, що можуть мати таке ж синтаксичне положення в реченні. Визначальна особливість усталених граматичних конструкцій – синтаксична позиція та здатність виступати як частина предикативного цілого, визначаючи модальність та емотивність висловлювання. За компонентним складом усталені граматичні конструкції представляють собою різноманітні утворення, які можуть містити як повнозначні, так і службові частини мови. Елементи усталених граматичних конструкцій можуть мати предикативний зв'язок і утворювати окремі речення зі своїм підметом і присудком, однак ці структури розглядаються нами лише як формальні структури із службовим значенням. З іншого боку, мінімальною одиницею, яку можна віднести до усталених граматичних конструкцій, є формальний іменник зі зв'язкою, а також повнозначні частини мови в службовому значенні, які приєднуються до певних форм (афіксів) дієслів, прикметників, іменників. Усталеними ці конструкції є

підстави вважати, оскільки зчеплення між компонентами конструкцій є міцним та однозначним, між ними не можна вставити інші елементи окрім стилістичних. Так само визначеним є спосіб приєднання конструкцій до смислових частин мови. Зміна однієї форми (наприклад, часової) спричиняє зміну значення конструкції, а отже й усього висловлювання.

РОЗДІЛ 4 МОДАЛЬНІ ФУНКЦІЇ УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ

Загальні зауваження

Ми дотримуємося погляду на модальність як на функціонально-семантичну категорію, що визначає відношення висловлювання до дійсності в плані реальності та ірреальності, і з цих позицій розглядаємо модальність усталених граматичних конструкцій. У межах гіперкатегорії модальності усталені граматичні конструкції поділяються, в першу чергу, на реальні та ірреальні, а далі, в рамках ірреальності, на конструкції необхідності, можливості, опативності, ймовірності, з усім комплексом функцій, які входять в ці субкатегорії. Усталені граматичні конструкції, що надають висловлюванню емоційно-оцінного забарвлення, ми відносимо до периферії модальності.

Основна кількість УГК японської мови виражає значення можливості, здатності, необхідності, опативності та ін., а отже відносить висловлювання в план ірреальності, однак існують конструкції, які функціонально не маркують висловлювання з точки зору реальності та ірреальності, або такі, для яких модальні значення не є специфічними. Так, основна функція УГК *ことがあ*る *кото-га ару* – вказувати на досвід в минулому, однак їй властиве й значення ймовірності (епістемічної можливості), але воно не є специфічним для даної УГК, а знаходиться на периферії її значень. Так само конструкція *ということだ* *то ю кото да*, має значення переказування, однак існують випадки, коли за допомогою цієї конструкції мовець пояснює значення чогось або вказує на висновок.

Немодальна функція пригаманна також конструкції *ことにな*る *кото-ні нару*, яка поряд із значеннями обов'язку, рішучості, може виражати значення «так вийшло», «вийшло так, що», тобто вказувати на фіксацію певного факту. Касівадзакі Масайо називає цю функцію – «вирішений або історичний факт» [157, с. 64]. В

цьому значенні ことになる *кото-ні* *нару* стоїть в минулому часі, хоча приєднується до дієслова в теперішньо-майбутньому часі.

にもかかわらず彼女は、あえてこのギリシャの島で、ほとんど時を同じくして、この二つの文章を書くことになった *німокакаварадзу канодзьо-ва, аете коно тіріся-но сіма-де, хотондо токі-о онадзікусіте, коно футацу-но бунсьо:-о каку кото-ні натта* Але несподівано, тут, на цьому грецькому острові, вона береться за написання двох текстів, які набирає один за одним [13, с. 247].

Вище вже зазначалося, що зміна часової форми основного дієслова присудку перед УГК може спричинити зміну значення всього висловлювання. Так, конструкція *ものだ* *моно да*, яка завжди стоїть після дієслова в минулому часі, використовується, коли мовець пригадує якісь події з минулого, переноситься думками в минуле.

子どもの頃、寝る前に父がよく昔話をしてくれたものだ *кодомо-но коро, неру мае-ні тіті-га йоку мукасібанасі-о сітекурета моно да* В дитинстві перед сном батько часто мені розповідав казки [8, с. 219].

В той же час, ця сама конструкція має імперативне значення, коли дієслово перед нею стоїть у формі теперішньо-майбутнього часу (прикладі наводяться у відповідному розділі).

4.1. Сфера реальності

Основна увага в данній роботі приділяється конструкціям, що відносяться до ірреальності, однак комплексний опис такого явища як УГК японської мови вимагає також звернути увагу на показники реальності. За О.В. Бондарко, в центрі реальності виявляється актуальність, тобто значення реальності «в вузькому значенні», в рамках якого з точки зору того, хто говорить, встановлюється уявлення про таке існування в дійсності, в якому немає елементів пов'язаних з потенційністю чи недостовірністю, тобто будь-якими проявами ірреальності [109, с. 72]. Актуальність також в свою чергу має ядро «в якому специфіка реальності знаходить

максимально чітке та безпосереднє вираження» [109, с. 72]. Ядром актуальності є ситуація теперішнього актуального з ознаками конкретності, перцептивності (я – тепер – тут – це). Таку актуальність виражає конструкція *ところだ*, яка є актуалізатором вищого ступеню реальності, коли дійсність безпосередньо спостерігається. Дієслово перед *ところだ* *тогоро да* стоїть в формі *ている* *те іру*.

ただ今電話番号を調べているところですので、もう少々お待ちください *тадаіма денвабанго-о сірабете іру тогоро дес-ноде, мо: сьосьо о-матікудасай* (зараз) Я шукаю номер телефону. Почекайте ще трохи [16, с. 332].

В ситуації теперішнього актуального зв'язок модального значення реальності та семантики часу виступає в найбільш безпосередній формі [109, с. 72]. Тут ситуація знаходиться в «реальному часі».

Актуальність наступного ступеню, коли ситуація віднесена в план минулого, та відтворюється по пам'яті, виражається за допомогою *ところだ* *тогоро да*, яке стоїть після дієслова в минулому часі.

昨日まで、これからどうしようと思っていたところだ *кіно:-маде, коре кара до:сіьо-то омоттеіта тогоро да* Ще вчора я не знав, що мені далі робити [19, с. 121].

海外勤務を終え、先月帰国したところだ *кайтайкінму-о ое, сенгецу кікокусіта тогоро дес* Строк виконання моїх обов'язків за кордоном закінчився, і минулого місяця я повернувся додому [16, с. 331].

У даному випадку функція актуалізатора *ところだ* *тогоро да* вказати саме на час, на те, що дія відбулася нещодавно:

今帰ってきたところだ *іма каеттекіта тогоро дес* Я щойно повернувся [16, с. 331].

ところだ *тогоро да* може також відносити ситуацію в майбутнє, і таким чином тут актуальність вже переходить в потенційність, однак зв'язок з реальністю ще дуже міцний, оскільки суб'єкт вказує, що він на межі реалізації дії, він вже не припускає,

що ситуація може залишитись нереалізованою. Дієслово в таких випадках стоїть в теперішньому часі.

これから家を出るところですから、30分ほどしたら着くと思います *ко́ре кара іе-о деру то́коро дескара, 30пун ходо сі́тара цуку-то омоі́мас* Я вже виходжу, через хвилин тридцять, думаю, буду [16, с. 332].

Цей зв'язок рветься, коли зв'язка після актуалізатора стоїть у формі минулого часу. Ситуація тут переходить до сфери ірреального.

誤解がもとで、あやうく大切な親友を失うところだった *гокай-га мото де, аяку тайсецуна сі́ню:-о усі́нау то коро датта* Через непорозуміння ледь не втратив близького товариша [8, с. 181].

Переходи від реальності до ірреальності можна простежити і на прикладі конструкції *ことにする* *кото-ні суру*, яка зазвичай вважається конструкцією наміру [2, с. 562]. Однак у формі тривалого виду ця УГК вказує на стан речей, який існує в даний момент або взагалі як заведений порядок речей.

でも、あたくしは、品物を買うときには、すべて主人と相談してから、買うことにしております *демо, атакусі-ва, сінамоно-о кау токі-ніва, субете сюдзін-то со:дансі́те-кара, кау кото-ні сі́теорі́мас* Однак перед тим, як купувати щось, я раджуся спочатку із чоловіком, і тільки потім купую [18, с. 201].

Очевидно, що тут йдеться про вже реалізований намір, конотації наміру вже не відчуваються.

Втім минулий час заключного дієслова безпосередньо вказує на прийняте рішення, однак ще нереалізованість дії.

ともあれミユウはすみれのパジャマを脱がせることにした *томоаре мю:-ва сумі́ре-но падзяма-о нугасеру кото-ні сі́та* Все одно Мюу вирішила зняти з Суміре піжаму [13, с. 177].

А у випадку, коли конструкція приймає форму теперішньо-майбутнього часу, ситуація висловлювання втрачає зв'язок із реальністю, намір як такий «розчиняється» у формі майбутнього часу.

どうしても開け方を教えないのなら、この刃物で突きさすことにする *do:sitemo akekata-o osienai-no nara, kono hamono-de цукіасу кото-ні суру* Якщо нізащо не скажеш, як відкривається, я проткну тебе оцим ножем [18, с. 206].

Як видно, майбутній час дієслова є найбільш прийнятним варіантом передачі значення висловлювання українською мовою.

Наведені приклади демонструють, що віднесення в той чи інший часовий план здійснюється по-різному. У випадку із *ところだ* *tokoro da* час встановлюється в першу чергу за допомогою форм дієслова, а у випадку із *ことにする* *koto-ni суру* час темпоральність визначається самою УГК.

4.2. Сфера ірреальності

Більша частина УГК переносить висловлювання в план ірреальності. Ірреальність ми розуміємо як категорію, яка протиставляється реальності з її центральним компонентом – актуальністю, фактичністю, та містить компонент потенційності, який передбачає речі, яких «немає, але які могли би бути». Сфера потенційності охоплює такі модальні значення як можливість, необхідність, спонукальність (імперативність), опгативність та гіпотетичність. Як вказує О. В. Бондарко, між реальністю та ірреальністю немає чіткої межі, між ними існують переходи. Перехідні ситуації включають такі як напр., *Я зміг це зробити*, тобто коли вже здійснилося перетворення [109, с. 78]. Т.В. Шмельова зазначає, що в таких випадках, коли ірреальна ситуація стала вже реальною, мовцеві важливо вказати, що до реалізації подія була ірреальною [122, с. 87]. Слід зазначити, що оцінка проводиться лише з точки зору того, хто говорить. Ситуацію перетворення можна простежити на прикладі конструкції *ようになる* *йо:ні нару* та *ようにする* *йо:ні суру*.

Згідно з поясненням та прикладами І.В. Головніна, до конструкцій, які не уналежнюють висловлювання до плану ірреальності, можна віднести і УГК *ようになる* *йо:ні нару*, яка вказує, «що дія з певного часу стала чи стане виконуватися як правило в силу природного плину речей» [56, с. 180].

今日は僕が行きますから明日は山田さんが行くようになっています *кьо: ва боку-та юкімас кара асіта ва ямада-сан-та юку*
йо:ні натте імас Сьогодні піду я, а завтра (отже) піде Ямада-сан.

Приклади з інших джерел свідчать про те, що ця конструкція переважно вказує на зміну одного стану іншим, вона фіксує перехід від ситуації, яка була (є) нереальною до ситуації реальної.

たいていのことにはなんとか答えられるようになる *тайтей-но кото-ніва нантока котоерареру* *йо:ні нару* Я вже навчився хоч якось, але відповідати на будь-яке запитання (досл.: «стало так, що я навчився...») [13, с. 46].

У довіднику 文型辞典 відзначається, що природна сфера цієї УГК – разом з діями, які вказують на здатність, уміння [16, с. 623].

日本語が話せるようになりました *ніхонго-га ханасеру йо:ні нарімасіта* Навчився говорити японською.

Довідник з граматики японської мови вказує, що вислів із запереченням в самій конструкції та запереченням в смислового дієслові мають цілком різні значення [2, с. 560].

漢字が覚えられないようになった *кандзі-га обоераренай йо:ні натта* Я вже не можу запам'ятовувати ієрогліфи.

漢字が覚えられるようにならなかった *кандзі-га обоерареру йо:ні наранакатта* Я ще не можу запам'ятовувати ієрогліфи.

Близька за компонентною структурою до ようになる *йо:-ні нару* конструкція ようにする *йо:ні суру*, яка має значення намагання виконати дію чи клопотання про те, щоб дія була виконана.

油ものは食べないようにしている *абурамоно ва табенай йо:ні сітеіру* Намагаюся не їсти жирного [16, с. 622].

うしろからもよく見えるようにしました *усіро-кара мо йоку міеру йо:ні сімасіта* Подбав про те, щоб було видно й тим, хто позаду [2, с. 562].

Час висловлювання визначається формою кінцевого елемента конструкції.

В наступних розділах ми робимо спробу класифікувати УГК японської мови за основними модальними субкатегоріями.

4.2.1. Субкатегорія необхідності

До даної субкатегорії належить найбільша кількість УГК, що пов'язано з тим, що необхідність охоплює широке коло функцій, серед яких: спонукальність (наказ, порада, рекомендація, тощо), зовнішній та внутрішній обов'язок, обов'язковість, дозвіл, заборона, вимушеність.

Необхідність чи імперативне волевиявлення включає спрямованість на перетворення ірреального стану речей в реальний.

Це передбачає, що з точки зору мовця існує можливість, необхідність, бажаність такого перетворення.

Конструкція *なければならぬ/いけない/だめ* *накереба наранай/ікенай/даме* (її розмовний варіант *なくてはならない/いけない/だめ* *накутева наранай/ікенай/даме* [143, с. 82]) є найбільш універсальною формою вираження необхідності, включаючи обов'язок, спонукальність, вимушеність. Як і всі конструкції, які приєднуються до умовної чи заперечної форми дієслова, час визначається останнім елементом конструкції (запереченням). Дана УГК може належати як до майбутнього, так і до минулого часу, може стосуватися першої, другої, третьої особи однини та множини, а також використовуватись в висловлюваннях з узагальнено-особовим значенням:

この芝は刈らなければならぬ *коно сіба-ва каранакереба наранай* – Цей газон необхідно підстригти [159].

Ця конструкція покриває широкий діапазон значень імперативності, і включає значення, які в англійській мові виражаються модальними дієсловами *must, have to, need to* [143, с. 82]. Окуда визначає шість значень: 1. необхідність, згідно з соціальними правилами; 2. необхідність, згідно із звичним порядком; 3. необхідність, що витікає з певного плану; 4. практична необхідність; 5. технічна необхідність; 6. необхідність, викликана тиском ситуації [143, с. 82].

Необхідність може бути вольовою, тобто коли йдеться про обов'язок (як зовнішній, так і внутрішній), а також вимушеною, коли не обов'язок, а певні (закономірні) обставини спричиняють дію.

ある種の病気にかかりやすいなど、秘密にしておかなければならぬ *ару сю:-но бьо:кі-ні какаріясуї надо, хіміцу-ні сітеоканакереба наранай* Ми схильні до певних захворювань, так що повинні тримати [подробіці нашого життя] в таємниці [19, с. 31].

ぼくは一刻も早くそこに行かなくてはならぬ *боку-ва іккоку-мо хаяку соко-ні іканакутева наранай* Я повинен негайно їхати туди [13, с. 127].

Функція необхідності може поступатися вимушеності.

問題は誰もいつかは山から下りて来なくちゃならないことだ *мондай-ва даре-мо цука-ва яма-кара орітеконакутя наранай кото да* Проблема в тому, що коли-небудь все рівно доведеться злізти з гори [13, с. 11]. (なくちゃ *накутя* – скорочений розмовний варіант *накутева*).

Необхідність може бути обумовленою неможливістю (в тому числі й фізичною):

ときどき脚をとめて、大きく息をつかなくてはならなかった *токідокі асі-о томете, окіку ікі-о цуканакутева наранакатта* Час від часу доводилося зупинятися та подовгу переводити дух [13, с. 146].

Конструкція *ないといけない/だめ най-то ікенай/даме* частіше використовується в усному мовленні. Натомість, *ねばならない небанаранай* використовується переважно в письмовому мовленні чи на публічних виступах, часто виражає (політичний) заклик [3, с. 234]:

日本はこれから世界をリードせねばならない *ніхон-ва коре кара секай-о ри:до сенебанаранай* Відтепер Японія повинна повести за собою світ! [3, с. 234].

ざるをない/なかつた дзару-о енай/накатта також виражає необхідність виконати дію, однак необхідність тут викликана безальтернативністю.

誰もがこの名前前で、おののかざるをえないのだった *даремо-та коно намае-но мае-де, онококазару-о енай нодатта* Всі змушені були тремтіти перед цим іменем [10, с. 162]

Суб'єкт мовлення не має вибору, причому часто він повинен вчинити певним чином, проти своєї волі. *なければならぬ* *накереба наранай*, натомість, передбачає як безальтернативні ситуації, так і ситуації внутрішнього вольового обов'язку. *ざるをない* *дзару-о енай*, може використовуватись в минулому часі, однак не може стосуватись другої особи.

社長からの命令だったので、すぐ出かけざるを得ない (なければならなかつた) *сятьо:-карано мейрей датта-ноде*,

сугу декакедзару-о енай (накереба наранай) Я мав негайно виїжджати, оскільки отримав наказ від керівника.

映画に行く約束があったので、すぐ出かけなければならなかった *ейга-ні іку якусоку-га атта-ноде*, сугу декакеребанара *накатта* Я домовився йти в кіно, тому мав негайно виїжджати (вийти) [3, с. 608].

В останньому випадку *ざるをない дзару-о енай* буде недоречним. Так само і в наступному прикладі, де хоча і йдеться про вимушеність, однак вона не пов'язана з нав'язуванням волі зі сторони.

そろそろ、なにか働き口を、さがさなかければならぬ *あ соросоро, наніка хатаракікуті-о, сагасанакереба наранай наа* Скоро доведеться шукати якусь роботу [19, с. 117].

Характерна особливість УГК *ざるをない дзару-о енай* в тому, що обов'язковість визначається зовні, вона суперечить волі суб'єкта, і уникнути виконання дії неможливо, через обставини, від яких суб'єкт залежить. Імператив виходить від старшого за званням, віком, соціальним положенням. Або визначається зовнішніми обставинами. Таким чином, висловлювання з *ざるをない дзару-о енай* об'єднується значенням «доведеться», «довелося». Ця конструкція пригаманна письмовому мовленню.

化学は好きではないが、必修だから取らざるを得ない *катаку-ва скі деванай-га, хіссю-дакара торадзару-о енай* Хоч я й не люблю хімію, але, оскільки це предмет обов'язковий, доведеться взяти [8, с. 202].

Подібну функцію вимушеності проти волі суб'єкта має також конструкція *ないわけにはいかない/なかった най-ваке-ніва іканай/накатта*.

今日は車で来ているのでアルコールを飲むわけにはいかないが、もし先輩に飲めと言われたら飲まないわけにはいかないし、どうしたらいいのだろう *кьо:-ва курума-де кітеіру-ноде аруко:ру-о номуваке-ніва іканай-га, мосі сентай-ні номе-то іваретара номанай ваке-ніва іканай сі, до: сітара іі-но даро:* Не знаю, що й робити: якщо поїду машиною, то не зможу вживати спиртного, але

з іншого боку, якщо старші колеги будуть наполягати, то доведеться випити [16, с. 645].

Ця конструкція, як і *ざるを得ない だ зару-о енай*, означає «не можна не», «не залишається нічого іншого як...». Однак значення «не можна не» не завжди має відношення до імперативу. Як і в українській мові, вислів «не можу не думати» означає не обов'язок, а сильний потяг, неможливість діяти іншим чином, тобто ця конструкція відноситься ще й до емоційно-оцінної категорії. УГК *ざるを得ない だ зару-о енай* на відміну від *ないわけにはいかない най-ваке-ніва іканай* не може використовуватися для вираження цих значень.

Функція вимушеності дії чи єдиного можливого варіант розвитку подій притаманна також конструкції *しかない сіка най*, яка приєднується до словникової форми дієслова і, як правило, вказує на майбутній час.

燃料がなくなったら、飛行機は落ちるしかない ねんryo:-ta накунаттара, хіко:кі-ва отіру сіка най Якщо закінчиться паливо, літак впаде [16, с. 137].

Сюди ж примикає конструкція *ほかはない хока ва най*, яка має функцію вимушеності виконання дії. Використовується, коли суб'єкту мовлення проти його бажання доводиться виконувати дію. Приєднується до словникової форми дієслова. Як і попередня конструкція, стосується майбутнього часу.

だれでも代わりに行ってくれる人がないので、自分で行くほかはない だредемо каварі-ні іттекуреру хіто-га най-ноде, дзібун-де іку хока-ва най Оскільки ніхто не хоче йти замість мене, доведеться йти самому [16, с. 524].

Всі чотири конструкції *ざるを得ない だ зару-о енай*, *ないわけにはいかない най-ваке-ніва іканай*, *しかない сіка най*, *ほかはない хока ва най* об'єднуються в одну групу із спільним значенням «вимушеності». Вони протиставляються *なければならぬ накерeba наранай* перш за все неможливістю виражати необхідність стосовно другої особи. Втім слід зазначити, незважаючи на те, що *なければならぬ накерeba наранай* володіє такою здатністю, ця конструкція, за даними Чанг,

використовується в таких випадках лише в скороченому варіанті типу *なきや накия*, *なくちや накутя* [143, с. 83]. По-друге, *なければ* *ならない* *накереба наранай*, на відміну від конструкцій вимушеності, може вказувати на нереалізовану необхідність в минулому.

先週末は出勤しなければならなかったが、そうしなかった
сенсю:мацу-ва сьоккін сінакереба наранакатта-га, со: сінакатта Я мав піти на роботу в кінці минулого тижня, але я не пішов [143, с. 89].

До цієї групи частково примикає конструкція *までだ/までのことだ* *маде да/маде-но кото да*, яка в цьому значенні приєднується до словникової форми дієслова і вказує, що суб'єкту не залишається нічого іншого, як діяти певним чином.

彼女がどうしてもお金を返さないと言うのなら、しかたがない。強行手段にでるまでのことだ *канодзьо-га до:сітемо окане-о каесанай-то ю:-но нара, сіката-га най*. Кьо:косю:дан-ні деру *маде-но кото да* Якщо вона нізашо не захоче віддавати гроші, доведеться вдатися до сили, а що поробиш? [8, с. 214].

ことだ *кото да* – виражає необхідність, переважність, доцільність певної дії. Використовується, коли треба вказати на необхідність, тверду, наполегливу пораду, виходячи з певних причин, обставин. За довідником японської граматики *日本語文型辞典* використовується в якості непрямого наказу чи поради [16, с. 116]. Зазвичай використовується безвідносно до суб'єкта як необхідність взагалі.

分がちがたくあるものを、分がちがたいこととして受け入れ、そして出血すること *вакатігатаку ару моно-о, вакатігатай кото-тосіте укеіре, сосіте сьоккецу суру кото* Те, що не можна розділити, треба приймати як нероздільне, і повинна пролитися кров [13, с. 206].

Ця УГК може стосуватися і безпосередньо співрозмовника, однак не використовується відносно першої особи.

あなたは病人だから、お酒はいけません。誘われても飲まないことです *аната-ва бьокі дакара, осаке-ва ікемасен*.

Сасоварете-мо номанай кото дес – ти хворий, тобі пити не можна. Не пий, навіть якщо будуть вмовляти [8, с. 207].

Як видно з останнього прикладу, протилежне значення – заборона реалізується за допомогою дієслова в заперечній формі. Відсутність необхідності, виражається конструкцією *не ことではない* *кото-дева най*, а асиметричною конструкцією *ことはない* *кото-ва най*.

そんなの、いちいち謝ることはない *сонна-но, ітііті аямару* *кото ва най* Не потрібно весь час вибачатися [13, с. 63].

Вектор значення цієї конструкції може прямувати від заперечення необхідності до заперечення доцільності виконання дії.

ああ、これなら知っている。わざわざ手間暇かけて書くことはないわね *аа, коренара ситтеіру. Вадзавадза темахіма какете каку* *кото-ва най не А*, я це знаю. Навіщо витратити сили і час? Можна й не писати про це [13, с. 201].

心配することはないよ *сіннай суру* *кото-ва най* Нема чого переживати [16, с. 123].

Певною мірою синонімічною можна вважати конструкцію *わけはない* *ваке-ва най*, яка також може використовуватися у функції відсутності необхідності.

それで腹を立てるわけではない *сореде хару-о тацу* *ваке-ва най* Так що образатися тут нема чого [61, с. 118].

Слід зазначити, що УГК *ことはない* *кото-ва най* може входити в конструкцію *すぎることはない* *сугіру* *кото-ва най* й набувати значення «не може бути лишнім», «лишній раз ніколи не завадить». Використовується в якості поради, застереження, вказуванні на доцільність певної дії.

冬山登山は注意しても、しすぎることはない *фуюяматодзан-ва тю:ісітемо, сісугіру* *кото-ва най* Зимою в горах перестраховка не буває лишньою [16, с. 148].

Стверджувального аналогу ця конструкція не має.

Згідно із словником з граматики японської мови, *ことはない* *кото-ва най* може також вказувати на низький рівень ймовірності:

彼女が今日の会議を忘れることはないと思います *канодзьо-ва кьо-но кайгі-о васуреру кото-га най то-омоимас* Думаю, малоімовірно, що вона забуде про сьогоднішнє зібрання [3, с. 146].

Слід зазначити, що *ことが (は) ない кото-га(ва) най* є заперечним варіантом конструкції *ことがある кото-га ару* із значенням минулого досвіду.

Аналогічною конструкцією з *ことだ* *кото да*, тільки відносно письмового мовлення є *こと* *кото*. Використовується в об'явах, написах, приписах та ін., а також при формулюванні правил, законів, розпоряджень. В усному мовленні вживається для максимальної формалізації висловлювання.

制服を着用のこと *сейфуку-о тякуйо:-но кото* «лише в уніформі» [3, с. 136].

ものだ *моно да* – виражає імперативність взагалі. Якщо у випадку з *ことだ* *кото да* йдеться про причинно-наслідковий зв'язок, то *ものだ* *моно да* вказує на необхідність, що впливає із загальноприйнятих правил, здорового глузду. Часто виражає повчання.

子供は10時前に寝るものだ *кодмо-ва 10дзімае-ні неру* *моно да* Діти повинні лягати спати до 10 години [8, с. 208].

Симетрична конструкція заборони *ものではない* *моно дева най*.

無駄づかいをするものじゃない。お金は大切にするものだ *мудадзукай-о суру моно дзя най. О-кане-ва тайсецу-ні суру моно да* Не можна бути таким марнотратним. Гроші необхідно берегти [8, с. 208].

Заборона виражається й у випадках, коли дієслово присудку стоїть в заперечній формі.

お見舞いに鉢植え花は持って行かないものです *омімай-ні хатіуехана-ва моттеіканай моно дес* На провідини не можна приходити із квітами у горщику [8, с. 208].

Всі п'ять конструкцій відносяться до теперішньо-майбутнього часу, форм минулого часу не мають.

Досить часто до сфери обов'язку відносять УГК *ないではすまない/ずにはすまない най-дева суманай/ дзу-ніва суманай; ないではいられない/ずにはいられない най-дева іраренай/ дзу-ніва іраренай, ないではおかない/ずにはおかない най-дева оканай/ дзу-ніва ока най* [52, с. 74-78], [73, с. 167-168]. Ці УГК структурно складаються із заперечення заперечення за схемою «не можна не» і можуть перекладатися як «повинен, маю, не можу не», однак нам видається, що віднести їх до субкатегорії обов'язковості (необхідності, імперативності) можна лише за певних застережень. Справа в тому, що ці УГК часто виражають не стільки значення необхідності, скільки вірогідності, тобто, коли суб'єкт висловлює підкреслену впевненість у факті. Наприклад.

この事項は日本とアメリカの関係に影響を及ぼさずにはおかない *коно дзіко:-ва ніхон-то амеріка-но канкей-ні ейкьо:-о ойобосадзу-ніва оканай* Цей випадок обов'язково (не може не; безперечно) позначиться на відносинах між Японією та Америкою [1, с. 750].

けれどもすぐまた横目で事務のテーブルの方を見ないではいられませんでした *керedomо сугу мата йокоме-де дзиму-но те:буру-но хо:-о минайдева іраремасен десіта* Але згодом знову не зміг втриматися, щоб не подивитись скоса на робочий стіл [52, с. 76].

Можна стверджувати, що в таких прикладах не йдеться про необхідність чи обов'язок виконати дію, тут не йдеться ні про моральну, ні про зовнішню вимушеність. Той, хто говорить, виражає свою впевненість стосовно певного факту (перший приклад), чи волю, прагнення, сильне бажання виконати дію (другий приклад). Таким чином ці УГК з одного боку відносяться до епістемічної модальності (епістемічної необхідності), а з іншого – до опативу. Однак остання субкатегорія тісно зв'язана з імперативністю, як зазначає Е. Е. Корді імперативність та опативність – різновиди одного комунікативного типу, «... імперативне висловлювання містить предикат каузації, а каузація передбачає модальність бажання. Семантичний компонент

бажання, суб'єктом якого виступає той, хто говорить, є спільним для імперативного та опгативного висловлювань» [109, с. 173].

Значення імперативності, притаманне цим конструкціям, схоже із значенням *ざるをない だзару-о енай*, в тому сенсі, що в них йдеться про єдиний можливий вихід із даної ситуації. Однак вимушеність в *ざるをない だзару-о енай* може бути проти волі суб'єкта, а в даних конструкціях ніхто не змушує суб'єкта діяти певним чином.

Найбільш категоричну необхідність виражає *ないではすまない/ずにはすまない най-дева суманай/дзу-ніва суманай*. Вона означає обов'язок, який визначається певними обставинами, умовами, порядком, в тому числі моральним. Якщо дія не буде виконана, буде непростачно (соромно) або може викликати важкі наслідки.

知り合いに借りたキャンプ用のテントをひどく破ってしまった。新しいのを買って返さないではすまない *сіріай-ні каріта кяньпуйо:-но тенто-о хідоку ябуттесіматта*. Атарасіі-ноо каттекаесанай-дева суманай Оскільки сильно зіпсував палатку знайомого, обов'язково повинен купити йому нову [16, с. 372].

検査の結果によっては、手術せずにはすまないだろう *кенса-но кекка-нійотте-ва, сюдзюцуседзу-ніва сума най даро*: Судячи з результатів обстеження, треба оперувати (інакше не можна) [8, с. 203].

ないではいられない/ずにはいられない най-дева іраренай/дзу-ніва іраренай вже не має функції обов'язковості (в імперативному плані), а означає внутрішню волю суб'єкта, який з огляду на певну ситуацію не може утриматися від дії, таким чином дана конструкція виражає необхідність, яку визначає сам суб'єкт.

言わないほうがよいことは分かっているが、話さないではいられなかった *іванай хо:га йой кото-ва вакаттаірун-га, ханасанай-дева іраренакатта* Я розумію, що краще не було б не говорити, але я повинен був (не міг не; не міг втриматися, щоб не) сказати [16, с. 371].

Необхідність може межувати з бажанням, але бажанням продиктованим обов'язком:

花子の忙しさを見たら、何か手伝わずにはいられなかった
Ханако-но ісогасіса-о мітара, наніка тецудавадзу-ніва іраренакатта Дивлячись на клопоти Ханако, не міг втриматися, аби не допомогти [8, с. 202].

ないではおかない/ずにはおかない *най-дева оканай/ дзу-ніва оканай* найменшою мірою стосується необхідності в плані спонукальності.

この作品は、読む者の胸を打たないではおかない *коно сакухін-ва, йому моно-но муне-о татанай-дева оканай* Цей витвір не може не зворушити читачів [16, с. 371].

Тут, звичайно, йдеться про те, що витвір безперечно (безсумнівно) зворушить читачів на думку суб'єкта мовлення, а отже така ситуація відноситься вже до другого кола модальності – «суб'єктивної модальності» в термінології Н.Ю. Шведової та ін.

В реченнях з останньою УГК підметом є діяч, а в реченнях з *най-дева сума най*, *най-дева іраренай* на підмет направлена дія.

彼女は周りにいる者を魅力せずにはおかない *канодзьо-ва маварі-ні іру моно-о мірьоку седзу-ніва оканай* Вона завжди причаровує людей.

周りの者は彼女に魅力されずにはいられない *маварі-но моно-ва канодзьо-ні мірьоку саредзу-ніва іраренай* Люди завжди не можуть не милуватися нею [1, с. 752].

Всі три конструкції не можуть стосуватися другої особи.

Функція необхідності притаманна також конструкції *ことに(と)なる кото-ні(то)нару*. Однак в даному випадку необхідність визначається ззовні, обставини складаються таким чином, що суб'єкт вимушений виконувати дію.

じつは引越しのすぐあとに突然ヨーロッパに行くことになってしまったのです *дзіцу-ва хікко:сі-но сугу ато-ні тоцудзен йо:роппа-ні іку кото-ні натте сіматта но дес* Так сталося, що мені одразу після переїзду раптово довелося поїхати в Європу [13, с. 109].

В останньому прикладі дієслово *なる* *нару* стоїть в дієприслівниковій формі оскільки цього вимагає видова форма *て* *しまう* *те сімау*.

その結果がはっきりするまで、ここにとまってもらうことになるが *соно кекка-га хаккірісуру-маде, коко-ні томатте морая кото-ні нару га* До тих пір, поки ми не отримаємо точних результатів, вам доведеться затриматися тут [в поліції] [19, с. 67].

第一に、どうせいつかは誰かに話すことになるし、第二に僕ならそのことについて誰にもしゃべらない *дайіті-ні, до:се іцука-ва дарека-ні ханасу кото-ні нару сі, дайні-ні боку-нара соно кото-ні цуйте даренімо сяберанай* По-перше, ти все рівно маєш комусь розказати про це, а по-друге, я нікому не розкажу [14, с. 80].

Обставини можуть зумовлювати ситуацію таким чином, що хоча суб'єкт підпорядковується їм, він не змушений виконувати дію.

薬石と呼ばれる夕食を御馳走になり、その晩は寺に泊めてもらうことになった *якусекі-то йобареру ю:сьоку-о томісо:-ні нарі, соно бан-ва тера-ні томате морая кото-ні натта* Нас пригостили вечерею «якусекі» та залишили ночувати у храмі [9, с. 128].

Вимушеність може прирівнюватися до приреченості до певного стану:

そうしないと人はいつまでもその秘密に心を縛られ続けることになる *со:сінай-то хіто-ва іцумадемо соно хіміцу-ні бакураре цудзукеру кото-ні нару* Інакше [якщо не розкаже], людина завжди буде тримати в серці тягар своєї таємниці [13, с. 218].

Імперативна ситуація може повністю зникати і поступатися функції наміру, рішучості виконати дію, але значення, що обставини складаються певним чином, і скоріше вони, аніж воля суб'єкта є рушієм дії залишаються.

五年間つきあって、やっと結婚することになった *тоненкан цукіатте, ятто кекконсуру кото-ні натта* Ми вже п'ять років разом. Зараз, нарешті, вирішили одружитися [13, с. 64].

Як видно, час визначається самою конструкцією, висловлювання переходить у різні часові плани згідно з формами кінцевого дієслова конструкції.

Дана конструкція є поліфункціональною, вона може мати ще значення «стало, вийшло таким-то чином», «ситуація мала місце тоді-то і там-то, за таких-то обставин».

Конструкція *ことに(と)なっている* *кото-ні(то) наттеіру* вказує, що дія відбувається за обставин, які не залежать від суб'єкта, або на даний момент змінити нічого не можна, або зміна вже не актуальна. На відміну від попередньої конструкції, значення вимушеності («довелося») втрачається:

夕方の6時に一人の女性がぼくのアパートを訪れることになっていた *ю:тата-но бдзі-ні хіторі-но дзьосей-га боку-но апа:то-о отодзуреру* *кото-ні наттеіта* Завтра о шостій до мене мала прийти жінка [13, с. 94].

Ця УГК вказує також на те, що згідно з певними правилами, умовами, обставинами діяти слід певним відповідним чином.

日本語の敬語では、たとえば自分の父母のすることについて外の人に話す時、尊敬語は使わないことになっている *ніхоню-но кейто-дева, татоеба дзібун-но фубо-но суру* *кото-ні цуйте хока-но хіто-ні ханасу токі, сонкейто-ва цукаванай* *кото-ні наттеіру* Особливість ввічливих форм японської мови в тому, що в розмові із сторонніми людьми не можна говорити про своїх батьків, використовуючи шанобливі форми [8, с. 180].

Як видно, йдеться про заведений порядок, якого необхідно дотримуватися. При використанні цієї конструкції мова може йти не тільки, і не стільки про вимушеність виконувати дію, скільки про вимушеність підпорядковуватися правилам чи обставинам.

図書館の本は2週間以内に返すことになっています *тосьокан-но хон-ва 2сюканінай-ні каесу* *кото-ні наттеімас* Бібліотечні книжки повертаються (слід повертати) не пізніше двох тижнів [156, с. 147].

Дана конструкція може також виражати значення заведеного порядку, розпорядку, але безвідносно до співрозмовника, і імперативних конотацій не містить.

近くの店と契約し、定期的に花がとどけられることになっており、いいかおりがただよっている *тікаку-но місе-то кейякусі, тейкітекі-ні хана-га тодокерареру кото-ні наттеорі, іі каорі-га тадайоттеіру* Їм регулярно приносили квіти з квіткового магазину, що поблизу, і квартира завжди була наповнена приємним запахом [19, с. 185].

Ця конструкція ще вказує, що виходячи з певних обставин (або безвідносно від них) прийнято рішення.

あすは中山先生が休みで、かわりの先生がいらっしゃることに なっています *асу-ва Накаяма сенсей-га ясумі-де, каварі-но сеней-га ірассяру кото-ні наттеімас* Оскільки вчитель Накаяма вихідний, завтра урок буде проводити інший вчитель [8, с. 180].

Дозвіл. Заперечення необхідності. Запрошення до дії

Основними конструкціями із значенням протилежним необхідності та забороні, тобто дозволу чи заперечення необхідності є *ても (なくても) いい /かまわない темо (накутемо) іі/камаванай;*

Дозвіл та заперечення необхідності в широкому сенсі виражається конструкцією *ても (なくても) いい /かまわない темо (накутемо) іі/камаванай.*

この部屋のものは何でも自由に使ってもいいと言われました *коно хея-но моно-ва нандемо дзію:-ні цукаттемо іі-то іваремасіта* Мені дозволили вільно користуватися речами в цій кімнаті [16, с. 279].

Питання про дозвіл:

入ってもいいですか *хайттемо іі дес ка* Можна увійти? [16, с. 279].

思っていることを正直に話してもいいかしら? *Омоттеіру кото-о сьо:дзікі-ні ханасітемо іі касіра* Хочеш, я відверто скажу, що я думаю? [13, с. 58].

Однак окрім функції дозволу ця конструкція може мати й інші функції. В мовленні від першої особи *てもいい темо іі* може виражати готовність чи згоду виконати дію, і таким чином дотикається до субкатегорії можливості.

あるいは東京に帰ってからあなたの銀行口座に日本円で振り込んでもいい *аруйва токьо:-ні каette-кара аната-но гінко:ко:дза-ні ніхонен-де фурикондемо ii* Або ж я можу покласти гроші в японських йенах на твій рахунок, коли повернусь в Токіо [13, с. 144].

Запрошення або вказання, що є підстави діяти певним чином.

うーん、夏の午後の冷蔵庫の中にあるキュウリのことを考えてもいい *у:н, нацу-но тою-но рейдзо:ко-но нака-ні ару кю:рі-но кото-о кангаетемо ii* Так, можеш думати про огірок, що лежить влітку після обіду в холодильнику [13, с. 65].

Заперечення необхідності або дозвіл не виконувати дію виражається за допомогою *накутето ii*.

気にしなくてもいいのよ *кі-ні сінакутето ii но йо* Та не переймайся [13, с. 62].

明日は特に用もないから、別に来なくてもいい *асу-ва току-ні йо:-мо най-кара, бецу-ні конакутето ii* Особливих справ завтра немає, так що можете не приходити [16, с. 279].

Як зазначає Наррог, якщо ця конструкція вживається без частки *мо*, вислів набуває значення не стільки дозволу, скільки запрошення.

今日はスーツで出勤しなくていい *кьо:-ва су:цу-де сюккінсінакуте ii* Сьогодні можете приходити на роботу без костюма (сьогодні, будь ласка, приходьте...) [143, с. 85].

До конструкцій із спонукальним значенням, а саме – запрошення до дії, можна віднести *кото-ні сійо:*.

明日からジョギングすることにしよう *асіта-кара дзьогінгу суру кото-ні сійо:* Давай із завтрашнього дня почнемо займатися бігом [16, с. 120].

Конструкції *ба-ii; тарайіі тара ii; тоііі то ii* об'єднуються спільною функцією рекомендації, поради або слабого (непрямого) спонукування до виконання дії. Всі три УГК виражають нейтральну пораду чи рекомендацію, однак *ба-ii; тарайіі тара ii* на відміну від *тоііі то ii* – також пораду з оцінним навантаженням.

山へ登るときは、雨具をもって行けば／行ったら／行くといい *яма-е нобору-токі-ва, амагу-о мотте ікеба/иттара/іку-то іі* Коли йдеш у гори, краще мати при собі речі для захисту від дощу [143, с. 86].

やせたかったら、食わなければ／なかつたらいい *ясетакаттара, куванакерeba/накаттара іі* Якщо хочеш схуднути, треба менше їсти [143, с. 86].

といい *то іі* в останньому випадку буде недоречним.

Так само といい *то іі* не може використовуватись, коли йдеться про запит, щодо подальшого розвитку подій.

それで僕はどうすればいいのかな *сореде боку-ва до: суреба іі но кана* То що ж мені робити? [11, с. 57].

Відмінність ばいい *ба-іі*; たらいい *тара іі* в тому, що перша УГК передбачає вибір з двох протилежних варіантів, а у випадку з другою, можна вибирати з декількох різних, часто схожих варіантів.

ここに住んでいただければいいのです *коко-ні сундеітадакерeba іі-но дес* Вам краще пожити тут [19, с. 121]. Варіант – «не жити тут».

山田くんに頼んだらいいよ *ямада-кун-ні танондара іі йо* Ви можете порадитись з Ямадою [16, с. 212]. Варіант – «можете радитись з ще з кимось іншим».

Перевагу однієї дії перед іншою виражає УГК ほうがいい *хо:-ра іі*. Дана УГК вважається одним із засобів вираження непрямого спонукання або рекомендації, на основі практичних міркувань [143, с. 87]. За даними Чанг, ця конструкція застосовується переважно з першою та другою особою, і рідко з третьою. Дієслово перед конструкцією може стояти як у минулому, так і в теперішньому часі, і так чи інакше ця УГК спрямована на майбутнє, однак форма минулого часу вживається в п'ять разів частіше [143, с. 87]. Відзначають, що теперішній час дієслова використовується, коли необхідно підкреслити порівняння [там же]. Однак форма заперечення не може мати форму минулого часу. Існує думка також, що в таких випадках виражається порада й надалі чинити так само в подібних ситуаціях [117, с. 23].

私たちは友だちになったほうがいい *ватасітаті-ва тоmodаті-ні натта хо:-га іі* Нам краще залишитись друзями [11, с. 58].

Функція поради чи м'якого спонування може не передбачати переваги однієї дії над іншою.

でもできるだけ注意深くなったほうがいい *демо декірудаке тю:ібукакунатта хо:-га іі* Тільки будь трохи більше обережною [13, с. 104].

もう帰ったほうがいいですか *мо: каетта хо:-га іі деска* Може мені краще піти? [2, с. 139].

Заключний елемент цієї конструкції може мати форму минулого часу *ほうがよかった хо:-га йокатта*. Значення переваги однієї дії над іншою зберігається, але при цьому з'являється відтінок жалкування з приводу того, що зроблено було саме так, а не інакше і може перекладатися «краще було б», «треба було». Може стосуватися як першої особи, так і другої та третьої.

人に頼まないで自分でやったほうがよかった *хіто-ні таноманайде дзібун-де ятта хо:-га йокатта* Треба було робити самому, а не просити когось [16, с. 523].

Конструкція *ほうがました* *хо:-га масі да* має значення негативної переваги, тобто перед суб'єктом стоїть вибір, і він обирає з двох поганих варіантів кращий.

あんな男と結婚するくらいなら死んだほうがました *анна отоко-то кекконсуру курай нара сінда хо:-га масі да* Я краще вмру, аніж вийду за такого чоловіка [16, с. 523].

Конструкція *にはおよばない ні-ва-ойобанай* має значення «не обов'язково» «можна і не робити» і, таким чином, формально дотикається до імперативу, оскільки виражається воля суб'єкта.

分かりきったことだから、わざわざ説明するには及ばない *вакарі-кітта кото дакара, вадзавадза сецумейсуру-ніва ойобанай* Все зрозуміло, додатково можна й не пояснювати [16, с. 450].

Однак з іншого боку, дозволу як такого дана конструкція не виражає, а суб'єкт не стільки нав'язує свою волю, скільки виражає свою впевненість стосовно пропозиції, тому видається доцільним вважати що УГК за таку, що знаходиться на межі між

субкатегорією необхідності та ймовірності, та розглядати її поряд з такими конструкціями як *にはあたら*ない *ніва-атаранай*, яка також може мати значення «можна й не робити», однак навряд чи можна її віднести до імперативу. Адже *驚くにはあたら*ない *одороку-ніва атаранай* «не потрібно дивуватися» «нічого дивного» [16, с. 450] вказує лише на категоричну впевненість суб'єкта у певному факті. І дійсно, вислів «немає чого ходити» та «немає чого дивуватися» передбачають зовсім різні мовленнєві ситуації, і по різному виражають відношення до дійсності. Другий вислів, на відміну від першого, не стосується ні дозволу, ані заперечення необхідності.

Подібна ситуація і з виразом *(い)うまでもない(よ) маде-мо най*, сфера функціонування якої подібна до УГК *にはおよば*ない *ні-ва-ойобанай*, і яка також має значення заперечення необхідності, однак це значення тяжіє до впевненості суб'єкта мовлення.

皆さんよくご存知のことですから、わざわざ説明するまでもない *міннасан годзондзі-но кото дескара, вадзавадза сецумейсуру маде-мо най* Ви всі це прекрасно знаєте, отже, думается, особливо пояснювати необхідності немає [16, с. 548].

Розцінювати цю конструкцію в рамках категорії підкресленої вірогідності дає підстави, зокрема такий приклад.

子供の頃、兄が大事にしていた万年筆を持ちだしてなくしてしまったことがある。後でひどく怒られたことは言うまでもない *кодомо-но коро, ані-га дайдзі-ні сітеіта манненпіцу-о мотідасіте накусітесіматта кото-га ару. Ато-де хідокі окорарета кото-ва ю: маде-мо най* В дитинстві, я якось взяв олівець брата, який він дуже цінував, та загубив його. Певна річ, він дуже розсердився.

Слід зазначити, однак, що цю конструкцію було б неправомірно виключити з сфери вираження імперативних значень, оскільки вона може функціонувати в подібних ситуаціях, в яких використовується *なくてもいい* *накутемо іі* із функцією дозволу не виконувати дію.

その程度の用事ならわざわざ出向くまでもない。電話でじゅうぶんだ *соно теЙдо-но йо:дзінара вадзавадза демуку маде-мо най*. *Денва-де дзю:бун да* По такій справі можна й не йти. Достатньо зателефонувати [16, с. 547].

Аналіз прикладів показує, що значення відсутності необхідності ця конструкція виражає в формі *маде-мо най*. Однак коли до неї додається службова частка *іу ю*, це значення поступається значенню «звичайно», «авжеж», «нема чого казати», тобто переходить в сферу модальності ймовірності та вказує на категоричність впевненості щодо пропозиції. Таким чином *маде-мо най* та *іу маде-мо най* семантично різні конструкції, однак керуючись встановленим синтаксичним принципом, ми взагалі повинні виключити *іу маде-мо най* зі складу УГК, оскільки вона не утворює складеного присудку, а функціонує як самостійний присудок.

彼が皆尊敬されたのは言うまでもない *каре-га мінна сонкейсарета-нова ю: маде-мо най* Звичайно, його всі шанують [3, с. 159].

Заборона

На заборону вказують конструкції *те-ва ікенай*, *те-ва ікенай* та *те-ва даме да*.

この場所で駐車してはいけないらしい *коно басьо:-де тю:сясіте-ва ікенай расіі* Схоже, тут не можна паркуватися [16, с. 262].

Всі три УГК (а також *те-ва ікан*, *те-ва акан*) розрізняються інтенсивністю вживаності [143, с. 81]. УГК *те-ва даме да* може приєднуватися окрім дієслів, ще й до іменників, предикативних та непередикативних прикметників. Однак при цьому вона має функцію вже не стільки заборони, скільки вказує на недоцільність з відтінком докору, повчання.

富士山へ登りたいのなら、そんな靴ではだめです。登山靴をはきなさい *фудзісан-е ноборітай-но нара, сонна куцу-дева даме*

дес. Тодзанкуцу-о хакінасай Якщо хочеш підніматися на гору Фудзі, то це взуття не підходить. Одягни гірські черевики.

Слід зазначити, що конструкція *てはいけない те-ва ікенай* може мати заперечний варіант *なくてはいけない накуте-ва ікенай*. При цьому, значення вона має не заборони, а необхідності.

Заборону може виражати також конструкція *わけには(も)いかない ваке-ніва(мо) іканай*, хоча й перекладається, як правило, «не можу». Це пов'язано з тим, що необхідність тут пов'язана з неможливістю виконати дію, спираючись на певні обставини, однак в більшості випадків можлива заміна на «не повинен», «повинен не», хоча більш природно перекладати її «не можу».

しかし、なにがどれだけ進んでいるのかとなると、話すわけにはいかない *сікасі, нані-га доредাকে сусундеіру-нока-то нару-то, ханасу ваке-ніва іканай* Однак я не можу сказати (я не повинен говорити) наскільки і в чому (наша цивілізація) більш розвинута [19, с. 31].

気が重いことはわかるけど、もう黙っているわけにはいかないでしょう *кі-га омой кото-ва вакару кедо, мо: даматтеіру ваке-ніва іканай десьо*: Я розумію, що вам це буде тяжко, однак далі мовчати не можна (необхідно сказати) [13, с. 183].

Конструкція *ことになっている* також може виражати заборону:

ここでは吸わないことになっています *коко-дева суванай кото-ні наттеімас* Палити тут заборонено [リーダーズ].

Як видно, значна кількість конструкцій японської мови не мають чітко закріпленої за ними функції. Так імперативні УГК можуть переходити в інші модальні субкатегорії. Конструкції із значенням «не потрібно», «можна й не», так само, як і українські відповідники, не обов'язково стосуються імперативних ситуацій, а можуть відноситись до субкатегорії ймовірності.

4.2.2. Субкатегорія оптативності

Як було вказано, імперативність та оптативність мають спільні риси, оскільки обидві субкатегорії передбачають акт

волевиявлення та ірреальну ситуацію, на яку спрямоване волевиявлення.

Безпосереднє значення бажання виражається в японській мові за допомогою ад'єктивного афіксу *たい тай*.

Конструкція *つもりだ цуморі да* виражає намір суб'єкта мовлення як в момент мовлення, так і стосовно минулого, отже функціонально знаходиться поруч з оптативним афіксом *たい тай*.

本当はあなたが帰ってくる前に出ていくつもりだった *хонто:-ва аната-га куру-мае-ні детеіку цуморі датта* Насправді я хотіла піти до того, як ти повернешся [11, с. 29].

Заперечений варіант - *つもりはない цуморі-ва най*.

僕は21歳で、少なくとも今のところは死ぬつもりはない *боку-ва 21さい-де, скунакутомо іма-но токоро-ва сіну цуморі-ва най* Мені 21, і принаймні зараз вмирати я не збираюсь [14, с. 74].

べつに心を閉じているつもりはないんだ *бецу-ні кокоро-о тодзітеіру цуморі-ва най н да* Взагалі-то, в мене не було наміру відвертатися від тебе [11, с. 19].

Функцію наміру та бажання може мати конструкція «дієслово в формі припущення на *よう йо: (う у)*» та дієслово «думати» *思う омоу*, яке приєднується до смислового дієслова за допомогою показника *と то (ようと 思う йо:-то омоу)*.

新しい事業をはじめようと、思っています *атарасіі дзігьо:-о хадзімейо:-то омотте імас* Я би хотів відкрити власний бізнес [19, с. 59].

Опорне дієслово «думати» в цій УГК не втрачає до кінця свого значення. В українській мові також вислів «я думаю щось зробити» означає бажання виконати дію. В японській це значення «думати (хотіти)» виражається конструкцією *ようと 思う йо:-то омоу*.

そうそう、前から言おうと思ってたんだけど。。。 *со:со:, маекара іо:-то омоттетан да кедо* Слухай, я вже давно хотів тебе спитати... [19, с. 229].

Як видно ця конструкція може вказувати на бажання в минулому. Якщо дана УГК розривається часткою *か* *ка*, то вислів набуває значення вагання.

今の仕事をやめようかと思っている *има-но сіото-оямейо:ка-то омоттеіру* Вагаюся, чи залишати мені теперішню роботу [16, с. 614].

Б. П. Лаврентьев вказує, що в формі *よう* *йо:* *то омоттеіру*, ця конструкція виражає постійний намір чи намір, що виник раніше відносно будь-якої особи.

弁護士になろうと思っている *бенгосі-ні наро:-то омоттеіру* Збираюсь стати адвокатом [75, с. 148].

Конструкція *よう* *йо:-то омоу* відрізняється від *つもりだ цуморі да* тим, що на відміну від останньої не може виражати намір третьої особи.

山田さんは留学するつもりだ *ямада-сан-ва рю:такусуру цуморі да* Ямада хоче поїхати вчитися за кордон [16, с. 614].

Дотичну функцію наміру має й конструкція: «дієслово в формі припущення на *よう йо:* (*う у*)» та дієслово «робити» *суру*, яке приєднується до смислового дієслова за допомогою показника *と то* (*よう* *йо:-то суру*).

結婚でもしたら、女はハチを殺そうとするだろう *кеккондемосітара, онна-ва хаті-о коросо:-то суру даро:* А якщо одружишся, жінка може захотіти вбити бджіл (не виключено, що жінка візьме та повбиває бджіл) [19, с. 62].

Конструкція *よう* *йо:-то суру* на відміну від *よう* *йо:-то омоу* може вживатися безпосередньо із значенням рішення.

その日山下は会社が終わると、バーに寄ることもなく、まっすぐ帰宅しようとした *соно хі Ямасіта-ва кайся-га оварру-то, ба:-ні йору кото-мо нау, массуу кітакусійо:-то сіта* Того дня Ямасіта вирішив після роботи, не заходячи й в бар, одразу йти додому [19, с. 157].

Однак ця конструкція виражає й бажання як першої, так і третьої особи:

みんなは退屈さから逃げ出そうとしているけれど、僕は退屈さに入る込もうとしている *мінна-ва тайкуцуса-кара нітедасо:-тосітеіру кередо, боку-ва тайкуцуса-ні хаірікомо:-тосітеіру* Всі прагнуть уникнути нудьги, а я прагну в неї зануритися [11, с. 64].

Намір може бути спрямований в майбутнє, як видно з останнього прикладу, а може йтися про минулий час.

男が何を言おうとしているのか、僕にはさっぱりわからなかった *отоко-га нані-о іо:тосітеіру-нока, боку-ніва санпарі вакаранакатта* Я абсолютно не розумів, що він хоче сказати [11, с. 181].

Однак семантика наміру в цій конструкції передбачає окрім бажання, ще й спробу.

息子は東大に入ろうとしている *мусуко-ва то:дай-ні хаіро:-тосітеіру* Син хоче поступити до Токійського університету (хоче зробити спробу поступити [16, с. 614].

ミュウはそれをやめようとした *мю:-ва суміре-о ямейо:-тосіта* Мью спробувала зупинити [її] [13, с. 176].

Дія, яку є намір здійснити, може бути багатократною.

いくら思い出そうとしても、名前が思い出せない *ікура омоідасо:-тосітемо, намае-га омоідасенай* Скільки не намагався, не можу згадати його ім'я [16, с. 614].

Цю конструкцію не слід змішувати з омонімічним варіантом у функції близькості до виконання дії чи появи нового стану.

外では新しい一日が始まろうとしていた *сото-дева атарасіі ітініті-га хадзімаро:-тосітеіта* За вікном вставав новий день [12, с. 32].

僕は何ヶ月かのうちに三十になろうとしていた *боку-ва нанкатетцу-ка- но-уті-ні сандзю-ні наро:-то сітеіта* Через пару місяців мені мало виповнитись 30 років [11, с. 39].

Конструкція *ようとする* *йо:-то суру* має заперечний варіант *ようと (も/は) しない* *йо:-то (мо/ва) сінай*, однак це не заперечний аналог функції наміру, тут субкатегорія опативу значною мірою ускладнюється конотаціями емоційної оцінки. Вона означає «ніяк не хотіти», «абсолютно не мати бажання робити».

うちの息子はいくらいっても勉強をしようとしな^い *う^ち-^にノ* *מוש^у-^ко-^ва* *і^ку^ра* *і^тте^мо* *бен^кь^о:-^о* *с^ій^о:-^то* *с^інай* Скільки не вмовляла сина, а він ну ніяк не хоче вчитися [16, с. 614].

隣の奥さんは私に会っても挨拶ひとつし^ようとし^ない *тон^арі-^но* *о^ку-^сан-^ва* *ват^асі-^{ні}* *ат^те^мо* *ай^са^цу* *хі^то^цус^ій^о:-^то* *с^інай* Скільки не зустрічаюся з сусідкою – ніколи не здоровається [16, с. 615].

Значення жалю з приводу (не) здійсненності дії, та в ряді випадків – бажання аби дія була (не) виконана, чи бажання, аби дійсний стан був інший можуть виражати конструкції *ば^いい* / *よ^かった* *ба-^{іі}* / *й^окат^та* та *た^らい^い* / *よ^かった* *т^ара-^{іі}* / *й^окат^та* та *い^い* / *よ^かった* *то-^{іі}* / *й^окат^та*. Часто для реалізації бажання необхідні певні іллукутивні модулятори типу *な^あ на^あ*, *の^に н^{он}і*.

もう10センチ背が高ければよ^かったのに *мо: 10сенті се-га* *так^ереба* *й^окат^та* *н^{он}і* Я би хотів бути на 10 сантиметрів вище [16, с. 492].

旅行の間、晴天が続くといい *р^ьо^ко:-^но* *ай^да*, *сей^тен-^га* *ц^{уд}зу^ку-^то* *іі* Хотілося б, щоб на час подорожі погода була гарною [16, с. 294].

あんな映画、見に行かなければよ^かった *ан^на* *ей^га*, *мі-^{ні}* *і^кан^ак^ереба* *й^окат^та* Не треба було дивитись цей фільм [16, с. 492].

僕も行ったらよ^かった *бо^ку-^мо* *і^тт^ара* *й^окат^та* Жаль, що і я не пішов [16, с. 213].

Значення жалкування, каяття з приводу (не) здійснення події виражають також конструкція *ほう^がよ^かった* *хо:-^га* *й^окат^та*, яка вже наводилась, та УГК *のではな^かった* (*ん^じゃ^なっ^かた*) *но^де^ва* *на^кат^та* (*нд^зя* *на^кат^та*).

きのうの晩お酒を飲むん^じゃ^なかった *кі^но:-^но* *бан* *ос^аке-^о* *но^мун^дз^я* *на^кат^та* Не слід було вчора пити спиртне [70, с. 62].

Наррог Хейко, вважає, що *た^らい^い* *т^ара* *іі*, *ば^いい* *ба-^{іі}*, та *い^い* *то* *іі* можна ставити поряд з УГК *て^ほしい* *те-^хос^{іі}* на тих підставах, що всі вони можуть «виражати бажання реалізації

неконтрольованих ситуацій» [143, с. 95]. Приклади автора [143, с. 95]:

早くすずしくなってほしいです *хаяку судзусікунатте хосіі дес* Хочеться, щоб поскоріше стало прохолодно.

明日雨が降ると／降れば／降ったらいいなあ *асу аме-га фуру-то/фуреба/футтара іі наа* Хочеться, аби завтра пішов дощ.

Конструкція *てほしい те-хосіі*, може розцінюватися як непряме прохання, оскільки той, хто говорить, вимагає виконання дії від того, хто слухає і таким чином, дана конструкція примикає до імперативу

もう一度よく写真を見てほしい *мо: ітідо йоку сясін-о міте хосіі* Ще раз добре подивися на фотографію [11, с. 177].

Слід зазначити, що *てほしい те-хосіі* може мати два типи заперечення: заперечення в основному дієслові – бажання, щоб дія не виконувалась, та заперечення в самій конструкції – власне заперечення бажання, тобто значення небажання.

子供たちには自分の利益ばかり考えるような人間にだけはなってほしくない *кодомотаті-ніва дзібунн-но ріекі бакарі кангаеру йо:на нінген-ні даке-ва натте хосікунай* Не хочу, щоб діти перетворювались на людей, які думають лише про власну користь [16, с. 527].

Як видно, небажання в даному випадку стосується не безпосередньо слухача.

Утворення *ないものか най моно-ка* ми схильні віднести до УГК, оскільки сума значень елементів тут не дорівнює загальному значенню, а саме, дуже сильного бажання, яке реалізувати або дуже важко, або взагалі не можливо.

なんとかして世界を平和にできないものか *нантокасіте секай-о хейва-ні декінай моно ка* Як би хотілося, щоб у світі не було війни! [8, с. 220].

Якщо ситуація відноситься до минулого, додаються конотації докору або жалю з приводу того, що вийшло так, а не інакше.

もう少し分かりやすく書けなかったものか *мо: сукосі вакаріясуку какенакатта моно ка* Невже не можна було написати ще трохи розбірливіше! [16, с. 593].

Після *もの mono* може стояти *だろう даро:*.
 だれかに協力してもらえないものだろうか *дарека-ні*
кьо:рьокусіте мораенай моно даро:ка Поміг би хто-небудь! [16, с. 593].

Основна конструкція, яка має функцію рішучості, є *ことにする кото-ні суру*. Переважно всі джерела (як японського, так і західного та радянського походження) вказують, що конструкція *ことにする кото-ні суру* виражає значення рішення виконати дію, а в залежності від форми дієслова *する суру*, змінюються нюанси цього значення.

Так, І.В. Головнін зазначає, що конструкція *ことにする кото-ні суру* виражає рішучість виконати дію. В формі *ことにする кото-ні суру*, конструкція означає майбутню дію, більш менш твердо визначену тим, хто говорить, причому рішення приймається в момент повідомлення про цю дію.

これからよく勉強することにします *коре кара йоку бенкьо:суру кото-ні сімас* Тепер буду добре вчитися [56, с. 99].

Форма *ことにした кото-ні сіта* вказує, що рішення виконати дію прийнято до моменту повідомлення.

旅行は夏することにした *рьоко:-ва нацусуру кото-ні сіта* Подорожувати вирішив літом [56, с. 99].

Форма *ことにしている кото-ні сітеіру* має значення «иметь обыкновение», взяти за правило виконувати дану дію.

毎日漢字を書くことにしています *майніті кандзі-о каку кото-ні сітеімас* Взяв за правило кожен день писати ієрогліфи [56, с. 99].

Слід зазначити, УГК *ことにする кото-ні суру* містить значення наміру, яке можна відповідно передати українською, однак часто найбільш природнім варіантом передачі на українську є форма майбутнього часу.

では、近いうちに、またお伺いさせていただくことにいたしましよ *дева, тікай уті-ні, мата оукатаісасетеітадаку кото-ні ітсімасьо:* Ну, тоді я навідаюся іншим разом [18, с. 202].

В даному випадку форма *いたしましょう* *ітсімасьо*: є ввічливим аналогом *ことにする* *кото-ні суру*.

У словнику граматики японської мови даній конструкції присвячена стаття, в якій об'єднані її модифікації, а саме: *ことにした* *кото-ні сіта*, *ことにしましょう* *кото-ні сімасьо*:, *ことにしている* *кото-ні сітеіру* [2, с. 204]. Загальне значення конструкції: «вольове рішення виконати дію». Далі наводяться характерні приклади.

私は会社をやめることにした *ватасі-ва кайся-о ямеру* *кото-ні сіта* Я вирішив піти з фірми.

京都までバスで行くことにしましょう *кьо:то-маде басу-де іку* *кото-ні сімасьо*: Давай поїдемо до Кіото на автобусі.

私は肉をあまり食べないことにしている *ватасі-ва ніку-о табенай* *кото-ні сітеіру* Я взяв за правило не вживати в їжу багато м'яса.

Слід відзначити, що форма *ことにしている* *кото-ні сітеіру* використовується не тоді, коли суб'єкт приймає рішення відтепер виконувати дію, а коли рішення вже прийняте, суб'єкт констатує його реалізацію.

酒は飲まないことにしている *саке-ва номанай* *кото-ні сітеіру* Спиртного не вживаю [6, «ことにする»]

Довідник «日本語. 文型辞典» дає значення *ことにする* *кото-ні суру* – «вирішити щось зробити», *ことにしている* *кото-ні сітеіру* – «взяти за правило щось робити». Якщо перед *ことにしている* *кото-ні сітеіру* стоїть дієслово в минулому часі або іменник чи прикметник із зв'язкою, конструкція використовується, коли йдеться про намір зробити вигляд, що подія, обставина, факт насправді не мали місця [16, с. 120].

大統領はすこぶる健康だということにしておくべきだ – *дайто:рьо-ва сукобуру кенко: да-то ю:* *кото-ні сітеоку бекі да* Треба зробити вигляд, що президент прекрасно почувається.

Значення удаваності дає й японсько-англійський словник «Кенкюся».

私は何も見なかったことにしよう *ватасі-ва нанімо мінакатта кото-ні сійо*: Я робитиму вигляд, що нічого не бачив [6, «*ことにする*»].

Як правило, кінцевий елемент УГК має або форму імперативу, або за ним слідує імперативна конструкція.

地球で独自に発見したことにすればいいさ *тикю:-де докюдзі-ні хаккенсіта кото-ні суреба іі са* Треба зробити вигляд, що [цей пристрій] винайдено на Землі [18, с. 235]

Касівадзакі Масайо зазначає, що *ということにする то ю*: *кото-ні суру*, після форм минулого часу означає також *取り決めた結果 торікімета кекка* – «прийнятий висновок» [158, с. 44].

Якщо звернутися до художніх творів, то, дійсно, найчастіше *ことにする кото-ні суру* використовується в значенні «вирішити», а *ことにしている кото-ні сітеіру* – «взяти за правило, мати звичку».

でもミュウと行きちがいになりたくなかったので、もうしばらく我慢してこのカフェで待っていることにした *демо мю:-то ікітігай-ні нарітакунакатта-ноде, мо: сібараку тамансіте коно кафе-де маттеіру кото-ні сіта* Однак я не хотів розминутися з Мюу, тому вирішив ще трохи потерпіти і почекати її в цій кав'ярні [13, с. 137].

ともあれミュウはすみれのパジャマを脱がせることにした *томоаре мю:-ва суміре-но падзяма-о нугасеру кото-ні сіта* Все одно Мюу вирішила зняти з Суміре піжаму [13, с. 177].

Як було вказано *ことにしている кото-ні сітеіру* має значення звички:

朝の十時より前の電車には乗らないことにしているし... *асу-но дзюдзі-йорімае-но денся-ніва норанай кото-ні сітеіру* Раніше десятої я в електричку не сідаю [13, с. 37]. Тобто «веду такий спосіб життя, це моя звичка».

でも、あたくしは、品物を買うときには、すべて主人と相談してから、買うことにしております *демо, атакусі-ва, сінамоно-о кау токі-ніва, субете сюдзін-то со:дансіте-кара, кау*

кото-ні сітеорімас Однак перед тим як купувати щось, я раджуся спочатку із чоловіком, і тільки потім купую [18, с. 201].

Втім, аналіз текстів сучасних ЗМІ показує, що дана конструкція може мати не тільки вищевказані значення. Більше того, саме ці значення майже не вживаються в таких текстах. Хоча *ことにする кото-ні суру* в формі *ことにしている кото-ні сітеіру* одна з найбільш часто вживаних конструкцій, порівняно з іншими усталеними граматичними конструкціями з модальним значенням. В інформаційних статтях Японської Телерадіомовної Корпорації (NHK) за один день – 6-го липня 2007 року (тексти, які виходять в ефір доступні також в текстовому форматі [NHK]) *ことにする кото-ні суру* в значенні «прийняти рішення» було вжито один раз, а *ことにしている кото-ні сітеіру* в значенні наближеному до «мати намір, планувати» – 20 разів. В аналіз входили статі всіх розділів (спорт, економіка, політика, світ, культура, суспільство), всього 57 статей, в них 384 речення. Конкретні приклади дають змогу уточнити значення конструкції *ことにしている кото-ні сітеіру*. В ЗМІ ця конструкція вживається тільки в формі *ことにしています кото-ні сітеімас* і використовується, як правило, з дієсловами «починати», «продовжувати», «збільшувати», «розслідувати», «вивчати», «вирішувати» та ін. Далі в квадратних дужках вказується число та місяць появи статті на сайті NHK.

福田総理大臣は、6日午後、サミットの会場となるホテルで、アメリカのブッシュ大統領と会談することになっています
фукуда со:рідайдзін-ва, рокуніті того, самітто-но кайба-то нару хотеру-де, амеріка-но буссю дайто:рьо:-то кайдансуру кото-ні сітеімас Шостого числа в другій половині дня в готелі, де проводиться саміт, прем'єр-міністр Фукуда проведе зустріч з американським президентом [17, 6.07].

В даному випадку загальне значення конструкції *ことにする кото-ні суру* – «приймати рішення» також мається на увазі, але основна увага приділяється самій події, що має відбутися. Прем'єр-міністр не стільки прийняв рішення зустрітися, скільки він має такий намір, це запланована подія. Вона має відбутися в майбутньому часі, про це свідчить те, що повідомлення з'явилося о

п'ятій годині ранку шостого числа, а зустріч призначена на другу половину дня.

В наступному прикладі також не можна застосувати «взяти за правило, зробити звичкою» – значення, яке зазвичай застосовується до *ことにしています* *кото-ні сітеімас*.

また日産自動車は、先月下旬からアメリカの工場でピックアップトラックや多目的スポーツ車など大型車の生産を半分に減らしており、今後、好調な中型車の生産を増やすことにしています *また にっさんどうぞ:ся-ва, сенгецугессюн-кара амеріка-но ко:дзьо:-де піккуаптуракку-я тамокутекі супо:цуся-надо оогатася-но сейсан-о ханбун-ні херасітеорі, конто, ко:тьо:на тю:татася-но сейсан-о фуксу* *кото-ні сітеімас* Компанія «Ніссан» в кінці минулого місяця скоротила вдвоє виробництво «пікапів» та багатофункціональних спортивних машин, що виготовлялись на американських заводах, і тепер планує збільшити випуск середньогабаритних автомобілів, які користуються значним попитом [17, 4.07].

Зрозуміло, що це рішення компанії, інакше інформація не з'явилась би в новинах. Однак *ことにしています* *кото-ні сітеімас* тут вказує скоріше на намір, аніж на прийняте рішення про збільшення випуску. Це також план компаній.

Іноді значення «прийняти рішення» буває взагалі недоречним.

警察では、サミット期間中、厳重な警備を続けることにしています *кейсацу-дева, самітто кікантю:, тендзю:на кейбі-о цудзукеру* *кото-ні сітеімас* Поліція збирається (буде) і далі застосовувати жорсткі заходи впродовж проведення самміту [17, 6.07].

福田総理大臣は、ブッシュ大統領と、北朝鮮問題をめぐって意見を交わすことにしています *фукуда со:рідайдзін-ва, буссю дайто:рьо:-то, кітатъо:сен-о мегутте ікен-о кавасу* *кото-ні сітеімас* Прем'єр-міністр Японії та президент США обмінюються поглядами щодо проблеми, пов'язаної з Північною Кореєю [17, 6.07].

Як видно, речення з цією конструкцією, можна передавати просто майбутнім часом, що пов'язано насамперед із тим, що майбутній час як такий містить значення наміру.

遺体が見つかった現場付近から複数の毛髪が見つかり、警察は、犯人につながる可能性もあるとみてDNA鑑定を行って調べることになっています *итай-га міцукатта тендзьо:фукін-кара фукусу:-но мо:хацу-га міцукарі, кейсацу-ва, ханнін-ні цунатару кано:сей-мо ару-то міте DNA鑑定-о ітте сіра беру кото-ні сітеімас* Не виключено, що волосся, знайдене біля місця де знаходився труп, може належати вбивці, тому поліція збирається встановити його походження, зробивши аналіз ДНК [17, 7.06].

NASAでは、今後、塩分が混ざっているかどうかなど、その成分を詳しく分析することになっています *NASA-дева, конго, енбун-га мадзаттеіру-ка до:-ка надо, соно сейбун-о кувасіку бунсецу суру кото-ні сітеімас* Тепер НАСА досліджуватиме структуру речовини щоб встановити чи входить, серед іншого, в її склад сіль [17, 21.06].

В останніх двох прикладах може йтися не про рішення, а лише про намір чи навіть закономірні дії, оскільки це робота цих організацій – поліції та НАСА.

Таким чином, конструкція *こと*にして *います* *кото-ні сітеімас*, окрім значення «взяти за правило», може означати також намір чи план або навіть декларацію виконати дію. З одного боку, *こと*にして *います* *кото-ні сітеімас* вказує, що діяч має намір чи планує виконати дію, а з іншого – часто йдеться про дії, коли суб'єкт не стоїть перед вибором, приймати чи не приймати рішення. Як правило, рішення вже за нього прийняте, в силу його становища, йому лишається тільки послідовно виконувати закономірні дії. І ця функція в першу чергу притаманна текстам інформаційного характеру. Не виключено, що ввічлива форма вживається згідно норм мовлення інформаційного стилю, однак, з іншого боку, форми *こと*にして *います* *кото-ні сітеіру* із значенням «планувати зробити щось» в художніх текстах нами знайдено не було.

Використанню даної УГК в текстах інформаційного стилю присвячена доповідь «Особливості вживання конструкції *koto ni suru*» [82].

За результатами наведених даних можна підсумувати аналіз УГК наміру *ことにする koto-ni suru*:

1. *ことにする koto-ni suru* має значення наміру, однак фактично вказує на майбутній час; може вживатися в розмовній мові, коли суб'єкт мовлення вказує на рішення, обумовленого зробленим вибором.

どうしても開け方を教えないのなら、この刃物で突きさすことにする *do:sitemo akekata-o osienai-no nara, kono hamono-de tsukisasu koto-ni suru* Якщо нізащо не скажеш, як відкривається, я проткну тебе оцим ножом [18, с. 206].

2. *ことにした koto-ni sita* має значення прийнятого рішення.

3. *ことにしている koto-ni siteiru* має значення «взяти за правило» або звички, однак йдеться про реалізацію прийнятого вольового рішення на протязі даного періоду часу.

4. *ことにしています koto-ni siteimas* має значення «планувати щось зробити», також може передаватися майбутнім часом.

Як було вказано, на рішення може вказувати й УГК *こと(と)なる koto-ni(to)naru*, однак таке рішення в мінімальній мірі залежить від волі суб'єкта. Як правило, обставини складаються таким чином, що суб'єкт змушений виконувати дію, і таким чином ця УГК із конотаціями рішення нерозривно пов'язана із функцією вимушеності, тобто імперативу. Як і з *ことにする koto-ni suru*, дієслово в даній конструкції використовується в формі минулого часу.

結局僕が家まで車で送ることになった *kekkyōku boqu-ta ie-made kuruma-de okuru koto-ni natta* Зрештою, було вирішено (ми вирішили), що я відвезу тебе додому на машині [14, с. 37].

Зазвичай сам суб'єкт рішення не приймає, а підпорядковується виконанню дії, хоча, як в останньому прикладі, може брати участь в прийнятті рішення. Ця конструкція

відрізняється від *ことにする* *кото-ні суру* тим, що суб'єкт мовлення не бере на себе відповідальності за прийняття рішення, або не приймає його взагалі.

Якщо ж *ことになる* *кото-ні нару* із значенням рішення стосується першої особи, суб'єкт постає перед вибором і приймає рішення сам, однак у таких випадках прийняття рішення обумовлене певними обставинами, і прийняття рішення, значною мірою, є вимушеним актом.

僕はまたビールを飲むことになった *боку-ва мата бі:ру-о ному кото-ні натта* Я вирішив ще випити пива [11, с. 207].

Тут мається на увазі, що суб'єкту не залишалось нічого іншого, як випити ще пива. Хоча, природно, він міг прийняти рішення і не пити пиво, однак, виходячи з обставин, для суб'єкта це єдиний можливий варіант розвитку подій.

Ця конструкція може стосуватися і не тільки суб'єкту як такого, тобто суб'єкт може не мати відношення до прийняття рішення, хоча може передбачатися, що якийсь певний суб'єкт виконуватиме рішення. Вона може вказувати, що рішення прийнято якоюсь структурою, організацією, сторонами конфлікту тощо, і в таких випадках йдеться про намір про дії, план на майбутнє.

この問題は、細部については両政府の次官協議にゆだねられることになった *коно мондай-ва, сайбу-ніцуйте-ва рьо:сейфу-но дзіканкьо:гі-ні юданерареру кото-ні натта* Було вирішено, що деталями цього питання будуть займатися вповноважені чиновники від обох сторін [16, с. 121].

Рішучість може виражати також конструкція *までだ/までのことだ* *маде да/маде-но кото да*.

父があくまで反対するなら、家を出るまでのことだ *mimi-ga акумаде хантайсунунара, іе-о деру маде-но кото да* Якщо батько нізащо не погодиться, я просто піду з дому [16, с. 548].

Рішучість тут є результатом вимушеності, той, хто говорить, вказує, що не залишається іншого виходу, тому значною мірою ця конструкція належить до субкатегорії необхідності.

この台風で家までの交通機関がストップしてしまったら、歩いて帰るまでだ *коно тайфу-де ути-мадено ко:цу:кікан-та сүтоппусіматтара, аруйтекаеру маде да* Якщо із-за тайфуну припиниться сполучення, доведеться йти пішки [8, с. 214].

4.2.3. Субкатегорія можливості

Як і інші модальні субкатегорії японської мови, можливість виражається, зокрема, за допомогою усталених граматичних конструкцій. Функціональне поле можливості, як вказує О. І. Беляєва, включає різні мовні засоби, які виражають «уявлення того, хто говорить, про такий зв'язок між суб'єктом предметної ситуації та його ознакою, при якому існує обумовленість ситуації детермінуючими факторами (об'єктивними чи суб'єктивними), які припускають різний результат потенційної ситуації – її реалізацію чи нереалізацію» [109, с. 126].

Основні засоби вираження можливості в японській мові – форми потенційного стану та конструкція *ことができる/できない/できた* *кото-га декіру/ декінай / декіта*. Японські дослідники вважають ці засоби синонімічними [143, с. 96]. На думку Канда та інших дослідників, різниця між ними стилістична: потенційний стан відноситься до усного мовлення, УГК – до письмового [143, с. 96], з чим не можна погодитись, оскільки *ことができる* *кото-га декіру* дуже часто вживається в прозових творах, і саме в усному мовленні.

Наррог Хейко наводить перелік відмінностей між цими двома засобами, однак вони стосуються використання цих засобів, і не стосуються значення [143, с. 96]. О.Ю. Данилов зазначає, що ці два засоби мають ряд відмінностей. На відміну від потенційного стану, який використовується переважно в узагальнено-особових та безособових реченнях, УГК *ことができる* *кото-га декіру* використовується в реченнях, в яких діяч вказаний або визначається за контекстом [61, с. 68-69]:

私は（私の友達も）生卵を食べることができます *ватасі-ва (ватасі-но тоmodаті-мо) наматамаго-о таберу* *кото-га декімас* Я (і мій товариш також) можу їсти сирі яйця.

この植物の実も葉も根も食べられる *cono sьokuбуцу-но ми-мо ха-мо не-мо таберагеру* Можна їсти (= їстівні) і плоди, і листя, і коріння цієї рослини.

Далі, потенційний стан виражає можливість загального характеру («вода чиста, її можна пити»), а *ことができる* *кото-га декіру* переважно вживається, коли треба виразити спеціалізовану можливість [61, с. 70-72]:

この井戸の水は歯が痛むほど冷たいので、飲むことはできません *cono ido-но мідзу-ва ха-га ітаму ходо цуметай ноде, ному кото-га декімасен* Вода в цій криниці така холодна, що зуби ломить: я її пити не можу.

Також О. Ю. Данилов зазначає, що дану УГК слід використовувати, в тих випадках, «коли можливість-неможливість дії визначається можливостями чи здатностями самого діючого суб'єкта...» [61, с. 73] *ことができる* *кото-га декіру*, таким чином, вказує на можливість реалізувати дію, приклавши зусилля (я зможу це зробити). Потенційний стан вказує на вміння (Я вмю це робити) [61, с. 75]. Автор приходять до висновку, що УГК відповідає формам можливості в формі доконаного виду («зможу»), а потенційний стан – формам недоконаного виду («вміє», «може») [61, с. 76].

上から強く押さえたら、つぶして殺すことができるだろう *ue-кара цуйоку осаетара, цубусіте коросу кото-га декіру даро:* Якщо міцно надавлю, то зможу їх повбивати [19, с. 55].

Спираючись на аналіз А.Ю. Данілова щодо відмінностей між потенційним станом та УГК *ことができる* *кото-га декіру*, можна зазначити, що навіть при паралельному застосуванні цих засобів, простежується тонка різниця.

今のわたしになら、ブラームスをそのときよりずっと美しく弾くことができるはずだ。しかしミュウにはわかっていた。わたしにはもうなにも弾けないのだ *іма-но ватасі-нара, бура:мсу-о соно токі йорі дзутто удзукусіку хіку кото-га декіру хадзу да. Сікасі Мью-ніва вакааттеіта. Ватасі-ніва мо: нанімо хікенай-но да* Зараз би я зіграла Брамса, напевно, ще краще аніж тоді. Але Мью добре розуміла, що вона вже нічого не зможе зіграти [13, с. 167].

В першому випадку йдеться про виконання творів конкретного композитора і тому використана УГК, а в другому, вказується на втрату здатності грати взагалі, а отже, природно, тут застосований потенційний стан.

Неможливість виконання дії

Окрім заперечної форми *ことができる* *кото-га* *декіру* чи потенційного стану, неможливість може виражатися за допомогою конструкції *わけには(も)いかない* *ваке-ніва(мо) іканай*. Ця УГК дотикається до імперативу, оскільки неможливість в ній пов'язана не з відсутністю здатності, уміння чи спроможності, а продиктована певними обставинами, які унеможлиблюють виконання дії. Часто вона може перекладатись як «повинен не» або «не повинен» виконувати дію, однак існують випадки, коли необхідність поступається неможливості.

これは死んだ友人がくれた大切なもので、あげるわけにはいかないんです *коре-ва* *сінда* *юдзін-га* *карета тайсецу-на моно-де, атеру* *ваке-ніва іканай-н-дес*. Це річ, яку мені подарував друг, якого вже немає, тому я не можу тобі її дати [8, с. 161].

今更返しに行くわけにもいかないしな *імасара каесі-ні іку* *ваке-німо іканайсі на* Все рівно зараз повертати вже пізно (немає можливості) [13, с. 298].

Конструкція *ようがない* *йо:-га* *най* вказує, що немає ніякої можливості виконати дію. Як правило йдеться про неможливість виправити, повернути щось назад. Стверджувального аналогу дана конструкція не має.

こんなにひどく壊れたのは直しようがない *конанні хідоку коварета-нова наосійо:-га* *най* Так сильно поломане, що вже не відновити [16, с. 608].

Дана УГК може мати значення відсутності здатності.

第一、こうしばらくは、動きようがありません *дайіті, ко: сібараретеіте-ва, угокійо:-га арімасен* По-перше, я не можу поворухнутися, бо я зв'язаний [18, с. 206].

Зазвичай ця УГК приєднується до дієслова, однак іноді може разом з дієсловом *する* *суру* в формі на *よう* *йо:* приєднуватися до іменника дії з показником *の* *но*.

あの二人の関係はもう修復のしようがない *ано футари-но канкей-ва мо: сю:фуку-но сійо:-га най* Їх відносини вже не відновити [16, с. 608].

4.3. Субкатегорія ймовірності

Вважається, що в рамках ймовірності відбувається визначення ступеню відповідності змісту висловлювання дійсності з точки зору того, хто говорить [109, с. 157]. Якщо в суб'єкта мовлення немає достатніх підстав для ствердження, що висловлювання відповідає дійсності, він може представити пропозицію або як припущення, або як результат міркувань чи висновку, або послатися на свідчення інших осіб чи власного чуттєвого сприйняття. Модальність ймовірності відносять до суб'єктивної модальності [120], а також розглядають як самостійний тип, а саме – персуазивну модальність, модальність істинності, модальність вірогідності [109, с. 157] епістемічну модальність [135], [145]. Останню в свою чергу поділяють на епістемічну необхідність, епістемічну можливість та евіденційність [145, с. 24]. Слідом за Ф. Палмером, Наррог Хейко, досліджуючи модальність японської мови, значення ймовірності відносить до епістемічної модальності, евіденційність автор розглядає окремо. О. І. Беляєва виділяє в модальності ймовірності мікрополе вірогідності, яке відповідає епістемічній необхідності та епістемічній можливості та мікрополе істинності, в рамках якого відображається суб'єктивне почуття істинності чи проблематичності висловлювання [109, с. 163]. «Оцінка події як епістемічно можливої виноситься в тому випадку, коли у того, хто говорить, немає точних даних про ситуацію, коли не виключаються різні результати, адже немає обставин, які перешкоджають вибору одного з них. Іншими словами, існує вільний вибір варіантів результату ситуації, що знаходяться у відношенні диз'юнкції: 'Можливо А чи Б, чи В, чи не-А; але я не знаю точно'» [109, с. 163]. «Епістемічна необхідність означає, що результат ситуації оцінюється як єдино можливий, що детерміновано непрямыми даними, якими володіє той, хто говорить: 'З того, що я знаю, я роблю висновок, що Р'» [109, с. 164]. На основі того, що до ймовірності відносяться досить різноманітні явища (з одного боку вона містить в собі потенційність («а може він прийде»), а з

другого, вказує на ступінь впевненості в тому, що міститься в пропозиції («він обов'язково прийде»), а також на передачу інформації («по радіо сказали, що він прийде»)) ми розглядаємо цю субкатегорію в окремій частині.

Отже, оцінка ступеню ймовірності залежить від того, як той, хто говорить, оцінює доказову силу даних, які в нього є. Протиставлення значень епістемічної можливості та необхідності виражається в англійській мові в дієсловах *may* та *must*, в українській – *могти*, *можна* та *має*, *повинен*.

4.3.1. Епістемічна необхідність

Необхідність на основі вивідного знання виражає в першу чергу конструкція *はずだ* *хадзу да*.

彼ならこんなことは知っているはずだ *каре-нара конна кото-ва ситтеіру хадзу да* Він повинен знати це [126, с. 878].

手紙はもう着いたはずだ *тегамі-ва мо: цуйта хадзу да* Лист вже мав прийти [159, «はず»].

すみれの話によれば、彼女は38か39だったはずだ *суміре-но ханасі-нійореба, канодзьо-ва 38ка 39 датта хадзу да* По словам Суміре, їй було (має бути) років 38-39 [13, с. 142].

В означальній позиції *はずだ хадзу да* залишає за собою значення епістемічної необхідності.

理論的には死んでいるはずの人間が生きて歩きまわっているんだから *ріронтекі-ніва сіндеіру хадзу-но нінген-та кітеарукімаваттеіру ндакара* Отже людина, яка теоретично повинна бути вже мертвою, продовжує жити [12, с. 182].

Перед *はずだ хадзу да* може стояти займенник *その соно*.

ええ、そのはずです *еє, соно хадзу да* Так (Має бути) [16, с. 500].

Час визначається попереднім повнозначним словом, однак і зв'язка після *はず хадзу да* може також приймати форму минулого часу. В таких випадках УГК вказує, що «мало би бути так, однак

вийшло інакше», і, як правило, завершує підрядне речення, а після *はずだ хадзу да* стоїть сполучник *が га*, *のに ноні*, *けれど кередо*.

彼も来るはずだったが、急用ができて来られないそうだ *каре-мо куру хадзу датта-га*, *кью:йо:-га декіте кораренай со:* да Він також мав прийти, однак, схоже, термінові справи завадять йому прийти [16, с. 501].

Можливий заперечний варіант у складі зв'язки, однак зв'язка в цьому випадку приймає лише форму минулого часу і, як правило, конструкція стоїть після займенника *こんな конна*.

こんなはずではなかった。もっとうまくいくと思っていたのに конна хадзу-дева накатта。モットウマクイク-トオモtteイタ-ノン Мало би бути зовсім не так. Я думав, що вийде значно краще [16, с. 501].

Особливість цієї конструкції в тому, що вона не завжди виражає значення умовиводу, а отже – епістемічної необхідності, але також і значення категоричної вірогідності.

今のわたしになら、ブラームスをそのときよりずっと美しく弾くことができるはずだ *іма-но ватасі-нінара*, *бура:мусу-о соно токі-йорі дзутто удзукусіку хіку кото-га декіру хадзу да* Зараз би я зіграла Брамса, напевно, ще краще аніж тоді [13, с. 167].

Відмінність в тому, що в першому випадку йдеться про результат умовиводу, той, хто говорить, приходять до висновку, на основі даних, якими володіє. В другому випадку, той, хто говорить, вказує на рівень своєї впевненості.

羊の問題さえなければ幸せな気分になれたはずだった *хіцудзі-но мондай сае накерeba сіавасена кібун-ні нарета хадзу да* Якби не проблема з вівцею, я б, напевно, почувався цілком щасливою людиною [11, с. 211].

Заперечний аналог *はずだ хадзу да* – *はずは (が) ない хадзу-ва(га)най*, однак згідно із довідником японської граматики *日本語文型辞典*, у виадку із УГК *はずは (が) ない хадзу-ва(га)най* виражається більш підкреслена вірогідність [16, с. 501].

あの温厚な人がそんなひどいことをするはずがない *анко:на хіто-га сонна хідой кото-о суру хадзу-га най* Не може бути,

щоб така врівноважена людина зробила такий огидний вчинок [16, с. 501].

Поставивши в даному випадку *しないはずだ* висловлювання носитиме менш категоричний відтінок.

Конструкція *はずは (が) ない* *хадзу-ва(та)най*, означає, що виходячи з певних умов, не може бути, щоб було так, «таке неможливо припустити». Ця конструкція може приєднуватися до дієслів як в тепершньо-майбутній, так і в минулій формі.

彼女がそんなことをしたはずがない *канодзьо-та сонна кото-о сіта хадзу-та най* Не може бути, що вона це зробила [ジーニアス].

Конструкція *わけがない* *ваке-та най* означає, що той, хто говорить, ставить під сумнів наявність причин, за якими попередня частина висловлювання була б істинною. Вважається, що ця УГК синонімічна *はずは (が) ない* *хадзу-ва(та)най* [16, с. 638], [3, с. 578]. Однак на відміну від *はずは (が) ない* *хадзу-ва(та)най*, дана УГК не вживається з дієсловами в минулому часі. Проте минулий час може приймати сама конструкція.

考えてみれば、彼女が彼に対してそんなひどいことを言うわけがなかった *кангаетеміреба, канодзьо-та каре-ні тайсіте сонна хідой кото-о ю: ваке-та накатта* Якщо поміркувати, не може бути, щоб вона сказала йому такі обридливі слова [16, с. 638].

つまり、だめってことですね。いい報告の、もたらされるわけがない。ぼくへの疑いは、晴れっこない *цумарі, даметте кото десне. Іі хо:коку-но, мотарасареру ваке-та най* Ну, все ясно. Ви не отримаєте даних на мою користь і звинувачення з мене не знімуть [19, с. 69].

あの店の物がこんなに安いわけがない *ано місе-но моно-та конанні ясуі ваке-та най* Не може бути, щоб в цій крамниці товари були такими дешевим [3, с. 579].

Вважається, що близьке значення до *はずだ* *хадзу да* виражає конструкція *にちがない* *ні-мігаінай*, та її стилістичний варіант *にそういない* *ні-со:інай* [143, с. 100]. Наррог зазначає, що *にちが*

いない *ні-тігаінай* рідко використовується по відношенню до того, хто говорить, чи того, хто слухає [143, с. 100].

あんなすばらしい車に乗っているのだから、田村さんは金持ちにちがいない *анна субарасіі курума-ні ноттеіру-нодакара, тамура-сан-ва канемоти-ні тігаінай* Тамура, певно, багатій, раз сідає в таку розкішну машину [16, с. 220].

その弁当は脱走兵へ届けるものに相違ないこと *соно бенто:-ва дассо:хей-е тодокеру моно-ні со:інай кото* Їжа, безсумнівно, призначалася для дезертира, що переховувався [9, с. 119].

Відмінність *ні-тігаінай* від *はずだ хадзу да* в тому, що у випадку з *はずだ хадзу да* ситуація передбачає «загальне очікування», тобто висновок робиться на основі певної вихідної передумови [143, с. 100].

A: この部屋暑くないね *коно хея ацукунай не* В цій кімнаті не жарко, правда?

B: そうだね、これだけ人がいるから暑いはずなのにね *со: да не, коредаке хіто-га іру-кара ацуї хадзу-наноні* Так, хоча мало би бути жарко, так як в ній багато людей [143, с. 100-101].

Той, хто говорить, робить висновок, спираючись на загальне правило, що зазвичай в кімнатах, де багато людей жарко. В таких випадках УГК *ні-тігаінай* недоречна.

Нарпог у своєму комплексному дослідженні засобів модальності японської мови до показників епістемічної необхідності відносить лише конструкції *ні-тігаінай* та *はずだ хадзу да*, однак на наш погляд існує ще декілька конструкцій, які вільно можуть виражати центральне значення епістеміної необхідності – «має/повинно бути».

Так, конструкції *ないではいられない/ずにはいられない* *най-дева іраренай/ дзу-ніва іраренай*, *ないではおかない/ずにはおかない* *най-дева оканай/ дзу-ніва ока най* також мають функцію впевненості на основі певних даних та можуть перекладатися як «не може бути, щоб не», «має/повинно бути».

あの映画を見たら、誰だって感動しないではられない
ано ейга-о митара, даре датте кандо:сінай-дева іраренай Цей
 фільм нікого не залишить байдужим (Ніхто не зможе залишитись
 байдужим) [16, с. 371].

Тобто «з того, що я знаю, я роблю висновок, що фільм
 повинен зачепити кожного».

この作品は、読む者の胸を打たないではおかない *коно
 сакухін-ва, йому моно-но муне-о татанай-дева оканай* Цей витвір
 не може не зворушити читачів [16, с. 371].

УГК *ない* *こと* *はない* *най* *кото-ва* *най*, відноситься скоріше
 до епістемічної можливості, оскільки виражає значення
 вірогідності виконання дії, однак приклади говорять, що вона може
 мати й значення необхідності, впевненість в якій виводиться з
 відомих тому, хто говорить, даних, зокрема з чужих слів

A: 彼女は来ないんじゃないか *канодзьо-ва конай* *ндзянай-
 ка* А вона прийде?

B: 来ないことはないと思うよ。遅れても必ずくると言っ
 ていたから *конай* *кото-ва* *най-то* *омоу* *йо*. *Окуретемо* *канарадзу*
куру-то *іттеіта-кара* Повинна прийти, адже сама сказала, що
 хоча й спізниться, але обов'язково прийде [16, с. 368].

В мовленні про себе застосовується задля пом'якшення
 категоричності висловлювання, як в наступному реченні, де
 йдеться про відмову.

行きたくないことはないけど、あまり気がすすまないんだ
ікітакунай *кото-ва* *най* *кедо*, *амарі кі-га* *сусуманай* *нда* Не те, щоб
 не хочу йти, але якось немає настрою [16, с. 369].

УГК *こと* *に* *(と)* *なる* *кото-ні(то)* *нару* може вказувати на
 ступінь впевненості суб'єкта мовлення і є результатом логічної
 операції умовиводу, що побудований на певних засновках та
 доказах. Однак тут ми можемо говорити лише про периферію
 епістемічної необхідності. Перед конструкцією може стояти
 службова частка *という* *то* *ю*.

これまで10年前と4年前に開いているので、これで日本
 での開催は3回目ということになる *коремаде* *10ненмае-ні*
хірайтеіру-ноде, *коредє* *ніхон-дено* *кайсай-ва* *Зкайме-то* *ю:* *кото-*

ні нару Відкриття проводилося 10 років та 4 роки назад, отже це третє проведення, яке відбувається цього разу в Японії [16, с. 122].

Як видно є підстави віднести цю конструкцію до сфери епістемічної необхідності, яка «означає, що результат ситуації оцінюється як єдиний можливий, що детерміновано опосередкованими даними, які має в розпорядженні той, хто говорить» [109, с. 164].

Висловлювання з даною конструкцією може наповнюватися евіденційним значенням, тобто коли суб'єкт робить висновок на основі чийогось свідчення:

彼の話を用信用すれば、彼は出張中だったのだから、そのとき東京にはいなかったことになる *каре-но ханасі-о сінйо: суреба, каре-ва сюттьо:тью: датта-но дакара, соно токі токьо:-ніва інакатта кото-ні нару* Якщо вірити його словам, оскільки він був у відрядженні, то, виходить, в той час його не було в Токіо [8, с. 180].

Той, хто говорить, посилається на слова співрозмовника, і робить на основі них висновок.

そんなことで、一時間ほどつぼしたことになる *сонна кото-де, ітідзікан ходо цубосіта кото-ні нару* Отже, виходить, пройшла приблизно година [19, с. 66].

Як було показано, якщо ця конструкція вказує на необхідність виконання дії чи рішення, час приймає дієслово в конструкції, однак у випадку, коли вона вказує на висновок або умовивідну вірогідність, час визначається лише дієсловом, що передує конструкції, що є додатковим підтвердженням, що це різні, хоча й омонімічні конструкції.

Як видно, інформація, якою оперує той, хто говорить, є опосередкованою. Вона не дозволяє стверджувати, що зміст пропозиції відповідає дійсності, але на її основі той, хто говорить, шляхом логічного міркування може зробити оцінку її вірогідності, або це інформація, яка отримана з якогось джерела, «з інших рук».

Схожу функцію має конструкція *というわけだ то ю ваке да*.

それが十一時というわけだな *соре-га дзю:ітідзі-то ю: ваке дана* Отже було 10 годин [19, с. 66].

В даному випадку той, хто говорить, робить умовивід, виходячи із слів співрозмовника.

つまり、ぼくの外出が、立証できたというわけですね
цумарі, боку-но тайсюцу-га, ріссьо:декіта-то ю: ваке десне Ви хочете сказати, що мене хтось упізнав, коли я був на вулиці? [19, с. 68].

Значення епістемічної необхідності може виражати й конструкція *にきまっている ні кіматте іру*.

この字は彼が書いたにきまっています。私は彼の字のくせをよく知っています *коно дзі-ва каре-га кайта-нікіматтеімас. Ватасі-ва каре-но дзі-но кусе-о йоку сіттеімас* Це, певно, написав він. Я добре знаю його почерк [8, с. 213].

Слід зазначити, що дана УГК може втрачати значення припущення і вказувати й на впевненість того, хто говорить.

4.3.2. Епістемічна можливість

Ситуація епістемічної можливості вказує, що той, хто говорить, не має точних даних про ситуацію, коли не виключаються різні варіанти, адже немає обставин, які перешкоджають вибору одного з них. Таку вірогідність можуть виражати наступні УГК.

かもしれない камо сіренай вважається основною конструкцією в рамках епістемічної можливості [143, с. 103]. Дослідники зазначають, що вона виражає скоріше можливість наявності чи появи стану речей, аніж низьку можливість [143, с. 103-105].

あなたをいやな気持ちにさせるかもしれない аната-о іяна кімоті-ні сасеру камо сіренай Але це може тобі не сподобатись [13, с. 58].

За даними Чанг ця конструкція може використовуватись від першої особи [143, с. 104]. На підтвердження того, що ця конструкція передбачає різні можливості, Наррог наводить такий приклад [143, с. 104].

行くかもしれないし行かないかもしれない *iky kamo sirenai ikanai kamo sirenai* Може піду, а може не піду.

Зазвичай на минулий час вказує форма попереднього повнозначного слова, однак можливі випадки, коли сама конструкція стоїть в минулому часі. Існує думка, що другий випадок використовується в художніх творах [16, с. 85].

鳩から見れば意味のないのは僕の方かもしれない *хато-кара міреба імі-но най-нова боку-но хо: камо сіренакатта А* можливо це я з точки зору голубів займався нісенітницею [11, с. 214].

Конструкція *ないともかぎらない най томо кагіранай* означає «не виключено», «існує можливість, що».

間違いないとも限らないので、もう一度確認した方がいい *матігайнай-томо кагіранай-ноде, мо: ітідо какунісіта хо:-га іі* Не виключено, що ми помилились, тому краще ще раз перевірити [16, с. 374].

写真を見て、知人が現れないとも限らない *сясін-о міте, тідзін-га араваренай-томо кагіранай* Не виключено, що [іі] знайомий з'явиться, побачивши в [газеті] фотокартку [18, с. 212].

Дана УГК вказує на досить високу вірогідність, хоча той, хто говорить, не певен до кінця, отже не виключається протилежна можливість.

鍵を直しておかないと、また泥棒に入られないともかぎらない *кагі-о наосітеоканай-то, мата доробо:-ні хаіранай-томо кагіранай* Якщо не полагодити ключа, знову можуть зайти злодії [16, с. 374].

Варіативна можливість виражається також конструкцією *ないことは(も)ない най кото-ва (мо) най*.

A: 1 週間ですみますか *іссюкан-де декімаска* За тиждень впорася?

B: できないことはないですが、かなり頑張らないと難しいですね *декінай кото-ва най деста, канарі ганбаранай-то мудзукасі десне* Може й впораюсь, але доведеться постаратися [16, с. 369].

Тут той, хто говорить, вказує, що ймовірність виконання дії не виключена, однак існують передумови, без яких виконати дію не видається можливим.

東京駅まで快速で20分だから、すぐ出れば間に合わないこともない *то:кьо:екі-маде кайсоку-де 20пун дакара, сугу дереба ма-ні аванай кото-мо най* До станції «Токіо» швидкісним потягом 20 хвилин, отже, якщо зараз вийти, можна й встигнути [8, с. 190].

Як видно з останнього прикладу, той, хто говорить, робить припущення, спираючись на певний логічний умовивід. У цьому випадку, можна сказати «повинен встигнути».

Подібну функцію можливості за певних умов має конструкція *ないものでもない/ないでもない* *най моно-демо най/най-демо най*.

三人でこれだけ集中してやれば、四月までに完成しないものでもない *саннін-де коредаке сю:тю:сітеяреба, йонтацу-мадені кансейсінай моно демонай* Якщо навіть три чоловіки зберуться, можна буде впоратися за чотири місяці [8, с. 190].

Також ця конструкція може використовуватися для пом'якшення категоричності висловлювання і перекладатись «не те щоб».

A: 日本酒は全然飲まないんですか *ніхонсю-ва дзендзен номанай ндеска* Що, взагалі не п'єш sake?

B: いえ、飲まないでもないんですが、ワインの方がよく飲みます *іє, номанай-демо най ндеста, уайн-но хо:-га йоку номімас* Не те щоб взагалі, просто більше люблю вино [8, с. 190].

Досить розповсюджена конструкція *ことがある* *кото-га ару* здебільшого не містить значення потенційності і, таким чином, не може бути віднесенною до категорії ірреальності. Більшість джерел зазначають, що вона вказує на те, що дія буває (не буває), траплялась (не траплялась), тобто вона стосується ситуацій теперішнього та минулого абстрактного, не пов'язаних з моментом часу, які вказують на дію (стан), що повторюється. Коли ситуація представлена в минулому часі, зазвичай йдеться про однократну дію, або певний досвід (напр., [56, с. 80]).

— 離婚した女の人とこれまでに話したことある？
ріконсіта онна-но хіто-то коремадені ханасіта кото ару? Ти коли-небудь розмовляв з розлученою жінкою?

— いいえ。でも神経痛の牛には会ったことがある *ііе*.
Демо сінкейцу:-но усі-ніва атта кото-га ару Ні, але я зустрічався з невралгічною коровою [14, с. 50].

Дієслово перед УГК в таких випадках стоїть в минулому часі.
 Конструкція в заперечній формі вказує на відсутність досвіду.
 地面の上の無人の円盤の話など、聞いたことがない *дзімен-о уе-но мудзін-но енбан-но ханасі надо, кійта кото-га най* Ніколи не чув, щоб космічні тарілки самі по собі прилігали на Землю [19, с. 28].

Коли дієслово перед УГК стоїть в теперішньому часі, йдеться про певну дію, яка трапляється час від часу, іноді, або як правило.

それを見ることがあります *соре-о міру кото-га арімас*
 Трапляється бачити таке [56, с. 80].

Якщо форма дієслова в конструкції стоїть в минулому часі, багатократна ситуація відноситься в план минулого.

旅行をしたときたびたび橋を渡ることがありました *рьоко:-о сіта токі табітабі хасі-о ватару кото-га арімасіта* Коли подорожував часто доводилось (траплялось) переходити мости [56, с. 80].

Слід зазначити ще й те, що стосуючись подій минулого часу, ця конструкція може вказувати на однократну подію в минулому.

そんな風に考えたことはないな *сонна фу:-ні кангаета кото-ва най на* [Тоді] я не думав [про це] таким чином [11, с. 162].

Тут мається на увазі не те, що тому, хто говорить, не доводилось думати про це, він вказує, що в нього не було підстав думати таким чином.

Ця конструкція визначає модальність речення – тобто відносить його до плану реальності (в теперішньому та минулому), однак на це значення можуть накладатися й ірреальні показники, які вказують на потенційність (ірреальність) певної дії, як наприклад, УГК よ (う) とする *йо:(о:) то суру* у функції наміру.

僕は以前人間レーズン・デートウルをテーマにした短い小説を書こうとしたことがある *боку-ва ідзен нінтен ре:дзон де:торе-о тема-ні сіта мідзікай сьо:сецу-о како:-то сіта кото-га ару* Колись я хотів написати невелике есе про людське *raison d'etre* [14, с. 95].

Вона також може використовуватися з показниками епістемічної чи евіденційної модальності, при цьому модальність висловлювання також змінюється.

...加藤と燕山荘でいっしょに泊ったことがあるそうだと *като-то цубамесансо-де іссьо:ні томатта кото-га ару со:да* Говорять, що він зупинявся разом з Като в Цубамесансо [7].

Незважаючи на те, що дана конструкція не вважається маркером модальності, в тому сенсі, що не відносить висловлювання в план ірреальності, тим не менше, приклади демонструють, що вона може також вказувати на ймовірність дії.

Так, в англо-японському словнику «Рідерз» в словниковій статті «тау», одне із значень цього слова пояснюється за допомогою конструкцій *かもしれない* та *こと[場合]がある*, і дається, зокрема, наступне пояснення англійського слова «тау»:

口語ではこの *たう* の代わりに *сан* を用いることがある *ко:го-дева коно тау но каварі-ні сан о йору кото-га ару* В розмовній мові змість «тау» може використовуватися «сан» [21, «тау»].

В іншому словнику наводяться приклади, в яких дана УГК також вказує на вірогідність і синонімічна виразам *可能性がある* *кано:сей-на ару* - існує вірогідність, *しかねない* *сіканенай* - не виключено, може статися, *おそれがある* *осоре-га ару* - існує небезпека.

コスト超過が利益を帳消しにしてしまうことがある *косуто тьо:ка-га ріекі-о тьо:кесі-ні сітесімау кото-га ару* Перевищення вартості може звести на нівець прибутки [23, «事»]

閉じられている容器は高温にさらされると爆発することがある *тодзіраретеіру йо:кі-ва ко:он-ні сареру-то бакухацу кото-га*

ару Закриті контейнери можуть вибухнути, якщо вони піддаються високій температурі [23, «事»]

4.3.3. Вірогідність

Як зазначає О. І. Беляєва, семантична структура поля ймовірності визначається не лише за шкалою ймовірності, коли відбувається кількісна оцінка знань, якими володіє той, хто говорить, але ще й за шкалою істинності, в рамках якої той, хто говорить, виражає своє відчуття істинності чи проблематичності. Основу даного мікрополя утворює уявлення того, хто говорить, про те, що пропозиція в його висловлюванні відповідає дійсності. За ступенем вірогідності розрізняються ситуація простої (імпліцитної), категоричної та проблематичної вірогідності.

Категорична вірогідність

До категоричної (підкресленої) вірогідності відноситься конструкція *だけのことはある* *даке-но кото-ва ару*, яка використовується для вираження оцінного значення «звичайно», «певна річ», «не дивно». Як правило, в реченнях з цією конструкцією вводиться якась ситуація чи факт. Потім вказується, що ситуація й не могла бути іншою, приймаючи до уваги всі обставини.

うまい魚だ。とれたてを送ってもらっただけのこはある
умай сакана да. Торетате-о окутте моратта даке-но кото-ва ару
Смачна риба. Ясна справа, її ж принесли ще свіжою [16, с. 193].

山田先生は日本語の教え方が上手だ。アメリカの大学で20年近く日本語を教えていただけのことはある *ямадасенсей-ва ніхого-но осіеката-га дзьо:зу да. Америка-но дайтаку-де 20нен тікаку ніхонто-о осіетеітадайта даке-но кото-ва ару* Пан Ямада гарний викладач японської. І не дивно, він же близько 20 років викладав японську в американському університеті [1, с. 52].

Часто з цією УГК використовується прислівник *さすが* *сасуга* «і справді», який підкреслює очікуваність пропозитивного значення.

УГК にほかならない *ні хока наранай* приєднується до іменника чи сполучника *ため таме, から кара*. Має значення «ніщо інше» «ніхто інший», «саме».

文化とは国民の日々の暮らし方にほかならない *бунка-това кокумін-но хібі-но курасіката-ні хока наранай* Культура – це ніщо інше, як повсякденне життя людей [8, с. 212].

УГК というほかはない *то ю: хока-ва най* має значення «ніщо інше», «по іншому не назвеш».

十分な装備を持たずに冬山に登るなど、無謀というほかはない *дзю:бунна со:бі-о мотадзу-ні фуюяма-ні нобору надо, мубо:-то ю: хока-ва най* Йти в гори зимою без серйозного спорядження – інакше як безглуздя не назвеш [16, с. 525].

УГК でなくてなんだろう *де накуте нан даро:* приєднується лише до іменника і має значення підкресленої впевненості «це і є».

彼は体の弱い妻のために空気のきれいなところへ引っ越すことを考えているようだ。これが愛でなくてなんだろう *каре-ва карада-но йовай цума-но тамені ку:кі-но кірейна токоро-е хіккосу кото-о кангаетеіру йо: дес* Він думає переїхати в місце, де було б чисте повітря, оскільки у дружини слабке здоров'я. Це і є те, що називається коханням. [8, с. 215].

УГК にきまっている *ні кіматте іру* приєднується до дієслів, іменників, прикметників. Вказує на впевненість суб'єкта мовлення щодо пропозиції.

そんな暗いところで本を読んだら目に悪いにきまっている *сонна курай токоро-де хон-о йондара ме-ні варуй-ні кіматтеіру* Зіпсуєш собі зір, якщо будеш читати в такій темряві [8, с. 213].

Близька функція підкреслення впевненості в тому, що має бути так, а не інакше виражає УГК *にはあたらな* *ніва атаранай*. Той, хто говорить, вказує, що за даних умов немає підстав діяти, вважати, відноситися певним чином. Ця конструкція, незважаючи на значення «можна й не» «не треба», не завжди вказує на заборону, запрошення чи дозвіл.

中学校で教師をしている友人の話によると、学校でのいじめが深刻だという。しかし驚くにはあたらな。大人の社会も同

じなのだから *то:такко-де кьо:сі-о сітеіру ю:дзін-но ханасі-нійору-то, такко:-дено ідзіме-га сінкоку да то ю:.* Сікасі одороку-ніва атаранай. Отона-но сякай-мо онадзі-нано дакара Друг вчитель розказує, що проблема середньої школи – насильство серед дітей. Однак нема чого дивуватися. У дорослому суспільстві – те саме [16, с. 450].

にはおよばない *ніва-ойобанай* іноді може замінити попередню конструкцію. Має значення «не обов'язково» «можна й не».

すっかり元気になりましたから、ご心配にはおよびません *суккарі тенкі-ні нарімасіта-кара, го-сінпай-ніва ойобімасен* Я вже повністю одужав, не переживайте [16, с. 450].

Подібне значення тільки з протилежним значенням: «можна», «не складно» притаманне конструкції *にかたくない ні катаку най.* Сфера її використання обмежується дієсловами «уявляти», «розуміти».

母親のその言葉を聞いて傷ついた子どもの心のうちは想像にかたくない *хахаоя-но соно котобао кійте кідзуйта кодомо-но кокоро-но уті-ва со:дзо:-ні катаку най* Можна собі уявити, як подіяли на таку вразливу дигину слова матері [8, с. 163].

というものだ *то ю: моно да* вказує на категоричну впевненість суб'єкта мовлення.

困った時こそ手をさしのべるのが真の友情というものでしょう *коматта токі-косо те-о сасіноберу-нога сін-но ю:дзьо: то ю: моно десьо:* Думаю, що якщо саме в тяжкий момент людина протягає руку допомоги – це й є справжня дружба [8, с. 214].

Проблематина вірогідність

そうもない/そうにない/そうにもない *со: мо най/со:-ні най/ со:-німо най* відноситься до сфери проблематичної вірогідності, оскільки вказує на малоймовірність дії.

仕事は明日までには終わりそうもない *сігото-ва асу-маде-ніва оварісо:-мо най* Навряд чи закінчу роботу до завтра [16, с. 168].

というわけで、これから当分は一人旅なんてちょっとできそうにない *то ю: ваке-де, коре кара то:бун-ва хіторірьо нанте*

тьотто декісо:-ні най Адже тепер я навряд чи зможу мандрувати одна [13, с. 64].

Той, хто говорить, може по-різному підкреслювати свою впевненість в тому, що міститься в пропозиції. В японській мові існують конструкції, за допомогою яких той, хто говорить, шляхом заперечення певного факту, виражає сумнів по відношенню до змісту пропозиції. Сюди відносяться конструкції *というものではない то ю моно-дева най*, *というわけではない то ю ваке-дева най*, *とはかぎらない това-кагіранай*, які об'єднуються схожим значенням «не обов'язково», «це не завжди так» і функціонують в схожих синтаксичних структурах. Ці конструкції завершують складно-підрядне речення, підрядна частина якого оформлюється допустовим сполучником (часто *からといって кара то ітте*). В підрядному реченні констатується наявність факту чи умови, а в головній частині заперечується обов'язковість наслідків, що можуть витікати з фактів чи умов.

日本に長く住んでいるからといって日本語が上手とはかぎらない ніхон-ні натаку сундеіру-кара тоітте ніхонго-га дзьо:зутова кагіранай Те, що людина довго живе в Японії, ще не означає, що вона гарно володіє японською [3, с. 536].

Як видно, основна функція заключної конструкції – вказувати на заперечення певного факту чи умов, однак заперечення не є безапеляційним, мовець вважає за необхідне виразити сумнів та вказати, що стовідсоткової впевненості щодо вірності пропозиційної основи в нього немає. Отже ми не можемо віднести цей тип конструкцій до імпліцитної вірогідності, спираючись лише на причинно-наслідковий (а скоріше його заперечення) зв'язок, що міститься в висловлюванні.

というものではない то ю моно-дева най вказує, що бути впевненим в тому, про що йдеться в пропозиції на сто відсотків не можна. Якщо *というものだ то ю моно да* вказує, що той, хто говорить, повністю впевнений в тому, що пропозиція відповідає дійсності, він підкреслює свою впевненість «саме це і є...», то за допомогою даної УГК мовець вказує, що є підстави сумніватися, щодо істинності, яка міститься в пропозиції. Таким чином, певною

мірою ця конструкція є антонімічною до *というものだ* *то ю моно да*. Основне модальне значення в реченнях з цією конструкцією, в залежності від значення пропозиції, можна передати й за допомогою виразу «сумніваюсь, що...».

有名な大学を卒業したからといって、それで幸せになれるというものではない *ю: мейна дайтаку-о соцугьо: сіта-кара тоітте, сореде сіавасе-ні нареру-то ю: моно-дева най* Якщо закінчив видатний університет, це ще не означає, що будеш щасливим [16, с. 301].

早ければそれだけでいい車だというものではない *хаякереба соредаке іі курума да-то ю: моно-дева най* Чим швидша машина, не обов'язково означає, що тим краще [16, с. 301].

Останній тип речення може бути оформлений й конструкцією *というわけではない* *то ю ваке-дева най*.

結果さえよければいいというわけではない *кекка-сае йокереба іі-то ю: ваке-дева най* Отримати результати ще не означає, що це все (недостатньо отримати лише результати) [3, с. 575].

Конструкція *とはかぎらない / なかった* *това-кагіранай/накатта* означає «не обов'язково» «можливо й інакше». За допомогою цієї конструкції вказується, що не можна бути до кінця впевненим в ситуації, що однозначно не можна сказати, що пропозиція відповідає дійсності.

日本語を教えているのは日本人とは限らない *ніхонго-о осіетеіру-нова ніхондзін-това кагіранай* Якщо він викладає японську, це ще не означає, що він японець [16, с. 256].

というわけではない *то ю ваке-дева най* примикає до двох попередніх конструкцій і означає «це ще не означає, що...».

このレストランはいつも満員だが、だからといって特においしいというわけではない *коно ресторан-ва іцумо манін дата, дакара-то ітте токуні ойсіі-то ю: ваке-дева най* Те, що цей ресторан завжди заповнений, ще не означає, що там смачна їжа [16, с. 644].

この問題を解決するのは非常に難しい。しかし、不可能だというわけではない *cono monдай-o kaykeisuuru-nova xidзьo:-ni mudзукаси. Сікасі, фукано: да-то ю: ваке-дева най* Це дуже важка задача. Однак це не означає, що її неможливо вирішити [3, с. 575].

Відмінність між цими трьома конструкціями, хоча й незначна все-таки існує, і вона обумовлена опорними словами УГК. У конструкції *то ю ваке-дева най* заперечується причина *わけ ваке* «це ще не причина, щоб...». *とはかぎらない това-кагіранай* вказує, що «щось не обмежується лише...» (限る *кагіру* – обмежувати). *то ю: моно-дева най* приблизно означає «це не така річ, про яку можна сказати...». Близька до неї УГК *то ю: моно да* відповідно має значення «це така річ, про яку можна сказати/говорять, що...».

Без частки *то ю: УГК* *わけではない ваке-дева най* також має значення «це не означає», «не обов'язково», «не можна сказати», «можна сказати, що не».

私の部屋は本で埋まっているが、全部読んだわけではなく、買ってはみたものの開いたことさえないというものも多い *ватасі-но хея-ва хон-де уматтеіру-га, дзенбу йонда ваке-дева нау, катте-ва міта мононо айта кото-то сае най-то ю: моно мо оой* Хоча моя кімната завалена книжками, це не означає, що я всі їх прочитав. Багато книжок досі навіть не відкривалися [16, с. 643].

Однак очевидно, що цю конструкцію, як і *ваке да* не можна без застережень відносити до сфери вірогідності. Як зазначає М. Кудо, *わけではない ваке-дева най* несе значення заперечення висновку та заперечення ступеню [36, с. 242]. В першу чергу вони вказують на причину і означають «адже» «справа в тому, що».

君が小説を書くのをやめて、それで村がひとつ焼け落ちるわけじゃない。船が沈むわけじゃない *кімі-га сьо:сецу-о каку-ноо ямете, сореде мура-га хітоцу якеотіру ваке-дзя най. Фуне-га сідзуму ваке-дзя най* Адже від того, що ти перестанеш писати романи, нічого не зміниться. Від цього не згорить десь село, і не потоне в морі корабель [13, с. 96].

このプロジェクトは資金不足のため中止されることになった。しかし、今までしてきたことが全く無駄になるわけではない *коно пуроджекуто-ва сикінбусоку-но таме тю:сісареру кото-ні натта*. Сікасі, імама де сітекіта кото-га маттаку муда-ні нару ваке-дева най Прийнято рішення, що проект буде зупинено через нестачу фінансування. Однак це не означає, що те, що зроблено до цих пір, було марно витраченим часом [3, с. 576].

З іншого боку дана конструкція може використовуватися задля пом'якшення категоричності. Часто ця функція з'являється, коли висловлювання містить заперечення перед *ваке-дева най*.

君の言うことが分からないわけではないが、やっぱりこの計画はやめた方がいいと思う *кімі-но ю: кото-га вакаранай ваке-дева най-га, яппарі коно кейкаку-ва ямета хо:-га іі-то омоу* Я, не те щоб не розумію, про що ти говориш, але думаю, краще облишити цей план [3, с. 577].

A: 予定があるんですか *йотей-га ару н деска* В тебе (інші) плани?

B: いえ、予定があるわけではないのですが、その日はうちでゆっくりしたかったので *іе, йотей-га ару ваке-дева най-но деска, соно хі-ва уті-де юккурісітакатта-ноде* Не те щоб плани (особливих планів немає), просто в цей день хотілося просто відпочити дома [16, с. 643].

Подібну функцію некатегоричного ствердження мають конструкції *ないことは(も)ない най кото-ва(мо) най та ないものでもない/ないでもない най моно-демо най/ най-демо най*. Як вказує довідник з граматики японської мови *ないことはない най кото-ва най* «не виражає безумовне твердження» [3, с. 205]. Обидві конструкції використовуються зазвичай в якості відповіді, причому питання повинно містити заперечення, тобто це має бути розділове питання. Ці конструкції не можуть бути відповіддю на загальне питання.

A: 日本語は難しくありませんか *ніхонто-ва мудзукасіку арімасенка* Японська мова складна (чи не так)?

Б:いえ、難しくないこともないんですが、日本語の難しさは強調されすぎているとおもいますよ *ie, mudzucasikuнай котомо най ндеста, нихонго-но мудзукасіса-ва кьо:тьо:саресугіру-то омоімас-йо* Складна-то вона складна, однак, я думаю, що складність її перебільшують.

4.3.4. Евіденційність

В рамках модальності ймовірності виділяється ще сфера евіденційності, яка пов'язана, з одного боку, з непрямою передачею інформації, а з іншого – з передачею інформації на основі сенсорного досвіду чи на основі якихось ознак.

Стосовно японської мови, до першого типу, за Харрог Хейко, належить непряма (reportive, non-inferential) евіденційність, до якої належить *らしい расії、(する) そうだ (суру) со: да*. Другий тип автор називає дедуктивною евіденційністю (inferential, non-reportive). Її показники виражають умовивід на основі якихось ознак, даних, фактів (evidence): *ようだ йо: да、みたい митай、らしい расії、(し) そうだ (сі) со: да* [143, с. 113-125]. Коло засобів вираження евіденційності в японській мові зазвичай обмежується наведеними показниками (наприклад [29]). Однак окрім названих засобів передачу інформації, яку той, хто говорить, отримав не безпосередньо, а опосередковано, через якісь джерела в японській мові виражають й інші засоби. Ми вже вказували, що такою функцією володіють конструкції *というわけだ то ю: ваке да, ことになる котоні нару*. Значення евіденційності передає також конструкція *とする то суру*. Вона використовується в текстах різних стилів, однак це одна з найбільш уживаних конструкцій в інформаційних повідомленнях. Втім зрозуміти значення *とする то суру*, і зокрема її форму *としています то сітеімас*, що використовується в інформаційному стилі, спираючись на радянські (і сучасні) чи японські посібники, досить складно (функцію наміру ми продемонстрували у відповідній частині).

В японських навчальних посібниках, як правило, дається пояснення конструкції *とする то суру*, як наприклад в «Dictionary

of intermediate Japanese grammar», де вказується, що とする *то суру* це «a phrase indicating that s.o. assumes s.t.» – тобто «фраза», яка вказує, що хтось припускає щось [3, с. 518]. Наприклад, 温度は一定(だ) とする *ондо-ва имтей (да) то суру* Припустимо (будемо вважати), що температура незмінна. Там же вказується, що とする *то суру* використовується, коли йдеться про сенсорний чи психологічний досвід. 日本語の試験が思ったよりよくできたのでほっとした *ніхонго-но сікен-га омотта йорі йоку декіта-ноде хотто сіта* Я зітхнув з полегшенням, бо склав екзамен з японської краще, ніж очікував [3, с. 524]. В іншому довіднику з японської граматики японською мовою «日本語. 文型辞典», містяться словникові статті із значеннями, що наводилися вище, але окрім цього вказується, що とする *то суру* використовується в «новинах та законодавчих положеннях» і є «формальним виразом» із значенням «розцінювати», «вважати», «передбачати». 今の法律では夫婦はどちらか一方の性を選ばなければならないとされている *іма-но хо:ріцу-дева фу:фу-ва дотіра-ка іппо:-но сей-о ерабанакереба наранай-то саретеіру* Згідно з законом (закон передбачає, що), подружжя повинно обрати прізвище чоловіка або дружини [16, с. 341]. Незважаючи на те, що в словниковій статті говориться про інформаційний стиль, тим не менш, керуючись поясненнями словника «日本語. 文型辞典», досить важко розкрити сутність використання даної конструкції в реальних журналістських статтях. Справа в тому, що по-перше, в інформаційних текстах, як правило, трапляється саме форма としています *то сітеімас* як кінцева частина складеного присудку, або серединна форма として *то сіте*. По-друге, значення, що наводяться в довідниках, не завжди розкривають смисл висловлювання, де використовується УГК としています *то сітеімас*, хоча інколи наведене значення «вважати» може передати загальний смисл висловлювання і, в першу чергу, коли конструкція стоїть в формі пасиву, як у наведеному вище прикладі.

このうち国宝に指定され「清水の舞台」で知られる現在の本堂は、17世紀に起きた火災でいったん焼失した後に再建され

たものとされています *коноуті копухо:-ні сітейсаре* «кьомідзу-но бутай»-де *сірареру тендзай-но хондо:-ва, 17сейкі-ні окіта кадзі-де іттан сьо:сіцусіта ато-ні сайкенсарета моно-то саретеімас*
 Вважається, що національний скарб – «головний храм, відомий як «Поміст Кьомідзу», був відбудований після пожегу в 17 сторіччі [17, 21.06].

Приклад з художнього твору, де УГК *としています* *то сітеімас* означає «вважати».

つまり、どんなこと得意としているのかしら *цумарі, донна кото токуі то сітеіру-но касіра* Ну, скажімо, що в тебе краще всього виходить? (Що ти вважаєш своєю сильною стороною) [13, с. 36].

І.Шкловский вказує, що *とする* *то суру* здебільшого використовується в письмовому мовленні – науковому, публіцистичному тощо «при проведенні наукових досліджень..., під час аналізу політичної чи економічної ситуації та в багатьох інших випадках стандартною практикою є висунення гіпотез, часових умовних припущень... в англійській мові для цього використовуються дієслова *let, assume, suppose...*» [121, с. 405]. Автор, таким чином, говорить про значення, які наводяться в японських джерелах. Численні приклади, наведені автором свідчать, що конструкція в формі *とする* *то суру* використовується, коли йдеться про припущення, висунення гіпотези («будемо вважати»), але форма *としています* *то сітеімас* має вже значення «вказувати», «вважати» [121, с. 406-413]. Тобто конструкції з різними формами дієслова *する* *суру* мають дещо різні значення.

Аналіз інформаційних текстів показав, що поряд з використанням *としています* *то сітеімас* в значенні «припущення» та подекуди доречним значенням «вважати», здебільшого ця конструкція використовується, коли йдеться про передачу чужих слів чи думки. Тобто автор, використовуючи УГК *としています* *то сітеімас* відсилає читача (слухача) до джерела повідомлення, причому іноді джерело взагалі не називається, або фігурує в тексті вище і походження повідомлення зрозуміло з контексту. Наприклад:

このなかで北朝鮮は、アメリカ政府の措置について、「肯定的な措置と評価し、歓迎する」としています *коно нака-де кітатъо:сен-ва, амеріка сейфу-но соті-ніцуйте, «ко:тейтекі-на соті-то хьо:касі, кантейсуру» то сітеімас* В ньому [зверненні] стосовно заходів Америки Північна Корея заявила, що «втіас позитивні заходи і готова йти назустріч» [17, 27.06].

В наведеному прикладі 北朝鮮は ... としています *кітатъо:сен-ва... то сітеімас* відповідає «Північна Корея заявила». Таким чином, としています *то сітеімас* – це слова автора, вони відносяться до всього речення. Значення може змінюватися відповідно до контексту.

専門家は、今回の地震の断層は、過去にも繰り返し地震を起こした活断層だったとみられるとしています *сенмонка-ва, конкай-но дзісін-но дансо:-ва, како-німо курікаесі дзісін-о окосіта кацудансо: датта то мірареру то сітеімас* Вчені вважають, що останній землетрус, який спричинив зсув, повторювався декілька разів в минулому, внаслідок чого тут виявляється активний розлом [17, 5.07].

Найбільш прийнятний варіант перекладу тут «вчені вважають», але акцент за допомогою としています *то сітеімас* робиться скоріше на повідомленні, а не припущенні вчених. Те, що конструкція としています *то сітеімас* вказує на джерело, видно з наступного приклада, де нівелюється значення «вважати», «припускати».

農林水産省によりますと。。。2倍に増やすことを目指したいとしています *но:рінсуйсансьо:-нійорімас то... ні бай-ні фуясу кото-о медзасітай то сітеімас* В Міністерстві сільського, лісного та водного господарства говорять, що мають намір підвищити показники в два рази. Тобто «Згідно із заявою Міністерства» чи «Як повідомили в Міністерстві» [17, 4.07].

主催者側は、ソウルだけでおよそ50万人の参加を見込んでいます *сюсайсятава-ва, соуру-дакеде ойосо 50маннін-но санка-о мікондеіру то сітеімас* За словами організаторів, вони очікували, що тільки в Сеулі зберуться 50 тисяч чоловік [17, 5.07].

На цьому прикладі видно, що присудок 見込んでいます *мікондеіру то сітеімас* відноситься до підмета «організатори» двоюким чином: «організатори очікували» і «організатори повідомили». Речення можна розділити на два: «Організатори очікували, що зберуться 50 тисяч» та «Сказали організатори». Таким чином *то сітеімас* характеризує все речення з точки зору автора, він передає інформацію, чужі слова, і знімає з себе відповідальність за вірогідність повідомлення.

Джерело повідомлення може оформлюватися в реченні зворотом *によりますと* *нійорімас то* – «згідно з», але часто стоїть лише показник *は* *ва* чи *が* *га*, або ж *では* *дева*, як в наступному прикладі.

JR では 2 件の落書きの関連性はわからないとされています *が* ... *JR-дева 2кен-но ракутакі-но канренсей-ва вакаранай то сітеімас-га* Представники компанії JR говорять, що не знають, чи існує зв'язок між двома випадками написів [на вагонах], але... [17, 1.07].

政府は、申告を受けてアメリカがテロ支援国家の指定解除の手続きに入るとしても、拉致問題の解決に向けた北朝鮮への働きかけは変わらず続けることになるとしています *сейфу-ва, сінкоку-о укете амеріка-га теросієнкокка-но сітейкайдзьо-но тецудзукі-ні хаіру тосітемо, ратімондай-но кайкецу-ні мукете кітатъ:сен-єно хатаракікаке-ва каварадзу цудзукеру кото-ні нару то сітеімас* Як стало відомо, уряд прийняв рішення продовжувати тиснути на Північну Корею у зв'язку з пуганням про викрадення людей, незважаючи на те, що Америка буде робити кроки, щоб викреслити Північну Корею з списку країн, що підтримують тероризм [17, 26. 06].

Тут також видно зв'язок «уряд – прийняв рішення» та «стало відомо – уряд ...». В цьому реченні *то сітемо* – умовний союз із значенням «навіть якщо [припустити]», а *то сітеімас* – службова частина складеного присудку, що вказує на позицію уряду, про яку стало відомо з джерел, конкретизувати які

автор або не може, або це зрозуміло з контексту, тобто відомо, що якийсь представник уряду виступив з такою заявою.

Таким чином конструкція *とされています* *то ситеімас* у складі складеного присудку має широке розповсюдження в текстах інформаційного стилю та використовується, коли необхідно зробити посилання на джерело інформації (здебільшого йдеться про організацію, структуру або текст чи засідання, і в таких випадках неможливо послатися на конкретну людину) і може перекладатися різнманітними засобами: «за словами», «згідно з», «за даними», «як повідомили», «за інформацією, даними», «як стало відомо», «вважають» тощо. Подекуди ця конструкція взагалі не потребує перекладу (як наприклад, «уряд буде підвищувати...»), оскільки зрозуміло, що повідомлення – не плід уяви автора, той, хто сприймає інформацію одразу співвідносить повідомлення із джерелом.

Необхідно відмітити, що *とする* *то суру* є недостатньою конструкцією, *する* *суру* тут тільки допоміжне, формальне слово, а дієслово, що вказує на те, яким саме чином було передано повідомлення в конструкції відсутнє. Тому японські журналісти називають *とする* *то суру* (а саме в формі *とされています* *то ситеімас*) «безвідповідальним» зворотом [169]. Це пояснюється необхідністю економії засобів. Однак, коли треба вказати, як саме суб'єкт передав інформацію, автор використовує відповідні дієслова: *と強調しています* *то кьо:тьо:ситеімас* – «наголосив», *と供述しています* *то кьо:дзюцуситеімас* – «заявив» або *と話しています* *то ханаситеімас* – «сказав». Наприклад, *これについて警視庁は、「任意捜査の段階では限界があった」と話しています* *коре-ніцуйте кейсітьо:-ва*, *「нінісо:са-но данкай-дева тенкай-га атта*» *то ханаситеімас* В поліції з цього приводу сказали, що огляд тоді проводився лише вибірково [17, 13.06].

Якщо конструкція має вигляд *とされています* *то ситеімас* і знаходиться в кінці речення або займає положення серединного присудку (*として* *то сите*), вона має функцію передачі повідомлення, приклади якого наводилися вище. Наявність таких форм допомагає відрізнити цю функцію від функції припущення,

оскільки в цьому випадку використовується форми *とする* *то суру*, *とします* *то сімас*, *としよう* *то сійо*:. Коли ж *とする* *то суру* займає означальну позицію, втрачаючи предикативність, скоріше всього, йдеться також про передачу повідомлення. Наприклад:

日本禁煙学会は「自動販売機の設置自体をやめるべきだ」とする見解を発表しました *ніхонкінентаккай-ва* «*дзідо:ханбайкі-но сеттізітай-о камеру-бекі да*» *то суру кенкай-о ханпьюсімасіта* Асоціація з боротьби з курінням висловила з приводу того, що «необхідно відмовитися від встановлення автоматів [що продають цигарки]». Буквально: «висказали точку зору, яку ми щойно навели». Справедливість такого розуміння підтверджується реченням далі в тексті статті, що майже буквально повторює попереднє речення, але цитата Асоціації завершується присудком *と話しています* *то ханасітеімас*– «сказали» [17, 1.07].

Для передачі інформації широко використовується також конструкція *ということだ* (*とのことだ*) *то ю кото да* (*то-но кото да*).

今から急げば夕方の便に乗れるだろうということだった *іма-кара ісогеба ю:тата-но бін-ні номеру даро: то ю: кото датта* Мені сказали, що якщо поспішити, можна встигнути на вечірній рейс [13, с. 132].

Як видно минулий час визначається в самій УГК.

На відміну від *としています* *то сітеімас*, сфера використання цієї конструкції не обмежується інформаційним стилем, однак це її природне середовище, оскільки вона безпосередньо вказує на передачу чужих слів.

これによって、スターバックスで働くおよそ1万2000人に影響が出るということです *коре-нійотте, сутабакусу-де хатараку ойосо Іман 2000нін-ні ейкьо:-га деру то ю: кото дес* Внаслідок цього, як повідомляється, постраждають 12 000 чоловік, які працюють в мережі «Старбакс» [22, 2.07]. Однак ця конструкція не відноситься до суб'єкта вираженого підметом, а несе безособове значення «як стало відомо» тощо.

加藤容疑者と見られる男は、パソコンショップの従業員に「警察はどこにいるのか」などと聞いたということです *като:йо:гіся-то мірареру отоко-ва, пасуконсьо:пту-но дзю:гьо:ін-ні «кейсацу-ва доко-ні іру-нока» надо-то кійта то ю: кото дес* Стало відомо, що підозрюваний Като задавав різні запитання продавцю в магазині комп'ютерів на кшталт: «А де тут поліція?» [17, 14.07].

Ця конструкція може вживатися разом з *то* *сітеімас* (часто в розгорнутому вигляді), коли в реченні необхідно вказати на різні джерела повідомлення.

調べに対して、星島容疑者は「女性を部屋に連れ込んだあと外が騒ぎになり、廊下に出たところ、警察官と鉢合わせになり、殺すしかないと思った。女性を支配したかった」と供述しているということです *сірабе-ні тайсіте, хосісімайо:гіся-ва «дзьосей-о хейя-ні цуреконда ато сото-га савагі-ні нарі, ро:ка-ні дета токоро, кейсацукан-то хатіавасе-ні нарі, коросусіканай-то ом отта. Дзьосей-о сіхайсітакатта» то кьо:дзюцусітеіру-то ю: кото дес* За даними розслідування, підозрюваний Хосісіма сказав: «Коли я затягнув дівчину в кімнату, то почув галас ззовні, а вийшовши в коридор, зіткнувся з поліцейським, тому мені нічого не лишалось, як вбити її. Я хотів тримати її під контролем» [17, 13.06].

В цьому прикладі *то ю: кото да* відноситься до даних розслідування («розслідування показало»), а *то кьо:дзюцусітеіру* – до підозрюваного («заявив підозрюваний»).

І наступне речення цього ж тексту: *сарані, сецудансіта ітай-ва «данборубако-ні іруй-то іссьо:ні какусітарі, рейдзоко-но нака-ні іретарісітеіта» то сецумейсітеіру-то ю: кото дес* А потім, як пояснив підозрюваний, розрізавши її тіло «частину сховав серед одягу в шафі, частину засунув в холодильник» [17, 13.06]. Так само, *то ю: кото да* тут – «як стало відомо», а

と説明している *то сецумейсітеіру* («пояснив») – посилення на слова підозрюваного, його цитата.

І даліということだ *то ю: кото да* належить вже тільки до джерела інформації: 警視庁によりますと、2日後には段ボール箱の中も見たということですが、衣類の下にあった遺体には気がつかなかったということです *кейсітьо:-нійорімасто, 2ніті-ато-ва данборубако:-но нака-мо міта-то ю: кото дес-га, іруй-но сіта-ні атта ітай-ніва кі-га цуканакатта-то ю: кото дес* В поліції повідомили, що 2 дні потому проводився обшук, але у шафі частин тіла не було виявлено [17, 13.06].

Конструкціяということだ *то ю кото да* має не тільки функцію переказування, а може також використовуватися у випадках, коли мовець пояснює значення чогось або вказує на висновок.

山田さんはまだ来ていませんか。つまり、また遅刻ということですね *ямада-сан ва мата кітеімасенка. Цумарі, мата тікоку-то ю: кото десне* Ямада ще не прийшов? Значить, знову запізнюється [8, с. 181].

社長は急な出張で今日は出社しません。つまり会議は延期ということですよ *сятьо:-ва кю:на сюттьо:-де кьо:-ва сюссясімасен. Цумарі кайті-ва енкі-то ю: кото дес* Начальник терміново поїхав у відрядження, і сьогодні його не буде, отже засідання відкладається [8, с. 181].

Важливим засобом передачі інформації є конструкція *ことがわかる* *кото-га вакару*, яка має значення «як стало відомо» тощо.

近くの交番の記録から、岡田容疑者はおとし夏ごろ、寺の境内で無断で線香を売り、寺側から注意をうけていたことがわかりました *тікаку-но ко:бан-но кіроку-кара, окадайо:гіся-ва ототосі нацу горо, тера-но кейдай-де мудан-де сенко:-о уретарі, тератава-кара тю:i-о укетейта* *кото-га вакарімасіта* За матеріалами поліції стало відомо, що підозрюваний Окада позаминого року на подвір'ї монастиря без дозволу продавав пахучі палички, і служителі зробили йому попередження про незаконність його діяльності [17, 13.07].

調べにたいし、寺の防犯カメラに映っていた男の映像が岡田容疑とよく似ていることもわかりました *сірабе-нітайсі, тера-но бо:ханкамера-ні уцуттеіта отоко-но ейдзо:-га окадайю:тіся-то йоку нітеіру кото-мо вакарімасіта* За даними розслідування, чоловік на плівці камери спостереження монастиря дуже схожий на підозрюваного Окаду [17, 13.07].

Особливостям використання евіденційних УГК в текстах інформаційного стилю присвячена наша стаття [81].

4.4. Емоційність

В даній роботі ми не розглядаємо категорії, що взаємодіють із модальністю, однак наявність підрозділу, присвяченому емоційності, пояснюється прагненням подати якомога вичерпну картину усталених граматичних конструкцій японської мови, зокрема показати різні функції УГК, а серед модальних УГК інсують такі, що окрім модальної, мають функцію емоційної кваліфікації, тобто такі, що омонімичні з емоційними УГК. Слід зазначити, що серед вчених немає однозначної позиції щодо належності до модальності емоційного складника висловлювання. З одного боку, існує думка, що емотивність необхідно розглядати в рамках модальності [94], з іншого боку вважається, що слід розрізняти модальність та емотивність як якісно відмінні категорії [90]. Наррог Хейко вважає, що суб'єктивне відношення слід розглядати в рамках іллокутивних актів, а отже не включає його до категорії модальності. В радянському мовознавстві закріпилася позиція, що все, що пов'язано з емоційним наповненням відноситься до одного з двох типів модальності – суб'єктивної модальності, яка є другорядною, факультативною, на відміну від об'єктивної модальності [75, с. 303]. Слідом за О.В. Бондарко, ми вважаємо емоційну оцінку як таку, що належить до периферії модальності і може розглядатися як особлива семантико-прагматична сфера, що взаємодіє з модальністю [109, с. 61].

Поряд із численними частками, емоційну оцінку в японській мові виражають й усталені граматичні конструкції. З-поміж них виділяється група УГК, основним елементом яких виступає формальний іменник.

ことだ *кото да* як правило, в письмовому мовленні вживається після прикметників, які виражають почуття. Використовується для підкреслення емоцій, почуттів того, хто говорить.

弟が K 大学に合格できた。本当にうれしいことだ *ото:мо-га K дайгаку-ні то:какудекіта. Хонто:-ні уресіі кото да* Велика радість – брат поступив в університет K [8, с. 219].

ものだ *моно да*. Вживається після дієслів та прикметників в теперішньому та минулому часі. Вказує на сильне здивування, захоплення, жаль.

小さな子供がよくこんな難しいバイオリンの曲を弾くものだ。大したものだ *тісана кодомо-га йоку конна мудзукасі байорін-но кьоку-о хіку моно да*. Тайсіта *моно да* Нічого собі! Така мала дитина, а грає таку складну мелодію на скрипці. Неймовірно! [8, с. 219].

Після опативного суфікса **たい** *тай* вказує на сильне бажання, що складно чи неможливо реалізувати (*たいものだ тай моно да*).

今の私を、死んだ両親にみてもらいたいものだ *іма-но ватасі, сінда рьо:сін-ні мітемораітай моно да* Як би я хотів зараз побачитися з батьками, яких вже немає! [16, с. 595].

Конструкція із значенням підкреслення **ものがある** *моно га ару* використовується з прикметниками, які виражають психологічний стан.

卒業後はわたしだけ村に残って、友達はみんな都会に出て行ってしまふのだ。ちょっと寂しいものがある *соцугьо:ато-ва ватасі даке мура-ні нокотте, томотаті-ва мінна токай-ні детеітте сімау но да*. Тьотто *сабісі: моно-га ару* Після закінчення школи тільки я залишилась в селі, всі друзі подалися в місто. Яюсь так сумно стало [8, с. 220].

Серед конструкцій з емоційно-оцінним забарвленням можна виділити групу УГК, які завершуються запереченням, причому цей елемент може стояти як в формі теперішньо-майбутнього, так і в формі минулого часу. Семантично такі конструкції об'єднуються спільним значенням «дуже».

てしかたがない/てしょうがない *те сіката-га най/те сійо:-га най* «дуже сильно» «неймовірно». Вживається після дієслів та прикметників в формі на **て**; Використовується, коли йдеться про сильне фізичне чи психологічне почуття, переживання. В мовленні про третю особу в кінці зазвичай додається *そうだ со: да*, *ようだ йо: да*, *らしい расіі*, *のだ но да*.

不注意でこんなことになってしまって、残念でしかたがない *ふつюい-де конна кото-ни наттесіматте, дзаннендесіката-га най* Дуже жаль, що так сталося. І все із-за необережності [8, с. 199].

てたまらない *те тамаранай* «дуже сильно» «неймовірно». Вживається після дієслів та прикметників в формі на *て*; Використовується, коли йдеться про сильне фізичне чи психологічне почуття, переживання, однак на відміну від *てならない* *те наранай*、てしかたがない *те сіката-га най* не вживається з дієсловами *思える омоеру*、*思い出す омоідасу*、*気になる кі-ні нару*、*泣ける накеру* и т.п. В мовленні про третю особу в кінці зазвичай додається *そうだ со: да*、*ようだ ю: да*、*らしい расіі*、*のだ но да*.

いずれにせよ、すみれはミュウと会って話しができるだけでうれしくてたまらなかつたし胸がときめいた *ідзуренісейю, суміре-ва мю:-то атте ханасі-га декіру-даке-де уресікутетамаранакаттасі муне-га токімейта* І яка різниця, якщо сама можливість розмовляти з Мюу безмежно тішила Суміре і наповнювала її серце тріпотінням [13, с. 71].

てならない *те наранай* «не можна не», «дуже, страшенно». Часто виражає негативні переживання чи почуття. Вживається після дієслів та прикметників в формі на *て* *те*. Використовується для суб'єктивного вираження сильного психологічного чи фізичного почуття, переживання. Не використовується з прикметниками, що не виражають психологічні чи фізичні почуття (*狭い семай* «вузький», *高い такай* «високий»), а також з прикметниками *嫌い кірай* «ненависний», *好き сукі* «любимий», *痛い ітай* «кволий». На відміну від *てたまらない* *те тамаранай*, не використовується з дієсловами, що виражають фізіологічний стан (*腹が減ってたまらない* *фуку-га хеттетамаран* – страшенно голодний).

この収入で家族が生活していけるのかと心配でならない *коно сю:ню:-де кадзоку-га сейкацусітеікеру-нока-то сінпайденаранай* Мене дуже турбує, чи зможе сімя жити за таких прибутків [8, с. 200].

ぜいたくないいぐさかもしれないが、退屈でならない
дзейтакуна іігуса камосіренай-га, тайкуцудетамаранай Можливо я
 вимагаю надто багато, але мені безмежно нудно [19, с. 102].

てやまない *те яманай* Вживається після дієслів, що
 виражають бажання, надію, прохання (祈る *інору*、願う *негау*、期
 待する *кітайсуру*) і т.п. в формі на て . Використовується в
 формальному та офіційному мовленні, часто в листуванні.

水不足のため、水道が止まっているとのことですが、はや
 く雨が降るように祈ってやみません *мідзубусоку-но таме, судо:-га*
томаттеіру-тоно кото деста, хаяку аме-га фуру йо:ні
негаттеямімасен Дуже сподіваюся, що скоро піде дощ, бо із-за
 засухи припинилось водопостачання [8, с. 200].

といったらありはしない (ありゃしない) / といったらな
 い *то іттара арі-ва сінай (арясінай)/то іттара най*
 використовується після іменників та прикметників. Вказує, що
 певний психологічний чи фактичний стан неможливо виразити
 словами.

この年になってから一人暮らしを始める心細さといったら
 ありはしない *коно нен-ні натте кара хіторігурасі-о хадзімеру*
кокوروبососа то іттара арі-ва сінай Цього року почав жити один.
 Не могу передати, як же самотньо [16, с. 304].

山田さんの部屋の汚さといったらない。足の踏み場もない
 くらいだ *ямада-сан-но хея-но кітанаса тоіттаранай. Асі-но*
фуміба-мо най курай да Який же безлад в кімнаті Ямади. Так
 брудно, що й стати нікуди [8, с. 201].

強盗に包丁を突きつけられたときの恐ろしさといったらな
 かった *то:то:-ні хо:тьо:-цукіцукерарета-токі-но осоросіса-то*
іттара накатта Як же я перелякався, коли злодій вихопив ніж;

にたえない *ні таенай* Виражає нестерпність, неможливість
 Автори словника 文型辞典 дзїген вказують, що ця конструкція
 використовується після дієслів 見る *міру* 正視する *сеісісуру*
 дивитись 読む *йому* читати. Ця УГК використовується й з
 іменниками, а саме 感謝 *канся* – вдячність, подяка, 感激 *кантекі* –
 враження. Відповідно, вказує на крайній ступінь вдячності чи

враження, або суб'єктивну неможливість, нестерпність бачити, читати щось.

幼い子供が朝から晩まで通りで物乞いをしている姿は見るにたえない *осанай кодомо-га аса-кара бан-маде тоорі-де моногой-о сітеіру сугата-ва міру-ні таенай* Не можу бачити, коли діти з ранку до вечора жебракують на вулиці [16, с. 444].

このようなお言葉をいただき、感謝の念にたえません *коно йо:на о-котоба-о ітадакі, канся-но нен-ні таемасен* Не можу виразити, як вам вдячний з ці слова [16, с. 444].

かぎりだ *кагірі да* вказує на крайній ступінь емоційного стану. Використовується після прикметників та іменників із значенням психологічного стану.

いよいよ明日は出発です。なんともうれしかぎりだ *ійойіо асіта-ва сьуппацу дес. Нантомо уресіі кагірі да* Нарешті завтра виїжджаємо. Який же я радий! [8, с. 201].

Слід зазначити, що *に限る* *кагіру* після дієслів в словниковій формі та іменників виражає максимально високу оцінку явища, стану, дії з суб'єктивної точки зору «немає нічого кращого»

一日の仕事を終えた後は、冷えたビールに限りませ *імініті-но сіто-ооваета-ато-ва, хіета біру-ні кагірімас* Після роботи немає нічого кращого, аніж келих прохолодного пива [8, с. 78].

父さんを見付けるには目金をかけるのに限りませ *отто:сан-о міцукеру-ніва метане-о какеру-но-ні кагірімас кара не* Ліпше всього шукати батька, одягнувши окуляри [4].

УГК *ないわけにはいかない* *най ваке-ніва іканай*, як вказувалось, має функцію необхідності виконання дії, однак окрім цього вона має значення підсилення, вказуючи на неможливість не діяти певним чином, неможливість втриматися від дії, і подекуди має значення «дуже сильно».

それほど多くのことを自分が知らなかったという事実、すみれは単純に驚かないわけにはいかなかった *сореходо ооку-но кото-о дзібун-га сіранакатта то ю: дзідзіцу-ні суміре-ва тандзюн-ні одораканай ваке-ніва іканакатта* Суміре просто диву давалась, як багато речей вона не знала [13, с. 73].

不思議な子供だ一学校で顔をあわせるたびにあらためてそう思った。そう思わないわけにはいかなかった *фусігіна кодомо да – такко-де као-о авасеру табі-ні аратамете со: омотта. Со: омомванай ваке-ніва іканакатта* Кожного разу, зустрічаючись з ним в школі, я думав: «Дивний хлопчик». Інакше я не міг про нього думати (тільки так про нього думав) [13, с. 308].

УГК *маде да / маде-но* *маде да/маде-но* *кото да* використовується тільки після дієслова в формі минулого часу. Виражає значення «просто, лише». Може використовуватись як стосовно першої, так і третьої особи, однак не може стосуватись другої.

そんなに怒ることはない。本当のことを言ったまです *сонна-ні окуру кото-ва най. Хонто:-но кото-о ітта маде да.* Немає чого злитися. Я просто сказав все так, як воно є [16, с. 548].

私／彼は夕食にどうぞと言われたから彼女のアパートに行ったまです。とやかく言われる筋合いはない *ватасі/каре-ва ю:сьоку-ні до:дзо-то іварета-кара канодзьо-но апа:то-ні ітта маде да. Тоякаку івареру судзіай-ва най* Я пішов до неї лише тому, що вона мене запросила на вечерю. В тебе немає підстав критикувати мене [1, с. 244].

ні-сугінай/накатта також має значення «лише», «тільки», «не більше ніж» із значенням зневаги. Може використовуватись стосовно першої та третьої особи.

彼は政治家ではなく、たんなる官僚にすぎない *каре-ва седзіка дева нау, таннару канрьо: ні сугінай* Він не політик, а усього-навсього чиновник [16, с. 147].

でもフディナンドの出現はあくまでしみの一部に過ぎない *демо федінаndo-но сютсуген-ва акумаде сімі-но ітібу-ні сугінай* Однак поява Фердінаndo була лише незначною плямою [13, с. 222].

тоітта то коро да / тоітта то коро да Використовується, коли необхідно вказати на незначущість кількості. Може перекладатись «від сили», «максимум», «не більше». Стоїть після числівників.

毎日の睡眠時間？そうですねえ、6時間といったところで
す *まいにち-но すいみんじかん? Со:десне, 6 дзикан то итта тогоро
дес*. Скільки годин я зазвичай сплю? Зараз скажу... не більше 6
годин [8, с. 33].

Конструкцію *のだ* *но да* ми також відносимо до одного з
засобів вираження суб'єктивної оцінки. Існує позиція, за якою *のだ*
но да виражає різні модальні значення, зокрема значення
необхідності [73, с. 166], а також відноситься до особливої
«модальності пояснення» [143, с. 161]. Відносно цієї конструкції
ми приймаємо точку зору японістів, які вважають, що *のだ* *но да*
має значення підкреслювання. І. І. Басс вказує, що *のだ* *но да*
має ніякого відношення до категорії необхідності, а має функцію
саме підкреслювання, зокрема двох його видів: емоційного та
інтелектуального. «Інтелектуальне підкреслювання є результатом
роздумів автора, стосовно важливості факту, думки, події.
Емоційне підкреслювання виявляється в висловлюваннях, що
виражають різноманітні види емоційного відношення автора до
інформації, що повідомляється: захоплення, подив, обурення, в
якому переважають почуття автора до інформації, що
повідомляється, його особисте відношення до ситуації.
Підкреслюватися може не тільки ситуація і повідомлення про неї,
але й глибинна, додаткова семантична ситуація, що експліцитно не
виражена, яка безпосередньо впливає зі складу речення з *のだ* *но
да*» [36, с. 266].

Таким чином, *のだ* *но да* може використовуватись стосовно
різних пропозицій, застосовуватись в різних стилях мовлення,
оскільки її функція виділити чи підкреслити важливу частину
висловлювання. Вона виражає бажання того, хто говорить,
привернути увагу до необхідності в даних умовах реалізувати саме
цю дію.

Слід зазначити, що конструкція *わけだ* *ваке да* також
подекуди належать поряд із *のだ* *но да* до «модальності пояснення»
[143, с. 161] і має схожу, хоча більш обмежену порівняно з *のだ* *но*

да сферу функціонування, оскільки в реченнях з *わけだ* *ваке* да досить сильно відчувається значення причини.

イギリスとは時差が8時間あるから、日本が11時ならイギリスは3時なわけだ *ітірісу-това дзіса-та* *дзікан ару-кара, ніхон-та* *Ідзі-нара ітірісу-ва* *Здзіна ваке да* Часова різниця між Японією та Англією – 8 годин. Отже, якщо в Японії 11 годин, то в Англії – 3 години.

彼女は猫を3匹と犬を一匹飼っている。一人暮らしで寂しいわけだ *канодзьо-ва неко санхікі-то іну-о іппікі каеттеіру.* *Хіторікурасіте сабісіі ваке да* В неї 3 коти та 1 одна собака. Адже самотньо жити сумно [16, с. 639].

4.5. Функціональні особливості УГК

Класифікація УГК японської мови за семантичною ознакою показує, що всі конструкції можна поділити на декілька груп, протиставлених за модальними функціями. В першу чергу виділяються дві основні групи, протиставлені за принципом реальність/ірреальність. Конструкції реальності не містять в собі елементів потенційності, вони спрямовують висловлювання в теперішній, минулий чи майбутній час, зберігаючи при цьому зв'язок з актуальністю, з тим, що відбувається, відбувалось чи буде відбуватися з точки зору того, хто говорить. Однак оскільки між реальністю та ірреальністю існують поступові переходи, кожна з категорій має центр та периферію. Ядро реальності представляє собою ситуацію теперішнього актуального, в якій реалізується найвищий ступінь реальності – конкретна та очевидна дійсність [109, с. 72]. Ситуація минулого знаходиться на наступному рівні, оскільки актуальність вже не може вважатись безпосередньо даною. Ще далі від реального часу актуальність віднесена в майбутнє, в якій так чи інакше завжди міститься потенційність. Переходи від центра до периферії актуальності представлені в конструкції *ところだ* *тогоро да*, яка, приєднуючись до різних часових форм дієслова, фіксує той чи інший стан актуальності.

Більшість конструкцій відноситься до ірреальності, яка охоплює велике коло модальних значень, смисл яких полягає в тому, щоб вказати на перехід від того, чого немає до того, що може, могло, зможе **з'явитися. В межах ірреальності розглядаються значення можливості, необхідності, спонукальності, оптативності та гіпотетичності. УГК японської мови входять у всі ці модальні групи ірреальності. В межах кожної з них виділяються конструкції, які так чи інакше уточнюють чи відтіняють те чи інше основне модальне значення. Наявність декількох, а випадку, наприклад, з субкатегорією необхідності цілого комплексу модальних конструкцій, пов'язано не з синонімією, адже кожна УГК займає своє окреме місце в ієрархії модальних значень певної субкатегорії. Близькі за зазначенням конструкції відрізняються й на основі використання стосовно тієї чи іншої особи (*なければならぬ* *накереба наранай* може виражати необхідність відносно першої особи, а *ことだ кото да* – ні), а також характеризуються темпоральними відмінностями: одні УГК можуть відноситись до всіх, а інші – лише до одного часового плану (*つもりだ цуморі да* може вказувати на намір відносно майбутнього та минулого, а *ことにする кото-ні суру* – лише майбутнього). Відмінності в межах одного модального значення можуть бути обумовлені також сферою використання. Так, *つもりだ цуморі да* може використовуватись і в повсякденній мові, а *ことにしています кото-ні сітеімас* – лише в текстах інформаційного характеру.

Окрім конструкцій із функцією необхідності, можливості, оптативності, існує ряд конструкцій, які вказують на ступінь впевненості того, хто говорить, а також конструкції, за допомогою яких вказується на передачу інформації. До окремої групи відносяться конструкції, які можуть кваліфікувати висловлювання з точки зору емоційної оцінки. Таким чином УГК японської мови представляють собою систему модальних значень, в межах яких виділяється основне модальне протиставлення – реальності/ірреальності, з подальшою класифікацією кожної з цих категорій, які утворюють ядро модальності. Далі визначається

периферія, до якої відноситься суб'єктивне відношення до висловлювання – ступінь впевненості та емоційна характеристика.

В межах цієї системи існують конструкції, яким властиве лише одне певне значення. Серед таких, наприклад, до субкатегорії необхідності відносяться: *なければならぬ/いけない/だめ* *накереба наранай/ікенай/даме*; *ざるをない (なかつた) だずら-о* *енай (накатта)*; *ないといけない/だめ* *най-то ікенай/даме*; *ねばならぬ* *небанаранай*; *しかない* *сіка най*; *ほかはない* *хока ва най*; *ほうがいい* *хо:-га іі*; *ほうがよかつた* *хо:-га йокатта*; *ほうがました* *хо:-га масі да*.

Інші УГК можуть переходити з однієї модальної категорії до іншої. Причому одні з них мають здатність переходити в межах однієї основної категорії, наприклад, ірреальності, а деякі можуть належати як до сфери ірреальності, так і до емоційності. Слід зазначити, що, як правило, УГК, які можуть виражати різні значення приєднуються до різних форм повнозначного слова. Тим не менше, існують й такі, які приєднуючись до однієї форми, мають різні значення.

Так, УГК *とする* *то суру*, приєднуючись до дієслівної форми припущення *よう (う) йо:* (*y*), може означати намір, спробу, а також мати функцію близькості до виконання дії. Приєднуючись до інших форм, *とする* *то суру* означає припущення, сенсорний чи психологічний досвід, має значення «вважати», а також вказує на передачу інформації. Якщо додати сюди ще й заперечний варіант зі значенням категоричного небажання *ようと (も/は) しない* *йо:-то (мо/ва) сінай*, виявиться, що ця УГК має дев'ять різних значень.

Конструкції, що можуть виражати різні значення, одне з яких необхідність, включаючи, різновиди спонукальності, вимушеність, обов'язок, дозвіл тощо:

Конструкції *ばいい* *ба-іі*; *たらしい* *тара іі*; *といい* *то іі* мають спільну функцію рекомендації, поради або слабого (непрямого) спонукування до виконання дії. А з іншого боку мають значення жалю з приводу (не) здійсненності дії, тобто бажання аби дія була (не) виконана, чи бажання, аби дійсний стан був інший.

УГК *ことだ* *кото да* відноситься до субкатегорії необхідності, а також вказує на емоційне відношення.

ことはない *кото-ва най* як заперечний аналог УГК *ことだ* *кото да* виражає відсутність необхідності, а як заперечний аналог *ことがある* *кото-га ару* – вказує на відсутність досвіду в минулому.

ものだ *моно да* з одного боку виражає необхідність, а з іншого – емоційність. Також може використовуватись, коли той, хто говорить, вдається до спогадів про минуле.

までだ/までのことだ *маде да/маде-но кото да* вказує на вимушеність, необхідність діяти певним чином. Також може виражати рішучість.

にはおよばない *ні-ва-ойобанай*, *にはあたらない* *ніва-атаранай* має значення «не обов'язково» «можна і не робити» і вказує на категоричну впевненість суб'єкта у певному факті.

てはだめだ *те-ва даме да* має значення заборони якщо приєднується до дієслова, якщо приєднується до іменників, предикативних та непередикативних прикметників має значення вже не стільки заборони, скільки вказує на недоцільність з відтінком докору, повчання.

わけには(も)いかない *ваке-ніва(мо) іканай* вказує на обов'язок, заборону, а з іншого боку – на неможливість.

ないわけにはいかない (*なかった*) *най-ваке-ніва іканай(накатта)* виражає вимушеність проти волі суб'єкта, а також – неможливість діяти іншим чином, тобто відноситься до емоційно-оцінної сфери.

ないではすまない/ずにはすまない *най-дева суманай/ дзу-ніва суманай*; *ないではいられない/ずにはいられない* *най-дева іраренай/ дзу-ніва іраренай*, *ないではおかない/ずにはおかない* *най-дева оканай/ дзу-ніва ока най* відносяться до субкатегорії необхідності, вказуючи на обов'язок, а також – до вірогідності, тобто, коли суб'єкт висловлює підкреслену впевненість у факті.

ことに(と)なる *кото-ні(то)нару* має значення необхідності, рішення, фіксацію певного факту («стало так»).

ことに(と)なっている *кото-ні(то) наттеіру* вказує, що 1) дія відбувається за обставин, які не залежать від суб'єкта, або на даний момент змінити нічого не можна, або зміна вже не актуальна; 2) згідно з певними правилами, умовами, обставинами діяти слід певним відповідним чином; 3) значення заведеного порядку, розпорядку.

ても (なくても) いい /かまわない *темо (накутемо) іі/камаванай* вказує на дозвіл чи заперечення необхідності; てもいい *темо іі* може виражати готовність чи згоду виконати дію, і таким чином дотикається до субкатегорії можливості. Також виражає запрошення або вказання, що є підстави діяти певним чином.

Конструкції з іншими різновидами функцій:

ということだ *то ю: кото да*, використовується для переказу чужих слів, а також означає висновок.

ようにする *йо:ні суру* вказує на намагання виконати дію або клопотання про те, щоб дія була виконана.

ないことはない *най кото-ва най*, *ないものでもない/ないでもない* *най моно-демо най/ най-демо най* відносяться до епістемічної необхідності, а також виражають сумнів, вказують на не категоричність впевненості або незначний ступінь впевненості («не те, щоб»)

До омонімічних конструкцій примикають й такі, що змінюючи форму свого заключного елемента, мають різні значення. Наприклад, *ことにする* *кото-ні суру*, яка виражає рішучість виконати дію. В формі *ことにしている* *кото-ні сітеіру* має значення взяти за правило виконувати дану дію в теперішньому. Запрошення до виконання дії виражається в формі *ことにしよう* *кото-ні сійо:*. Якщо перед *ことにしている* *кото-ні сітеіру* стоїть дієслово в минулому часі або іменник чи прикметник із зв'язкою, конструкція використовується, коли йдеться про намір зробити вигляд, що подія, обставина, факт насправді не мали місця. В формі *ことにしています* *кото-ні сітеімас* ця УГК означає «мати намір» і використовується в інформаційних текстах.

Ми вже вказували на особливості УГК, пов'язані із часовими формами і як вони впливають на віднесення висловлювання в той чи інший часовий план. В результаті огляду семантичної сторони УГК, можемо підсумувати ці особливості.

1. Зміна форми теперішньо-майбутнього часу на минулий в УГК призводить до зміни часу висловлювання (ことができる - ことができた);

2. Зміна форми теперішньо-майбутнього часу на минулий в УГК призводить до зміни значення висловлювання (ほうがいい - ほうがよかった);

3. Зміна форми теперішньо-майбутнього часу на минулий заключного слова присудку призводить до зміни часу висловлювання (かもしれない);

4. Зміна форми теперішньо-майбутнього часу на минулий заключного слова присудку призводить до зміни значення висловлювання (ことにする намір-удаванність);

5. Форми минулого часу не має УГК (てはいけない);

6. Форми минулого часу не має заключне слово присудку (ことにする);

7. Форми минулого часу не має ні УГК, ні заключне слово присудку (ことだ необхідність);

Як вже вказувалось, ствердження та заперечення при використанні УГК характеризується певною асиметричністю (цій проблемі присвячена наша стаття [79]). Протиставлення за цією ознакою може бути двох типів: за модальним значенням (*необхідно йти* – *можна не йти*), та в межах пропозиції (*необхідно йти* – *необхідно не йти*, *вирішив піти* – *вирішив не йти*;). Мається на увазі, що заперечення може утворюватися не в самій конструкції, а в повнозначному, слові до якого конструкція приєднується: *ことだ けど* да – *ないことだ* *ない* *ことだ* *ない* *ことだ* *ない* *ことだ*. Однак в цьому випадку відбувається заперечення не модального значення, а того, про що йдеться в пропозиції. В зв'язку з цим можна виділити наступне коло проблем.

1. ствердження та заперечення співпадають по формі і за значенням (симетричні конструкції) *ことができる/できない* *кото-га декіру/декінай*; *ことがある/ない* *кото-га ару/най*;

2. стверджувальна та заперечна форми збігаються за значенням, але заперечна форма утворюється не за правилами побудови заперечення (часткова асиметрія) *ことだ* *кото да* – *ことはない* *кото-ва най*; *つもりだ* *цуморі да* – *つもりはない* *цуморі-ва най*; *はずだ* *хадзу да* – *はずが/はない* *хадзу-га/ва най*;

3. ряд конструкцій не має протилежних відповідників за формою. Заперечного аналога не мають, наприклад: *ことに(と)なる* *кото-ні(то)нару*; *ようにする* *йо:-то суру*; *ことにする* *кото-ні суру*; *までだ/までのことだ* *маде да/маде-но* *кото да* та ін. Стверджувального аналога не мають: *ざるをない* *дзару-о енай*; *しかない* *сіка най*; *ほかはない* *хока ва най*; *にはおよばない* *ні-ва-ойобанай*; *ようがない* *йо:-га най* та інші. Конструкцій із наявністю форм заперечення більше ніж конструкцій в стверджувальній формі.

Протиставлення за модальним значенням можна окреслити таким чином:

Необхідність, обов'язковість, вимушеність протиставляється дозволу, запереченню необхідності. З одного боку, це протиставлення можуть виражати стверджувальний та заперечний варіанти конструкції: *ことだ* *кото да* – *ことはない* *кото-ва най*. З іншого боку, оскільки меншість УГК мають протилежний аналог, необхідність змінюється на дозвіл засобами різних конструкцій. Значній кількості конструкцій необхідності, серед яких найбільш універсальна *なければならぬ/いけない/だめ* *накереба наранай* протиставляються УГК *ても(なくても)* *いい* *темо(накутемо)* *い*; *にはおよばない* *ні-ва-ойобанай*; *にはあたらない* *ніва-атаранай*; *までもない* *маде-мо най*.

Значення бажання/небажання реалізується за допомогою конструкцій *つもりだ* *цуморі да* – *つもりはない* *цуморі-ва най*, *てほしい* *те-хосіі те* – *てほしくない* *хосікунай*. Всі інші опгативні конструкції вказують лише на бажання *ように思う* *йо:-то омоу*; *ば*

いい / よかった *ба-ii/йокатта*; たらいい / よかった *тара-ii/йокатта*; といい / よかった *то-ii/йокатта*.

ようとする *йо:-то суру* має заперечний варіант ようと (も / は) しない *йо:-то (мо/ва) сінай*, однак це не повний заперечний аналог, оскільки заперечується не стільки бажання, скільки вказується на рішуче небажання («ніяк не хотіти», «абсолютно не мати бажання»).

Можливість/неможливість виражається за допомогою *ことが* できる/できない *кото-га декіру/декінай*, неможливість ще двома УГК: *わけには(も)いかない ваке-ніва(мо) іканай*; *ようがない йо:-га най*.

Протилежне значення в рамках епістемічної необхідності (не повинен) виражається за допомогою форм повнозначного слова. Значення епістемічної можливості та достовірності, а також емоційності мають градуйований характер, тому не передбачають протиставлення за ознакою ствердження/заперечення.

Ще одна сфера, що характеризується асиметричністю пов'язана із службовою часткою *という то ю:* («цитатійний сполучник» [29, с. 85]). Ряд конструкцій може приймати цю частку перед собою, яка може змінювати повністю значення конструкції й відносити до іншої модальної сфери.

ことだ кото да – імператив «необхідно»; емотив «неймовірно, дуже» – *ということだ то ю:* *кото да* – передача чужих слів «говорять, я чув».

ものだ моно да загальний імператив «необхідно»; емотив «неймовірно, дуже»; спогади про минуле – *というものだ то ю:* *моно да* вказує на категоричну впевненість суб'єкта мовлення «це й є...».

ところだ тогоро да актуалізатор реальності – *というところだ то ю:* *тогоро да* використовується для вказання на незначущість кількості: «від сили», «максимум», «не більше».

ものではない моно-дева най заборона (симетрична *ものだ моно да*) – *というものではない то ю:* *моно-дева най* категорична впевненість «це ще не означає».

わけだ *ваке да* «отже», «значить» – というわけだ *то ю: ваке да* «отже», «значить» тільки висновок робиться на основі чужих слів: «з того, що ви говорите, виходить...».

ほかはない *хока-ва най* обов'язковість, вимушеність «доведеться» – というほかはない *то ю: хока-ва най* «інакше не назвеш, ніщо інше».

ことにする *кото-ні суру* вирішити щось робити – ということにする *то ю: кото-ні суру* подача ситуації, як вигаданої.

Як видно, поява перед УГК частки *то ю:* повністю змінює зміст конструкції та всього висловлювання. Вона може надавати висловлюванню значення, так чи інакше пов'язаного з говорінням, оскільки походить від дієслова 言う *ю:* «говорити, сказати», наприклад *というほかはない то ю: хока-ва най* «інакше не назвеш». З іншого боку, її наявність може не бути ніяк пов'язаною з цим її значенням, як видно на прикладах конструкцій *ということにする то ю: кото-ні суру, いうものだ то ю: моно да.*

ВИСНОВКИ

На основі проведеного аналізу морфологічної будови, синтаксичного функціонування, а також стосовно семантичного навантаження усталених граматичних конструкцій японської мови можна зробити наступні висновки.

Усталені граматичні конструкції японської мови представляють собою різноманітні граматичні утворення, які не можуть використовуватись окремо від смислового слова з ряду повнозначних частин мови, разом з яким вони утворюють службову частину складеного присудку. За синтаксичною та морфологічною ознаками ці конструкції відрізняються від усталених словосполучень та інших граматичних одиниць, що можуть мати таке ж синтаксичне положення в реченні. УГК займають визначену синтаксичну позицію (як правило, службову частину складеного присудку) та вказують на модальність висловлювання. Ці дві ознаки (синтаксичне положення та визначення модальності) є єдиними критеріями, за якими УГК японської мови можна об'єднати в певний клас граматичних явищ. Незважаючи на те, що всі УГК можна поділити на нерівні групи, які мають схожий компонентний склад, це не дає підстав зробити жодного узагальнення за компонентною ознакою. УГК японської мови можуть містити в різній мірі всі значущі та службові частини мови. Структурно УГК діляться на ті, що мають в своєму складі службові іменники, і ті, що не мають; ті, в які входять дієслова, та ті, що не містять дієслів; Як правило, в УГК виділяється опорне слово – компонент, який визначає значення всієї конструкції. Це може бути іменник, дієслово, прикметник.

Як показує семантичний аналіз, певна група конструкцій із схожою структурою ніяк не відноситься до певного типу модальності.

Далі, всі УГК як службова частина складеного присудку приєднуються до різних частин мови: дієслів, іменників, прикметників. Частина з них має обмежену здатність до приєднання і може приєднуватися лише до певної частини мови,

інші приєднуються до двох частин мови, існують й такі УГК, які вільно приєднуються до всіх трьох частин мови.

Кінцевим компонентом в УГК є зв'язка або дієслово, таким чином, всі УГК стоять в тій чи іншій часовій формі. Втім, певна часова форма УГК – ще не показник часу висловлювання. Всі УГК поділяються на ті, в яких змінюється часова форма, і на ті, в яких ні. Далі, їх можна поділити на ті, що мають здатність вказувати на час висловлювання, й на такі, які приєднуються до певної часової форми повнозначного слова. Таким чином, час у висловлюванні, яке завершується УГК, може вказуватися самою конструкцією або повнозначним словом предикату. Важлива особливість УГК полягає в тому, що при наявності декількох часових форм, частина УГК вказує на час висловлювання, а частина, при зміні часової форми, повністю змінює свій смисл. Такі конструкції ми розглядаємо як окремі УГК. Існують й зворотні ситуації, коли омонімічні конструкції, не змінюючи своїх форм (часу та заперечення), змінюють смисл в залежності від часової форми попереднього повнозначного слова присудку, до якого вони приєднуються. Наприклад, *までだ / までのことだ* *маде-но кото да*, приєднуючись до дієслова в теперішньому часі, вказує на вимушеність дії, а коли приєднується до форми минулого часу, а також форми тривалого виду, виражає емоційну оцінку і означає «просто», «лише».

Зміна смислу висловлювання шляхом зміни часової форми УГК стосується не лише форм теперішньо-майбутнього та минулого часу. Зміна кінцевої дієслівної форми на форму тривалого виду також спричиняє зміну смислу. Виключний випадок стосується конструкції *ことにする* *кото-ні суру*, яка, змінюючи форму тривалого виду *ことにしている* *кото-ні сітеіру* на ввічливу *ことにしています* *кото-ні сітеімас*, змінює також і свій загальний смисл. Причому ввічлива форма може бути ввічливим варіантом *ことにしている* *кото-ні сітеіру*, однак *ことにしています* *кото-ні сітеімас* в значенні «мати намір» не може мати нейтрально-ввічливої форми *ことにしている* *кото-ні сітеіру*. Подібні трансформації форми та смислу спостерігаються й

відносно УГК とする *то суру*, яка в формі *としています* *то сітеімас* має іншу функцію та сферу використання, ніж її нейтрально-ввічливий аналог *としている* *то сітеіру*.

Темпоральні стосунки не обмежуються лише наведеними особливостями. Та чи інша УГК може спрямовувати висловлювання в майбутнє, теперішнє, минуле, так і лише в якийсь один часовий план, причому ці особливості не пов'язані з певною модальною категорією. Так, одні конструкції необхідності можуть мати справу і з минулим *なくてはならなかった* *накутева наранакатта* – «необхідно було», а інші, можуть стосуватися лише майбутнього *ことだ* *кото да* – «необхідно». Важлива особливість, пов'язана з темпоральністю, полягає в тому, що певна часова форма конструкції не завжди відповідає фактичному часовому визначенню. Так, *ほうがいい* *хо:-га іі*, приєднуючись до форми минулого часу, вказує на дію в майбутньому.

Подібна асиметричність простежується й відносно показників заперечення. Тут можна вказати на наступні закономірності та особливості. Всі УГК діляться на ті, що можуть приймати своїм кінцевим елементом заперечні форми, й на ті, що не можуть, однак можуть приєднуватися до заперечення в повнозначному слові. Далі, виділяються УГК, які існують лише в заперечній формі і приєднуються до повнозначного слова в стверджувальній формі й вказують на заперечення (*わけには(も)いかない* *ваке-ніва(мо) іканай* – «не можна»), а також такі, що приєднуються до повнозначного слова лише в заперечній формі і самі містять заперечення і, таким чином, мають усталену структуру з подвійним запереченням (*ないわけにはいかない (なかった)* *най-ваке-ніва іканай* «доведеться»). Значення заперечення такі конструкції не несуть. Однак існують й такі конструкції, які, хоча й містять заперечення в своїй структурі і приєднуються до стверджувальної форми, однак фактично на заперечення не вказують (*ほかはない* *хока ва най* – «доведеться»).

Явище асиметричності простежується і стосовно формування заперечення УГК. Так, в частині конструкцій заперечення утворюється за правилами японської граматики шляхом зміни

стверджувальної форми дієслова на заперечну, або зміною стверджувальної форми зв'язки на заперечну (ことがある *кото-га ару* – ことがない *кото-га най* わけだ *ваке да* – わけではない *ваке-дева най*). Поряд з цим, існують конструкції, в яких заперечення утворюється не за звичайними правилами (つもりだ *цуморі да* – つもりはない *цуморі-ва най*).

Існують випадки, коли заперечна конструкція може приєднуватися до заперечної форми повнозначного слова і при цьому змінювати своє значення. Так, てはいけない *те-ва ікенай* вказує на заборону, なくてはならない *накуте-ва ікенай* – на необхідність.

Усталені граматичні конструкції мають різний ступінь граматикизації. Ми виділяємо два: низький, коли якийсь з елементів конструкції чи вся конструкція в цілому вказує на фактичне значення конструкції, та високий, коли конструкція не має елементів, які б вказували на значення конструкції, й сама структура конструкції не дає підстав вивести її значення.

УГК японської мови – один із засобів визначення модальності висловлювання. Як було показано, за семантичною ознакою УГК можна розділити на декілька груп, які утворюють нерівні кола модальних значень. Ми стоїмо на позиції, що модальність – це універсальна мовна категорія (гіперкатегорія), в межах якої той, хто говорить, виражає своє відношення до дійсності за домінуючою ознакою реальність/ірреальність. Перше коло модальності включає висловлювання, в яких ті чи інші конструкції відносять ситуацію в план реальності. Це коло за численністю конструкцій значно поступається колу ірреальності, куди входить більшість УГК. В межах ірреальності ми виділяємо наступні модальні групи (субкатегорії): необхідність, опативність, можливість, ймовірність. Кожна з цих модальних субкатегорій має подальший поділ. Загальне значення необхідності включає обов'язок, спонування, вимушеність, дозвіл, заборону, запрошення, доцільність, пораду, перевагу однієї дії перед іншою. До опативності входять значення бажання, наміру, рішучості. До субкатегорії можливості – можливість/неможливість,

здатність/нездатність. Ймовірність поділяється на епістемічну необхідність та епістемічну можливість з одного боку, та вірогідність – з іншого. До субкатегорії ймовірності примикає евіденційність, тобто передача опосередкованої інформації. Усталені граматичні конструкції мають здатність виражати всі перераховані модальні значення. В межах однієї модальної групи може знаходитися декілька конструкцій, які відрізняються відтінками значень, сферою використання, а також здатністю використовуватися з різними особами та відносити висловлювання в різні часові плани.

Окрім віднесення висловлювання до реальності чи ірреальності виділено також групу УГК, які функціонують як емотивні модифікатори, а саме – підкреслюють емоційно-психологічний стан.

Ряд УГК можуть вільно використовуватися із усіма особами, однак чимало й таких, що характеризуються певними обмеженнями щодо використання стосовно тієї чи іншої особи. Існують конструкції, що можуть використовуватися лише із першою, другою чи третьою особою; деякі УГК використовуються безвідносно до певної особи.

Сфера використання УГК різна. Одні конструкції притаманні лише усному розмовному мовленню, інші – офіційному, письмовому. Деякі конструкції можуть використовуватися лише в текстах інформаційних повідомлень.

Особливість УГК японської мови в тому, що за ними не закріплено чіткого модального значення. Існують конструкції, які можуть переходити з однієї модальної категорії в іншу. Деякі з них здатні з одного боку використовуватися в висловлюваннях, віднесених в план реальності, а з іншого – в план ірреальності. Інші можуть поряд із вираженням модальності ірреальності відноситися до емоційно-оцінних конструкцій. УГК, які виражають різні модальні значення, нами розцінюються як омонімічні конструкції на тих підставах, що вони приєднуються до різних форм повнозначного слова, оскільки як службова частина залежні від нього. Таким чином, УГК японської мови представляють собою складну та нерівномірну систему, в межах якої усталені

конструкції різного компонентного складу, різного ступеню граматикалізації, використовуючись в якості службових частин з різними повнозначними словами і маючи різноманітну систему граматичного приєднання, можуть виражати цілий комплекс модальних значень, відносячи, таким чином, висловлювання в план реальності чи ірреальності, а також вказуючи на емоційне відношення до висловлювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

І. Джерела:

1. Makino S. A Dictionary of Advanced Japanese Grammar / Makino S., Tsutsui M. – Tokyo, 2008. – 795p.
2. Makino S. A Dictionary of Basic Japanese Grammar / Makino S., Tsutsui M. – Tokyo, 1994. – 634 p.
3. Makino S. A Dictionary of Intermediate Japanese Grammar / Makino S., Tsutsui M. – Tokyo, 1996. – 760 p.
4. 芥川龍之介. 浅草公園. 全集 6 / 芥川龍之介. – 筑摩書房, 1993. – Режим доступу: <http://www.aozora.gr.jp/cards/000879/card21.html>
5. 泉鏡花. 外科室・海城発電 / 泉鏡花. – 岩波書店, 1996. – 282 頁.
6. 研究者新和英大辞典第五版 [Електронний ресурс] / 編者渡邊敏郎, E. R. Skrzypczak, P. Snowden. – EPWING CD-ROM. – 版東京: 研究者, 2003. – системні вимоги: Windows95/98/NT4.0/Me/2000/XP.
7. 新潮文庫の 100 冊 [Електронний ресурс]: CD-ROM 版. – 東京: 新潮社, 1995. – системні вимоги: i486SX 25 MHz; 7.6 RAM; CD-ROM Windows 98/95/3.1.
8. どんな時どう使う日本語表現文型 500 (中・上級) / 友松悦子 [ほか] 著. アルク. – 東京, 1999. – 233 頁.
9. 三島由紀夫. 春の雪 / 三島由紀夫. – 東京: 新潮文庫, 1996. – 416 頁.
10. 宮沢章雄夫. よくわからないねじ / 宮沢章雄夫. – 東京: 新潮社, 1999. – 298 頁.
11. 村上春樹. 羊をめぐる冒険 (上) / 村上春樹. – 東京, 1985. – 247 頁.
12. 村上春樹. 羊をめぐる冒険 (下) / 村上春樹. – 東京, 1985. – 233 頁.
13. 村上春樹. スプートニクの恋人 / 村上春樹. – 東京: 講談社, 2001. – 328 頁.

14. 村上春樹. 風の歌を聴け / 村上春樹. – 東京: 講談社, 2004. – 164 頁.
15. 村上春樹. 1Q84. Book 1 / 村上春樹. – 東京: 新潮社, 2009. – 554 頁.
16. 日本語. 文型辞典 / 砂川有里子[ほか] 著. – 東京: くろしお, 1998. – 693 頁.
17. 日本放送協会 NHK ニュース. – Режим доступа: <http://www3.nhk.or.jp/news/>
18. 星新一. ポッコちゃん / 星新一. – 東京: 新潮社, – 1971. – 291 頁.
19. 星新一. ご依頼の件 / 星新一. – 東京: 新潮社, – 1980. – 326 頁.
20. 星新一. 盗賊会社. 講談社文庫 / 星新一. – 東京: 新潮社, 1989. – 198 頁.
21. リーダーズ英和辞典 [Электронный ресурс] / 監修 松田徳一郎. EPWING CD-ROM 版. –株式会社研究社, 2000. – системні вимоги: Windows95/98/NT4.0 Workstation/2000 Professional/NT4.0 Server/2000 Serve.
22. 読売オンライン. – Режим доступа: <http://www.yomiuri.co.jp/>
23. ビジネス技術 実用英語大辞典 英和・和英/用例・文例 [Электронный ресурс]: CD-ROM 第 4 版. – 東京: 日外アソシエーツ, 2003. – системні вимоги 日本語 Windows 98/Me/NT4.0/2000/XP/Vista.

II. Література:

24. Алпатов В. М. Структура грамматических единиц в современном японском языке / В.М. Алпатов. – М.: Наука, 1979. – 150 с.
25. Алпатов В.М. Японский язык: Языки мира / В.М. Алпатов. – М.: Индрик, 1997. – С. 324-361.

26. Алпатов В.М. Япония: язык и общество / В.М. Алпатов. – М.: Муравей, 2003. – 208 с.
27. Алпатов В.М. Грамматика японского языка: Введение. Фонология. Супрафонология. Морфонология / Алпатов В. М., Вардоль И.Ф., Старостин С.А. – М.: Восточная литература, 2000. – 150 с.
28. Алпатов В. М. История лингвистических учений / В.М. Алпатов. – М.: Языки славянской культуры, 2005. – 368 с.
29. Алпатов В. М. Теоретическая грамматика японского языка / Алпатов В.М., Аркадьев П. М., Подлеская В. И. – т. 1. – М.: Наталис, 2008. – 560 с.
30. Алпатов В. М. Теоретическая грамматика японского языка / Алпатов В.М., Аркадьев П. М., Подлеская В. И. – т. 2. – М.: Наталис, 2008. – 450 с.
31. Арутюнова Н.Д. Предложение и его смысл / Н.Д. Арутюнова. – М. Наука, 1978. – 384 с.
32. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека / Н.Д. Арутюнова. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
33. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М.: Советская энциклопедия, 1966. – 608 с.
34. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1955. – 416 с.
35. Басс И.И. Значение концовок с просубстантивной частицей *но* в позиции перед связкой / И.И. Басс // Слово и образ: новое в японской филологии. – М.: Изд-во МГУ, 1990. – С.81 – 87.
36. Басс И.И. Проблемы современного японского языкознания. Лингвистика текста/ И.И. Басс. – СПб., 2004. – 372 с.
37. Белошапкина В.А. Современный русский язык / В.А. Белошапкина. – М.: Высшая школа, 1989. – 800 с.
38. Беляева Е.И. Модальность и прагматические аспекты директивных речевых актов в современном английском языке: дис... доктора филол. наук / Е. И. Беляева. – М., 1988. – 456 с.
39. Бенвенист Э. Общая лингвистика / Э. Бенвенист. – М.: Прогресс, 1974. – 448 с.

40. Блох М. Я. Теоретические основы грамматики / М. Я. Блох. – М., 2000. – 160 с.
41. Бондар О.І. Темпорально-модальні категоріальні ситуації в українській мові / О.І. Бондар // Зап. з українського мовознавства: Зб. наук. праць. – Одеса: Астропринг, 1999. – Вип. 7. – С. 16 – 20.
42. Бондар О.І. Японські граматичні аналоги українського інфінітива / О.І. Бондар // Мовні і концептуальні картини світу. – Київ: КНУ ім. Т. Шевченка, Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 28. – С. 13 – 19.
43. Бондаренко В. Н. Виды модальных значений и их выражение в языке / В.Н. Бондаренко // Филологические науки. – 1979. – № 2. – С. 54 – 61.
44. Бондарко А. В. К теории поля в грамматике – залог и залоговость / А.В. Бондарко // Вопросы языкознания. – 1972. – № 3. – с. 20 – 35.
45. Бондарко А. В. Функциональная грамматика. – Л.: Наука, 1984. – 136 с.
46. Бондарко А. В. Основы функциональной грамматики. Языковая интерпретация идеи времени / А. В. Бондарко. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 1999. – 260 с.
47. Вардуль И.Ф. Очерки потенциального синтаксиса японского языка / И.Ф. Вардуль. – М.: Наука, 1964. – 148 с.
48. Ваулина С. С. Эволюция средств выражения модальности в русском языке (11-17вв) / С. С. Ваулина. – Л.: Изд-во Ленинградского университета, 1988. – 320.
49. Виноградов В. В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В. В. Виноградов // Труды института русского языка. – М., 1950. – С. 38 – 79.
50. Виноградов В.В. Русский язык. Грамматическое учение о слове / В.В. Виноградов. – М., 1986. – 640 с.
51. Головнин И. В. Лексико-синтаксическое выражение возможности-невозможности в современном в японском языке / И. В. Головнин // Японский лингвистический сборник. – М.: 1959. – С. 144 – 183.
52. Головнин И. В. Лексико-синтаксический способ выражения долженствования в современном в японском языке / И.

В. Головнин // Японский язык. – М.: Изд-во восточной литературы, 1963. – С. 60 – 93.

53. Головнин И. В. К вопросу о составном сказуемом в японском языке / И. В. Головнин // Исследования по японскому языку. – М.: Наука, 1967. – С. 83 – 95.

54. Головнин И. В. Содержание и объем категории модальности в японском языке / И. В. Головнин // Японская филология. – М.: Изд-во Московского университета, 1968. – С. 19 – 34.

55. Головнин И. В. Признаки предложения в японском языке / И. В. Головнин // Вопросы японского языка. – М.: 1968. – С. 133 – 157.

56. Головнин И. В. Учебник японского языка / И. В. Головнин. – М.: Высшая школа, 1973. – 320 с.

57. Головнин И. В. Введение в синтаксис современного японского языка / И. В. Головнин. – М.: Изд-во Московского университета, 1979. – 376 с.

58. Головнин И. В. Грамматика современного японского языка / И. В. Головнин. – М.: Изд-во Московского университета, 1986. – 319 с.

59. Гулыга Е. В. Грамматико-лексические поля в современном немецком языке / Гулыга Е. В., Шендельс Е. И. – М., 1969. – 195 с.

60. Данилов А. Ю. Японский язык. Глагол: категория вида / А. Ю. Данилов. – М.: Восток-Запад, 2001. – 176 с.

61. Данилов А. Ю. Японский язык. Потенциальный залог и конструкции возможности / А. Ю. Данилов. – М.: Восток-Запад, 2004. – 215 с.

62. Дешериева Т. Н. О соотношении модальности и предикативности / Т. Н. Дешериева // Вопросы языкознания. – 1987. – № 1. – С. 34-45.

63. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови. Синтаксис / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2001. – 662 с.

64. Золотова Г. А. Очерк функционального синтаксиса русского языка / Г. А. Золотова. – М.: Наука. 1973. – с. 351.

65. Ибрахим И.С. Использование интонации для передачи коммуникативного типа и эмоциональной окраски высказывания в японском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02. 22 / Ибрахим Инга Самировна – СПб., 2011. – 27 с.

66. Киреев Ю.П. Основные грамматические конструкции современного разговорного японского языка / Ю.П. Киреев. – М., 1999. – 74 с.

67. Киэда М. Грамматика японского языка / М. Киэда. – т. 1. – М.: ИВЛ, 1958. – 679 с.

68. Киэда М. Грамматика японского языка / М. Киэда. – т. 2. – М.: ИВЛ, 1971. – 266 с.

69. Колшанский Г.В. К вопросу о содержании языковой категории модальности / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1961. – № 1. – С. 94 - 98.

70. Комісаров К.Ю. Семантико-синтаксичні і стилістичні особливості умовних конструкцій у сучасній японській мові: дис... кандидата філол. наук: 10.02.13 / Комісаров Костянтин Юрієвич. – К., 2006. – 231 с.

71. Конрад Н.И. Синтаксис японского языка / Н. И. Конрад. – М.: Изд-во иностр. рабочих в СССР, 1937. – 380 с.

72. Кутафьева Н.В. Японский язык. Особенности научно-технического стиля / Н. В. Кутафьева. – М.: Восток-Запад, 2005. – 136 с.

73. Лаврентьев Б.П. Практическая грамматика японского языка / Б. П. Лаврентьев. – М.: Живой язык, 1998. – 352 с.

74. Лаврентьев Б.П. Японско-русский словарь / [под ред. Б. П. Лаврентьева]. – М.: Русский язык, 1984. – 696 с.

75. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М.: Большая российская энциклопедия, 1990. – 685 с.

76. Лихолетова О.Р. Особенности функционирования синтаксических субстантиваторов в японском языке на примере *の* *но* и *こと* *кото*: дис... кандидата филол. наук: 10.02.22 / Лихолетова Ольга Романовна. – М., 2007. – 178с.

77. Марков Ю.Г. Функциональный подход и современная наука / Ю. Г. Марков // Вопросы философии. – 1981. – № 8. – С. 148 – 156.

78. Маслов Ю.С. Введение в языкознание / Ю. С. Маслов. – М.: Высшая школа, 1998. – 272 с.

79. Москальов Д.П. Десакралізація мови літератури у творчості Харукі Муракамі / Д. П. Москальов // 11 Сходознавчі читання А. Кримського. – К., 2007. – С. 196 – 199.

80. Москальов Д.П. Проблема модальності в японській мові / Д.П. Москальов // Сходознавство № 39-40. – К., 2007. – С.93 – 102.

81. Москальов Д.П. Асиметричність ствердження/заперечення в японській мові / Д. П. Москальов // Сходознавство 41-42. – К., 2008. – С. 89 – 97.

82. Москальов Д.П. Особливості вживання конструкції *koto ni sugu* / Д. П. Москальов // 12 Сходознавчі читання А. Кримського. – К., 2008. – С. 159 – 162.

83. Москальов Д.П. Використання усталених граматичних конструкцій японської мови в текстах інформаційного стилю / Д. П. Москальов // Сходознавство 44. – К., 2008. – С.59 – 71.

84. Москальов Д.П. Конструкції модальності в сучасній японській мові / Д.П. Москальов // Сходознавство 47. – К., 2009. – С. 82 – 92.

85. Москальов Д.П. Мовний простір роману Х. Муракамі «Погоня за вівцею» / Д. П. Москальов // Вісник (літературознавчі студії) [ред. О. Н. Мушкудіані]. – Київський міжнародний університет, 2011. – Випуск № 11. – С. 267 – 284.

86. Неверов С.В. Общественно-языковая практика современной Японии / С. В. Неверов. – М.: Наука, 2005. – 152 с.

87. Норман Б.Ю. К вопросу о внутренней структуре функционально-семантического поля / Б. Ю. Норман // Исследование по языкознанию: Сб. статей к 70-летию А.В. Бондарко. – СПб., 2001. – С. 13 - 22.

88. Падучева Е.В. Высказывание и его соотнесенность с действительностью / Е. В. Падучева. – М.: Наука, 1985. – 270 с.

89. Панфилов В.З. Взаимоотношение языка и мышления / В. З. Панфилов. – М.: Наука, 1971. – 230 с.

90. Парамонов Д. А. О грамматическом выражении модальности в современном русском языке / Д. А. Парамонов // Вестник Омского университета. Вып. 2. – 1998. – С. 76 – 79.

91. Пашковский А.А. Грамматика японского литературного языка. Морфология / А. А. Пашковский. – М.: Высш. школа Красной Армии, 1941. – 218 с.

92. Пашковский А.А. Классификация японских сложных слов / А. А. Пашковский // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. – С. 55 – 71.

93. Пашковский А.А. Субстантивизированные предложения в современном японском языке / А.А. Пашковский. – Вопросы японской филологии. – М., 1975. – С. 22 – 37.

94. Петров Н.Е. О содержании и объеме языковой модальности / Н. Е. Петров. – Новосибирск: Наука, 1982. – 285 с.

95. Петровская С.А. Принципы полевого подхода к категории модальности / С. А. Петровская // Понятийные категории и их языковая реализация. – Л., 1989. – С. 64 – 72.

96. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М.: Учпедгиз, 1956. – 511 с.

97. Плетнер О.В. Грамматика японского разговорного языка / Плетнер О. В., Поливанов Е.Д.. – М.: Институт востоковедения, 1930. – 188 с.

98. Прасол А. Ф. Заключительные модально-экспрессивные частицы в японском языке / А. Ф. Прасол. – Владивосток, 1999. – 147 с.

99. Пряхина Л. В. Очерки практической грамматики японского языка / Пряхина Л. В., Колесникова А. А. – М.: Восток-Запад, 2007. – 164 с.

100. Рагозина Е.В. О составе модальных значений и особенностях их реализации в вопросительных предложениях / Е. В. Рагозина // Вестник ВолГУ. – 2008. – № 1 (7). – С. 76 – 98.

101. Рябкин А.Г. Японские сложные глаголы с инхоативным значением / А. Г. Рябкин // Вопросы японской филологии. – М., 1975. – С. 37 – 50.

102. Сабанеева М.К. Логическая и лингвистическая сущность модальности высказываний М. К. Сабанеева // Проблемы комплексного анализа языка и речи. – Л., 1982. – С.71 – 75.
103. Степанов Ю.С. Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М.: Просвещение, 1975. – 271 с.
104. Стрижак У.П. Грамматика японского языка в таблицах У. П. Стрижак. – М.: Восточная книга, 2010. – 63, [1] с.
105. Сторм Х. Современный курс японского языка / Х. Сторм. – М., 2002. – с. 526.
106. Сыромятников Н.А. Система наклонений новояпонского языка / Н. А. Сыромятников // Вопросы японского языка. [Отв. ред. И. Ф. Вардуль]. – М., 1971. – С. 5 – 52.
107. Сыромятников Н. А. Развитие новояпонского языка / Н. А. Сыромятников. – М.: Наука, 1978. – 299 с.
108. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [під ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1972. – 516 с.
109. Теория функциональной грамматики: Темпоральность. Модальность / [под ред. А. В. Бондарко]. – М., Наука, 1990.
110. Фельдман Н.И. Краткий очерк грамматики современного японского языка / Н. И. Фельдман // Японско-русский словарь / [сост. Немзер Л. А., Сыромятников Н. А.]. – М., 1951. – С. 831-887.
111. Фельдман Н.И. [предисловие] / Н. И. Фельдман // Киэда М. Грамматика японского языка. – Т.1. – М.: ИВЛ, 1958. – С. 6 – 45.
112. Фельдман Н.И. Учебник научно-технического перевода / Н. И. Фельдман. – М., Воениздат. 1979. – 639 с.
113. Фомин А.И. Из истории японского языкознания / А. И. Фомин // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. – С. 224 – 249.
114. Фролова О. П. Японский речевой этикет / О. П. Фролова. Новосибирск, 1997. – 44 с.
115. Холодович А.А. Синтаксис японского военного языка / А. А. Холодович. – М., 1937. – 247 с.
116. Холодович А.А. Очерки по строю современного японского языка: дис... докт. филол. наук. – М., 1949. – 941 с.

117. Хронопуло Л.Ю. Императивная семантика и средства ее выражения в современном японском языке: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02. 22 / Хронопуло Л. Ю. – СПб., 2007. – 25 с.
118. Часовитина Л.Д. Модальные слова в современном японском языке / Л. Д. Часовитина // Японский лингвистический сборник. – М., 1959. – С. 128 – 144.
119. Шведова Н.Ю. Краткая русская грамматика / Н. Ю Шведова. – М.: Русский язык. 1989. – 340 с.
120. Шведова Н.Ю. Русская грамматика т. 2 / глав. ред. Н. Ю. Шведова. – М.: Наука, 1980. – 714 с.
121. Шкловский И. Г. Практический синтаксис японского языка / И. Г. Шкловский. – Харьков: Торсинг, 2005 – 767 с.
122. Шмелева Т.В. Смысловая организация предложения и проблема модальности / Т. В. Шмелева // Актуальные проблемы русского синтаксиса. – М., 1984. С. 74 – 93.
123. Щур Г.С. Теория поля в лингвистике / Г. С, Щур. – М.: Наука, 1974. – 365 с.
124. Эвиденциальность в языках Европы и Азии : сборник статей памяти Н.А. Козинцевой. – СПб.: Наука, 2007. – 634 с.
125. Языкознание в Японии / [состав. В. М. Алпатов]. – М.: Радуга, 1983. – 314 с.
126. Японско-русский словарь / [под ред. Т. Фудзинума]. – Токио: Кэнкюся, 2000. – 1183 с.
127. Японско-русский фразеологический словарь / [сост. С.А. Быкова] М.: Муравей-Гайд. – 2000. – 272 с.
128. Bunt. Oxford Japanese Grammar And Verbs / Jonathan Bunt. – Oxford University Press, 2003. – 273 p.
129. Iwasaki Shoichi. Japanese / Iwasaki Shoichi. – John Benjamins, 2002. – 360 p.
130. Japanese Modality. Exploring its Scope and Interpretation / [edited by B. Pizziconi, M. Kizu]. – New York: Palgrave Macmillan, 2009. – 272 p.
131. Kaiser Stefan. Japanese. A comprehensive grammar / Kaiser Stefan, Yasuko Ichikawa, Noriko Kobayashi, Hilofumi Yamamoto. – London: Routledge, 2001. – 636 p.

132. Katsuki-Pestemer Noriko, Japanese Postpositions. Theory and Practice / Katsuki-Pestemer Noriko. – GmbH: Lincom Europa, 2003. – 286 p.
133. Kawashima Sue. A dictionary of Japanese particles / Kawashima Sue. – Tokyo: Kodansha International, 1999. – 364 p.
134. Larm L. Modality in Japanese: PhD thesis / Larm Lars. – University of Oxford, 2006. – 245 p.
135. Lyons John. Semantics / John Lyons. – Cambridge: Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
136. Martin S. E. Reference Grammar of Japanese / Martin S. E. – New Heaven, London: Yale University Press, 1975. – 1198 p.
137. Maynard, Senko K. Discourse Modality: Subjectivity, Emotion and Voice in the Japanese Language / Maynard, Senko K. – Amsterdam: John Benjamins. – 1993. – 309 p.
138. Maynard Senko K. Linguistic emotivity: centrality of place, the topic-comment dynamic, and an ideology of *pathos* in Japanese discourse / Maynard Senko K. – Amsterdam: John Benjamins, 2002. – 481 p.
139. Mizuho Tamaji. Rethinking typological universal, deontic > epistemic: the case of Japanese modal marker ‘monoda’ / Mizuho Tamaji // Research bulletin of Takamatsu University, 2005. – № 47. – pp. 9 – 24.
140. Naoko Chino. All about particles / Naoko Chino. – Tokyo: Kodansha International, 2001. – 149 p.
141. Naoko Chino. Japanese verbs at a glance / Naoko Chino. – Tokyo: Kodansha International, 1996. – 180 p.
142. Narrog Heiko. On defining modality again / Narrog Heiko // Language sciences. – Oxford: Elsevier Ltd, 2005. – № 27. – 165-192 pp.
143. Narrog Heiko. Modality in Japanese: the layered structure of the clause and hierarchies of functional categories / Narrog Heiko. – John Benjamins, 2009. – 227 p.
144. Palmer, F. R. Modality and the English modals / F. R. Palmer. – London: Longman, 1979. – 196 p.
145. Palmer, F. R. Mood and modality [2nd ed.] / F. R. Palmer. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001. – 236 p.

146. Seiko Fujii. Quoted thought and speech using the *mitai-na* 'be like' noun modifying construction Emotive communication in Japanese / Seiko Fujii. – John Benjamins, 2006. – 53 – 97pp.

147. Shozo Naito. Classification of modality function and its application to Japanese language analysis / Shozo Naito, Akira Shimazu, Hirosato Nomura. – Chicago: University of Chicago, 1985. – 27 – 34 pp.

148. Taeko Kamiya. Japanese particles workbook / Taeko Kamiya. – New York: Weatherhill, 2003. – 192 p.

149. Trent Nobuko. Linguistic coding of evidentiality in Japanese spoken discourse and Japanese politeness / Nobuko Trent. – The University of Texas at Austin, 1997. – 492 p.

150. Ueno, T. A study of Japanese modality: A performative analysis of sentence particles [PhD thesis] / Ueno, T. – University of Michigan. – 1971. – 278 p.

151. 泉原省二著. 日本語類義表現使い分け辞典 / 泉原省二著. – 東京: 研究社, 2007. – 1228 頁.

152. 市川保子. とりたて助詞と発話・伝達のモダリティに関する一考察 / 市川保子 // 文藝言語研究. 言語篇 №19. – 東京, 1991. – 53 – 171 頁.

153. 大江健三郎. 芽むしり仔撃ち / 大江健三郎. – 東京: 新潮社, 1958. – 220 頁.

154. 小野 正樹. 「ト思う」と「のだ」について / 小野 正樹 // 筑波大学留学生センター日本語教育論集 №18. – 東京, 2003. – 1 – 15 頁.

155. 外国人のための基本語用例辞典. – 東京, 1990. – 450 頁.

156. 外国人のための楽しい日本語辞典 / 鷹野次. – 長三省堂, 2004. – 300 頁.

157. 柏崎 雅世. 「ことになる」「ことにする」の意味とその用法 (ことになる) / 柏崎 雅世 // 東京外国語大学留学生日本語教育センター 論集 26. – 東京, 2000. – 49 – 67 頁.

158. 柏崎 雅世. 「ことになる」「ことにする」の意味とその用法 (ことにする) / 柏崎 雅世 // 東京外国語大学留学生日本語教育センター 論集 27. – 東京, 2001. – 33 – 47 頁.

159. ジーニアス和英辞典 [第二版] / Konishi Tomoshichi. - 大修館書店, 2004. - [電子辞書].

160. 工藤浩. 現代日本語の文の叙法性 / 工藤浩 // 東京外国語大学論集第39号. - 1989. - 22 - 56頁.

161. 黒滝真理子. 日英対照・認識的モダリティの研究動向 / 黒滝真理子 // 言語文化と日本語教育. - №5. - お茶の水女子大学, 2002. - 87 - 101頁.

162. 小矢野哲夫. デイオンティック・モダリティをめぐって . - Режим доступа: http://www001.upp.sonet.ne.jp/ketoba/deontic_modality.htm

163. 貴之宝壺. 英語と日本語のモダリティ表現 / 貴之宝壺 // 大垣女子短期大学研究紀要. - № 40. - 大垣女子短期大学, 1999. - 83 - 95頁.

164. 杉村泰. 現代日本語における蓋然性を表す副詞の研究 [博士学位論文] / 杉村泰. - 名古屋大学, 2000. - 230頁.

165. 杉村泰. 現代日本語における文末表現の主観性(ヨウダ、ソウダ、ベキダ、ツモリダ、カモシレナイ、ニチガイナイを対象に) / 杉村泰 // 世界の日本語教育第. - 11号. - 国際交流基金, 2001. - 209-224頁.

166. 蔣家義. ハズダと認識的モダリティのための認知心理的分析モデル / 蔣家義 // 杏林大学大学院国際協力研究科博士後期課程『言語と交流』. - 第11号. - 東京, 2008. - 1 - 15頁.

167. 蔣家義. 認識的モダリティの再定義 / 蔣家義 // 杏林大学大学院国際協力研究科『大学院論文集』. - № 5. - 東京, 2008. - 29 - 46頁.

168. 田村直子. 共起制限に見る命題とモダリティの関わり / 田村直子 // 筑波応用言語学研究 . - № 4. - 東京, 1997. - 83 - 96頁.

169. 田村直子. 命題要素のモダリティ化について: ケナレバナライやテモイイ等を例に / 田村直子 // 筑波応用言語学研究. - №5. - 東京, 1998. 1 - 14頁.

170. 玉地瑞穂. 日本語と中国語のモダリティの対照研究 / 玉地瑞穂 // 高松大学紀要 . - № 44. - 高松大学, 2005. - 17 - 54頁.

171. 田原浩史. 日本語研究室 ニュースで気になる言葉—と
しています / 田原浩史. - Режим доступа:
[http://www.tv-
asahi.co.jp/announcer/nihongo/labo/lab_007/body.html](http://www.tv-asahi.co.jp/announcer/nihongo/labo/lab_007/body.html)
172. テンス・アスペクト・ムード. 外国人のための日本語 :
例文・問題シリーズ. - 東京: 荒竹出版, 1995. - 170頁.
173. 寺村秀夫. 日本語のシンタクス I. / 寺村秀夫. - 東京 : く
ろしお出版, 1982. - 230 頁.
174. 寺村秀夫. ムードの形式と意味(1): 概言的報道の表現 /
寺村秀夫 // 文藝言語研究. 言語篇. 筑波大学文藝・言語学系. - №4.
- 東京, 2006. - 2006. - 67 - 89 頁.
175. 寺村秀夫. ムードの形式と意味(2): 事態説明の表現 / 寺
村秀夫 // 文藝言語研究. 言語篇. 筑波大学文藝・言語学系. - №5 -
東京, 2006. - 103 - 119 頁.
176. 寺村秀夫. ムードの形式と意味 (3) / 寺村秀夫 // 文藝
言語研究. 言語篇. 筑波大学文藝・言語学系. - №6. - 東京, 2006. -
53 - 67 頁.
177. 牧原功. 蓋然性判断のムード形式と疑問化 / 牧原功 // 言
語学論叢第. - 13号. - 東京, 1994. - 13 - 24 頁.
178. 益岡 隆志. モダリティの文法 / 益岡 隆志. - 東京: くろ
しお出版, 1991. - 265 頁.
179. 益岡 隆志. 基礎日本語文法 / 益岡 隆志・田窪行則. - 東
京: くろしお出版, 1992. - 340 - 頁.
180. 松岡弘. 日本語文法ハンドブック / 松岡弘. - 東京, 2000.
- 443頁.
181. みんなの日本語初級 I. - 東京: スリーエーネットワーク,
1999. - 244 頁.
182. みんなの日本語初級 II. - 東京: スリーエーネットワー
ク, 1999. - 247 頁.
183. みんなの日本語初級 I 翻訳・文法解説ロシア語版. - 東
京: スリーエーネットワーク, 2003. - 189 頁.

184. みんなの日本語初級 II 翻訳・文法解説ロシア語版. - 東京: スリーエーネットワーク, 2003. - 167 頁.
185. 三上章. 続・現代語法序説. / 三上章. - 東京: くるしお出版, 1972. - 268 頁.
186. 宮崎和人. モダリティ / 宮崎和人. - 東京: くるしお出版, 2002. - 176 頁.
187. 森山卓郎. 基本除法と選択関係としてのモダリティ. 日本語の文法 3. / 森山卓郎. - 岩波書店, 2000. - 246 頁.
188. 茂木 俊伸. に過ぎない / 茂木 俊伸 // 筑波応用言語学研究. - № 8 筑波大学大学院博士課程文芸・言語研究科応用言語学コース. - 東京, 2001. - 23 - 47 頁.
189. 中右実. モダリティと命題 / 中右実. - 東京: くるしお出版, 1979. 185 頁.
190. 生田目弥寿. 現代日本語表現文典 / 生田目弥寿. - 東京: 凡人社, 1996. - 228 頁.
191. 仁田義雄. 日本語のモダリティと人称 / 仁田義雄. - 東京: ひつじ書房, 1991. - 280 頁.
192. 仁田義雄. 日本語の文法 3 モダリティ出版 / 仁田義雄. - 岩波書店, 2000. - 246 頁.
193. 日本語文法ハンドブック / 庵功雄 [ほか] 著. - 東京: スリーエーネットワーク, 2000. - 443 頁.
194. 日本語列島の言語 (言語学大辞典セレクション) / 亀井孝著. - 三省堂, 1997. - 459 頁.
195. 庭三郎. 現代日本語文法概説 / 庭三郎. - Режим доступа: <http://www.geocities.jp/niwasaburoo/20hukugoujutugo.html>
196. 吉川武時. 日本語文法入門 / 吉川武時. - 東京: アルク, 1989. - 227 頁.
197. 吉川武時. 形式名詞がこれでわかる / 吉川武時編集. - 東京: ひつじ書房, 2003. - 215 頁.

ДЛЯ НОТАТОК

Наукове видання

**ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ
МОДАЛЬНИХ УСТАЛЕНИХ ГРАМАТИЧНИХ
КОНСТРУКЦІЙ СУЧАСНОЇ ЯПОНСЬКОЇ МОВИ**

Дмитро Петрович Москальов

Підписано до друку 20.11.2017 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний
Гарнітура «Times New Roman». Наклад 300 прим.
Зам. № 1934

Поліграфічний рекламно-видавничий центр «КОД»
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
ДК № 2031 від 12.04.2004 р.
Тел./факс: +380 (522) 32-23-26
E-mail: kod@kod.kr.ua